

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

BÁSNICKÝ PROŽITEK VYSOČINY

Poetic experience of Vysocina

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Věra Brožová, Ph.D.

Autorka DP: Bc. Anna Veselá
Markvartice 62, 588 56 Telč
Učitelství pro střední školy (N ČJ-ZSV)
prezenční studium

Rok dokončení diplomové práce: 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze je identická s její tištěnou podobou.

V Praze 3. 12. 2015

.....

podpis

VĚNOVÁNÍ

Tuto diplomovou práci věnuji všem, kteří se na Vysočině narodili a těm, kteří se nechali okouzlit její krásou, která vychází z barevných luk a strání, z polí dávajících bohatou úrodu, z rostlin, které se usmívají na celý svět a které vedou rozhovor se svými zvířecími přáteli, z větrů, které se divoce střetávají s kopci vrchoviny, a potoků, které se linou údolím bez bázně a chvění.

PODĚKOVÁNÍ

Za pomoc při zpracování diplomové práce a zejména za podnětné připomínky k jejímu obsahu děkuji PhDr. Věře Brožové, PhD. Zároveň chci vyjádřit velké poděkování mé rodině, která mi byla oporou v průběhu celého studia.

Abstrakt

Na Vysočině se narodila řada významných básníků a prozaiků, z nichž mnozí se sem po celý svůj život vraceli. Tato práce si klade za cíl porovnat vybraná díla čtyř českých básníků, ve kterých se objevuje obraz Vysočiny. Jan Zahradníček v básnické sbírce *Pozdravení slunci* upíná svou pozornost ke slunci, které svítí na celý kraj a pomáhá při práci místním obyvatelům. František Halas v lyrizované próze *Já se tam vrátím...* představuje proměnu Vysočiny v průběhu ročních období, kdy se před čtenářem objevuje neuvěřitelná přírodní scenérie. Ve sbírce *Setba samot* od Bohuslava Reynka se Vysočina stala dějištěm rozhovoru básníka s Bohem. Miloslav Bureš oživil ve sbírce *Otvírání studánek* tradici, kterou se každoročně obnovoval vztah mezi lidmi a přírodou, která všem daruje zdroj života.

Klíčová slova

krajina, Vysočina, Jan Zahradníček, Pozdravení slunci, František Halas, Já se tam vrátím..., Bohuslav Reynek, Setba samot, Miloslav Bureš, Bohuslav Martinů, Otvírání studánek

Abstract

A number of renown poets and writers were born in the Czech Vysocina area and continued to return there throughout their lives. This thesis aims to compare the works of four Czech poets which feature reflections of the Vysocina region. In his collection of poems "Greetings to the sun", Jan Zahradnicek focuses on the sun as it shines upon the region and assists local inhabitants in their work. In his lyrical prose "I shall return there..." Frantisek Halas reveals incredible nature scenery as he introduces seasonal changes in the region. In Bohuslav Reynek's collection of works named "The sawing of loneliness" the region becomes the setting of the poet's conversation with God. In his collection of works titled "Springs opening" Miloslav Bures portrayed the annual tradition which every year renewed man's relationship with life giving nature.

Keywords

landscape, Vysocina, Jan Zahradnicek, Greetings to the sun, Frantisek Halas, I shall return there..., Bohuslav Reynek, The sawing of loneliness, Miloslav Bures, Springs opening

Obsah

Úvod.....	8
1. Vysočina jako místo, kde se rodí literatura.....	10
1.1. Spisovatelé tvořící na Vysočině.....	11
1.1.1. Prozaici a dramatici.....	11
1.1.2. Básníci.....	12
1.2. Bermudský poetický trojúhelník.....	13
2. Krajina jako místo domova	16
3. Jan Zahradníček – Pozdravení slunci (1937).....	20
3.1. Zahradníčkův vztah k Vysočině.....	20
3.2. Zrod básníka Vysočiny.....	22
3.3. Pozdravení slunci.....	24
3.3.1. Motivy.....	25
3.3.1.1. Slunce.....	25
3.3.1.2. Vesnice a zemědělská činnost.....	25
3.3.1.3. Roční období.....	26
3.3.1.4. Flóra.....	27
3.3.1.5. Fauna.....	28
3.3.1.6. Biblické motivy.....	28
4. František Halas – Já se tam vrátím (1939).....	30
4.1. Halasův vztah k Vysočině.....	30
4.2. Halas básníkem Kunštátska.....	32
4.3. Já se tam vrátím.....	33
4.3.1. Motivy.....	35
4.3.1.1. Hlína.....	35
4.3.1.2. Roční období.....	36
4.3.1.3. Flóra.....	37
4.3.1.4. Fauna.....	38
4.3.1.5. Dětství.....	39
4.3.1.6. Folklor.....	40
4.3.1.7. Biblické motivy.....	40
4.3.1.8. Smrt.....	41

5. Bohuslav Reynek – Setba samot (1936)	43
5.1. Reynkův vztah k Vysočině.....	43
5.1.1. Petrkovská příroda jako Reynkův osobní ráj.....	44
5.1.2. Suzanne Renaud a její vztah k Vysočině.....	45
5.1.3. Reynek jako básník a grafik.....	47
5.2. Setba samot.....	48
5.2.1. Prostor.....	49
5.2.2. Obraznost.....	50
5.2.3. Motivy.....	50
5.2.3.1. Vesnice a zemědělská činnost.....	50
5.2.3.2. Roční období.....	51
5.2.3.3. Sníh.....	52
5.2.3.4. Biblické motivy.....	53
5.2.3.5. Ticho a samota.....	54
5.2.3.6. Stíny a vidiny.....	54
5.2.3.7. Úzkost.....	55
5.2.3.8. Smrt.....	56
5.2.3.9. Naděje.....	57
6. Miloslav Bureš – Otvírání studánek (1955)	58
6.1. Burešův vztah k Vysočině.....	58
6.2. Poetika Miloslava Bureše.....	62
6.3. Otvírání studánek.....	63
6.3.1. Okolnosti vzniku <i>Otvírání studánek</i>	63
6.3.2. Kompozice.....	66
6.3.3. Motivy.....	67
6.3.3.1. Studánka.....	67
6.3.3.2. Hlína.....	68
6.3.3.3. Roční období.....	69
6.3.3.4. Vítr.....	69
6.3.3.5. Flóra.....	70
6.3.3.6. Dětství.....	70
6.3.3.7. Folklor.....	71
6.3.3.8. Domov.....	72
6.4. Bohuslav Martinů a Vysočina.....	73
6.4.1. Vznik kantáty.....	74
Závěr	76

Úvod

*Jsi z měsíčků a slunečnic. A trpkneš v trnkách.
Z tvých mokřadí kvetou střemchy, jehnědy,
topoly mlh. Na kopcích v září záříš. Není
tesklivějšího verše nad tvůj vřes. Slyším tě, volám
tě, mnu si tě v srdci.¹*

Vysočina se stala rodištěm mnoha spisovatelů. V Počátkách se narodil Otokar Březina, v Tasově se narodil a prožil největší část svého života Jakub Deml, v Pacově přišel na svět Antonín Sova, v Šamikovicích u Třebíče prožil dětství Vítězslav Nezval, ve Staré Říši vzniklo podivuhodné nakladatelské dílo Josefa Floriana. Kromě nich se Vysočina stala útočištěm i pro celou řadu dalších literátů. Podle Václava Cílka existuje dokonce na Vysočině jakýsi „Bermudský poetický trojúhelník“, kterým se snaží poukázat na nebyvalou koncentraci tolika významných básníků v rámci jedné lokality.

Cílem této práce není postihnout všechny básníky a prozaiky, kteří se na Vysočině narodili nebo ji ve své tvorbě oslavovali, protože takovému úkolu by bylo možno obětovat celoživotní bádání, ale nahlédnout do tvorby alespoň čtyř básníků, kteří svými skladbami vzdali Vysočině svou chválu a jejichž verše věnované zdejšímu kraji patří mezi nejznámější. Následující kapitoly tak dohromady spojí Mastník a Uhřínov; Zboněk a Kunštát; Petrkov; Poličku a v neposlední řadě Tři Studně: místa Vysočiny, která se navždy otiskla do srdce Jana Zahradníčka, Františka Halase, Bohuslava Reynka a Miloslava Bureše. Na jednotlivé básnické skladby budeme nahlížet z pohledu vnější a vnitřní krajiny, tak jak je ve svém díle² popsal Václav Cílek. Obraz vnitřní krajiny budeme pozorovat skrze jednotlivé motivy, které vytvářejí celkový ráz Vysočiny.

První kapitola zachycuje krajinu Vysočiny jako místo, které zrodilo mnoho básnických a prozaických hlasů, které se stalo místem inspirace a které má zvláštní až magickou moc. Nabídne určitý přehled literátů, kteří se na Vysočině narodili nebo zde tvořili. Zároveň může sloužit jako inspirace pro další bádání nad spisovateli Vysočiny. Druhá část kapitoly popisuje Cílkovu představu „Bermudského poetického trojúhelníku“.

¹ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 43.

² CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha: Dokořán, 2005. 269 s.

Druhá kapitola se věnuje charakteristice literární krajiny jako konstrukt, který je vytvářen prostřednictvím slov a básnických obrazů, kterými autor staví před oči čtenáře určitou představu prostoru.³ Zároveň je zde blíže pojednáno o krajině vnitřní a vnější.

V díle Jan Zahradníčka se odráží krajina Mastníka u Třebíče, kde prožil své dětství, a Uhřínova, kde se seznámil se svou ženou a kde také strávil poslední půlrok svého života. Nejvíce se v myšlenkách vracel do rodného kraje během devítiletého vězení, jak deklarují dopisy⁴, které posílal své ženě. Ve třicátých letech vznikly nejznámější Zahradníčkovy básnické sbírky, které jsou věnovány domovu a rodné Vysočině. Jednou z nich je i básnická sbírka *Pozdravení slunci*, které se věnuje třetí kapitola.

František Halas, stylizoval své vzpomínky na rodný kraj do básnické prózy *Já se tam vrátím...*, která se stala hymnickou oslavou kraje kolem Kunštátu v průběhu všech ročních období. Halasovy básnické obrazy představují nejen bezchybnou sounáležitost všech členů přírody, ale i neopakovatelnou přírodní scénérii.

Bohuslav Reynek prožíval svůj život v ústraní rodného statku v Petrkově, který pro něj byl vždy útočištěm, jistotou v dobách bouří, a proto ho jen nerad opouštěl. Všemi jeho verši se line jako Ariadnina nit víra v Boha, jejímž vyjádřením je petrkovská příroda. Básnická sbírka *Setba samoty* je výrazem všeho, čím přetékal Reynekovo srdce.

Miloslav Bureš se nechal okouzlit krajinou okolo obce Tři Studně a rybníka Sykovce. Složil básnickou sbírku, která svou lidovostí a čistým veršem vyjevuje obraz přírody, která je průzračná jako studánka, která se pravidelně čistí každý rok na konci máje. Burešův neobyčejný text oslovil hudebního skladatele Bohuslava Martinů, který *Otvírání studánek* oděl do nádherných tónů hudební melodie.

³ POLÁČEK, Jiří. Krajina v literatuře a výtvarném umění. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*, v. v. i. [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/ceska-literatura-y-siti/1933-krajina-v-literature-a-vytvarnem-umeni>.

⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc--: dopisy z vězení ženě Marii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 333 s. ISBN 978-80-7325-172-7.

1. Vysočina jako místo, kde se rodí literatura

„Je opravdu s podivem, kolik básníků a spisovatelů se narodilo, žilo a tvořilo v oblasti Českomoravské vysočiny. Snad je to tím překrásným, rázovitým krajem, že i myšlenky odtud vyšlých tvůrců jsou stejně bohaté a košaté? Dokáží vystavět dramatický příběh, věrně zachytit život místního lidu a hned jsou zase zádušné a něžné, aby si poeticky pohrály s každým slovíčkem.“⁵

Nejucelenější seznam všech spisovatelů, kteří se na Vysočině narodili nebo tvořili, nabízí *Čítanka Vysočiny*⁶ od Hynka Jurmana ze Štěpánova nad Svratkou. Jinak neexistuje publikace, která by se spisovatelům Vysočiny komplexně zabývala. Jurmanova publikace obsahuje na šedesát jmen literátů, kteří se ve svém díle nebo v životě setkali s Vysočinou. Monografie se záměrně nezmiňuje o Halasovi, Nezvalovi, Skácelovi a Tomečkovi, kteří jsou zpracováni podrobně v jiných studiích.

O vysočinských autorech se jinak dozvíme přímo z jejich díla nebo řady recenzí a článků, které se pokouší jejich tvorbu reflektovat. V posledních letech se dozvídáme o životě některých spisovatelů z jejich korespondence⁷ nebo ze vzpomínek⁸ přátel, které vyšly knižně. Největší pozornost literárních kritiků dodnes směřuje k Františku Halasovi, Jaroslavu Haškovi, Otokaru Březinovi. V současnosti vzbuzují velký zájem katoličtí autoři, kterým se zatím nejpodrobněji věnoval Martin C. Putna ve své studii *Česká katolická literatura v kontextech*.⁹ Značná pozornost je také věnována nakladatelskému dílu Josefa Floriana.¹⁰

⁵ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 5.

⁶ JURMAN, Hynek. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou: Hynek Jurman, 2009. 192 s.

⁷ MRÁZKOVÁ, Iva. *Číslo jednací: láska: vzájemná korespondence Jakuba Demla a Františka Bilka*. Praha: Dauphin, 2012. 691 s.

REYNEK, Bohuslav, ŠERÝCH, Jiří, ed. a MED, Jaroslav, ed. *Korespondence*. Praha: Karolinum, 2012. 859 s.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc--: dopisy z vězení ženě Marii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 333 s.

⁸ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. München: Obrys/Kontur, 1988. 62 s.

VODIČKA, Stanislav a BINAR, Vladimír a kol. *Básník Jakub Deml v Tasově*. Praha: Torst, 2001. 207 s.

⁹ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945*. Praha: Torst, 2010. 1390 s.

¹⁰ BEDNÁŘOVÁ, Jitka. *Josef Florian a jeho francouzští autoři*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 807 s.

STANKOVIČ, Andrej. *Josef Florian a Stará Říše*. Praha: Triáda, 2008. 1136 s.

1.1. Spisovatelé tvořící na Vysočině

1.1.1 Prozaici a dramatici

Čítanku *Vysočiny* zahajuje Jindřich Řezbář, autor *Kroniky kláštera žďárského*, který se narodil v roce 1242 a který tak dokládá, že téma Vysočiny se v literatuře objevuje již přes 700 let. Na dějepisectví navázal svým dílem i Tomáš Pešina z Čechorodu, který se narodil v Počátkách. Tomáš ze Štítného u Žirovnice je zase považován za otce české odborné prózy.

Další stopy prozaiků sahají až do období realismu. V Hlinsku, Trhové Kamenici, Svobodných Hamrech a Kameničkách působil jako učitel Karel Václav Rais. V Kameničkách docházel na faru za starým knězem, který se stal vzorem pro jeho román *Západ*. Zajímavostí je, že literární obraz Kameniček, tak jak ho Rais podal, nakonec přilákal skutečného malíře Antonína Slavíčka.¹¹ Realistické prozaiky doplňují bratři Mrštíkové, kteří se narodili v Jimramově. Dále lze zmínit básníka, prozaika a kněze Františka Bernarda Vaňka, který je znám především svým idylickým románem *Na krásné samotě*, který se odehrává na Křemešníku, poutním místě nedaleko Pelhřimova.

Česká dětská literatura by nebyla plnohodnotná, kdyby ji neobohatili *Broučci* od „českého Andersena“ z Jimramova, Jana Karafiáta. Ve Svatce zase přišel na svět tvůrce *Malého Bobeše* Josef Věromír Pleva. Nedaleko Moravské Cikánky, jež je v současnosti částí města Svatky, našel kulisu pro pohádkovou divadelní hru *Lucerna* Alois Jirásek.¹²

Mezi prozaické autory 20. století, kteří svůj románový příběh umístili na Vysočinu, patří Jiří Marek, který vydal román *Muži jdou ve tmě*, jehož inspiraci našel ve skutečných událostech z dob druhé světové války.¹³ V Lipnici nad Sázavou strávil konec života tvůrce archetypu člověka, který vstoupil do světové literatury, totiž Jaroslav Hašek se svým mistrovským humoristickým románem *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.

Vysočina nedala literatuře jen spisovatele z mužských řad, ale i několik literátek. Vůbec první spisovatelkou, která se střetla s Vysočinou, byla autorka české kuchařky Magdalena Dobromila Rettigová. V próze se angažovala Františka Stránecká. Nejslavnější spisovatelkou Vysočiny se stala bezesporu Teréza Nováková, která se sice narodila v Praze, ale později si zamilovala kraj kolem Skutče a Proseče. Zajímala se o místní

¹¹ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 57.

¹² JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 48

¹³ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 133.

folklor, sbírala lidovou poezii a zároveň naslouchala vyprávění pamětníků. Zde poprvé vdechla život Jiřímu Šmatlánovi a Drašarovi.¹⁴ Červenou knihovnu obohatila velkou řadou povídek a románů Vlasta Javořická.

1.1.2 Básníci

„Básník je vždycky symbolem, i jeho osud je symbolický, je zrcadlem, nastaveným času a tomu, co jej naplňuje.“¹⁵ Tato slova jako by platila pro Vysočinu mnohem více než pro jiná místa Čech, neboť se zde narodili básníci, kteří českou literaturu nejen obohatili, ale zároveň značným způsobem ovlivnili.

V Počátkách, ze kterých pocházel Tomáš Pešina z Čechorodu, nalezneme celou řadu básnických stop. V roce 1851 se zde zastavil Karel Havlíček Borovský při cestě do Brixenu, aby pozdravil dceru Zdeňku, která v Počátkách bydlela. Zavítal sem i Josef Václav Sládek, který se zamiloval do místní dívky Emílie Nedvídkové. Svůj vztah k Počátkám pak ztělesnil i do svého pseudonymu J. S. Počátecký a dokázal pro ně nadchnout i Julia Zeyera, který ho do Počátek doprovázel. Nejvíce však město proslavil Otokar Březina.¹⁶

Během národního obrození svým dílem na sebe upozornil básník František Jaromír Rubeš z Čížkova u Pelhřimova. V Rychmburku, dnešním Předhradí u Skutče, se narodil představitel májovců Adolf Heyduk.

Krajinu kolem Bystré a hradu Svojanov si zamiloval Jaroslav Vrchlický, jak dokazují některé názvy jeho básní: *Svojanovský křížáček*, *Svojanovské granáty*.¹⁷ Vysočinu ve svých básních zachytil i impresionista a pacovský rodák Antonín Sova. Na Vysočinu si našel cestu i Rainer Maria Rilke. Jako host pobýval na zámku v Kamenici nad Lipou, kde údajně našel inspiraci pro lyrickou prózu *Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka*.¹⁸

Prvním z řady katolických básníků žijících na přelomu 19. a 20. století se stal bezesporu Otokar Březina. Jeho blízkým přítelem byl další vysočinský rodák, Jakub Deml, jehož dobře vystihují slova Miloše Dvořáka: „*Nikdo z našich básníků nedovedl tak živě a reálně vyslovit pach našich návsi, pach naší země, vůni našich květin, pot našeho člověka,*

¹⁴ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 54-55.

¹⁵ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 57-58.

¹⁶ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 13.

¹⁷ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 52.

¹⁸ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 90.

*rytmus jeho dechu a jeho srdce, teplo slova vycházejícího z jeho úst jako Jakub Deml.*¹⁹ K Demlovým katolickým vrstevníkům patřil Jan Zahradníček a Bohuslav Reynek. Všichni tři básníci nacházeli své útočiště u staroříšského vydavatele Josefa Floriana. Starou Říši po Florianovi proslavil i nejznámější představitel českého undergroundu Ivan Martin Jirous.

Dále by se dalo hovořit o básnících, kteří s oblibou jezdili do Kunštátu za Františkem Halasem. Mnozí z nich věnovali Kunštátu své básně, jak deklaruje Ludvík Kundera ve své publikaci *Kunštátské akordy*²⁰.

V Samotíně u Havlíčkova Brodu se narodil překladatel a divadelní kritik Ladislav Fikar, který rodné vesnici věnoval řadu svých básní.

Mezi žijící autory píšící o Vysočině patří např. Ludmila Klukanová, autorka řady prozaických děl, Miloš Doležal, básník a dokumentarista, který se v současnosti věnuje především dílu o Josefu Toufarovi, nebo Zdeněk Vyhlídal, autor románů, povídek, rozhlasových i televizních her, který tvoří pod pseudonymem Pavel Sochor.²¹ Dále je v literatuře činná i Františka i Marta Jirousovy a v neposlední řadě samotný autor *Čítanky literatury* Hynek Jurman.

1.2. Bermudský poetický trojúhelník

Geolog a filosof Václav Cílek ve svém překladu básní Vincence Furcha²² přišel s teorií, že Vysočina vytváří jakýsi „Bermudský poetický trojúhelník“, ve kterém se vyskytují „vědecky nevysvětlitelná poetická místa“. ²³ Cílkův překlad se nesetkal s pozitivním ohlasem. V časopise Tvar vydal svou recenzi Petr Hora, který kritizoval špatný překlad, ve kterém se Cílek dopustil řady editorských chyb, takže ve výsledku označil jeho práci za podvod. Zároveň se pozastavuje i nad myšlenkou poetického trojúhelníku, do kterého Cílek projektoval své uvažování o literatuře, která podle něj podléhá geograficko-klimatickým podmínkám.²⁴ Cílek na Horovu recenzi v časopise reagoval, kde vysvětlil i původ své hypotézy o poetickém trojúhelníku: „*nahromadění básníků, navíc určitého lyricky-meditativního náboje, v malé oblasti kolem Telče mi přijde pozoruhodné. Mám přitom pocit jako ze Stevensonova ‚Ostrova pokladů‘, že podávám*

¹⁹ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 95.

²⁰ KUNDERA, Ludvík a kol. *Kunštátské akordy*. Brno: Blok, 1966. 150 s.

²¹ JURMAN, H. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou, 2009, str. 166.

²² FURCH, Vincenc. *Sépiové malby*. přel. Václav Cílek. Praha: Dokořán, 2006. 101 s.

²³ FURCH, Vincenc. *Sépiové malby*. přel. Václav Cílek. Praha: Dokořán, 2006. (citace viz přebal knihy)

²⁴ HORA, P. Kalamajka na hrobě Vincence Furcha. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 2, str. 21.

*tajný náskres cesty k pokladu. Sleduji však další dva motivy – prvním je poetická turistika. Pokud chce vnímavý člověk něco krásného zažít, tak ať jede na Vysočinu a v Počátkách si čte O. Březinu, na Třebíčsku Nezvala či Demla, v Telči Furcha, v polích za Petrkovem Reynka. Pochopí tyto básníky a jejich kraj v jiné hloubce a zaujetí.*²⁵

Trojúhelník spojuje Reynkův **Petrkov (1)**, Demlův **Tasov (2)** a **Bitov (3)** Jiřího Kuběny. První dva básníci patří mezi známější autory Vysočiny, naopak Jiří Kuběna jako by byl od celého dění stranou. Bitov ležící nedaleko hranic s Rakouskem, obklopený Vranovskou přehradou a hradním komplexem vytváří ideální podmínky pro básnickou inspiraci. Všechny tři autory spojuje katolická víra, která se různým způsobem v jejich díle odráží.

Vnitřní část trojúhelníka tvoří místa spojená s působením Otokara Březiny: **Telč (4)**, **Nová Říše (5)** i **Jaroměřice nad Rokytnou (6)**. S Novou Říší jsou spojeny nejen učitelství Březiny a vznik největší části jeho tvorby, ale i dětství hudebních skladatelů bratrů Vranických. **Krasonice (7)** a Telč spojují narození a hrob básníka Vincence Furcha. **Starou Říší (8)** proslavilo nakladatelské dílo Josefa Floriany, které sem přitáhlo řadu dalších spisovatelů. Útočiště zde našel Jakub Deml, Bohuslav Reynek, Jan Zahradníček, ale třeba i Josef Čapek. Florianovou smrtí literární genius loci ve Staré Říši neutichl, na přelomu 70. a 80. let začal vydávat své básně Ivan Martin Jirous, který se oženil s Florianovou vnučkou Juliánou Stritzkovou. V literární tvorbě pokračují i obě Jirousovy dcery. Cílek do trojúhelníku zanesl i **Kostelní Vydří (9)**, kde je Jirous pohřben. Kostelní Vydří zmínil především kvůli existenci Karmelitánského nakladatelství, které je podle Cílka pokračovatelem Florianovy tradice.²⁶ V **Třebíči (10)** nechala stopu celá řada básníků jako Vítězslav Nezval, Jan Zahradníček, Jan Dokulil, ale i literární kritici Bedřich Fučík, Bedřich Václavěk nebo malíři Ladislav Novák a Svatopluk Máchal.

Cílek umístil do trojúhelníku i **Brtnici (11)**, rodiště Josefa Hoffmanna, který se ve světě proslavil jako architekt a designér. Je tedy otázkou, v čem konkrétně Cílek vidí u Hoffmanna poezii. Jeho poetická tvorba bezesporu nespočívala ve slovním vyjádření, ale v architektonickém provedení.

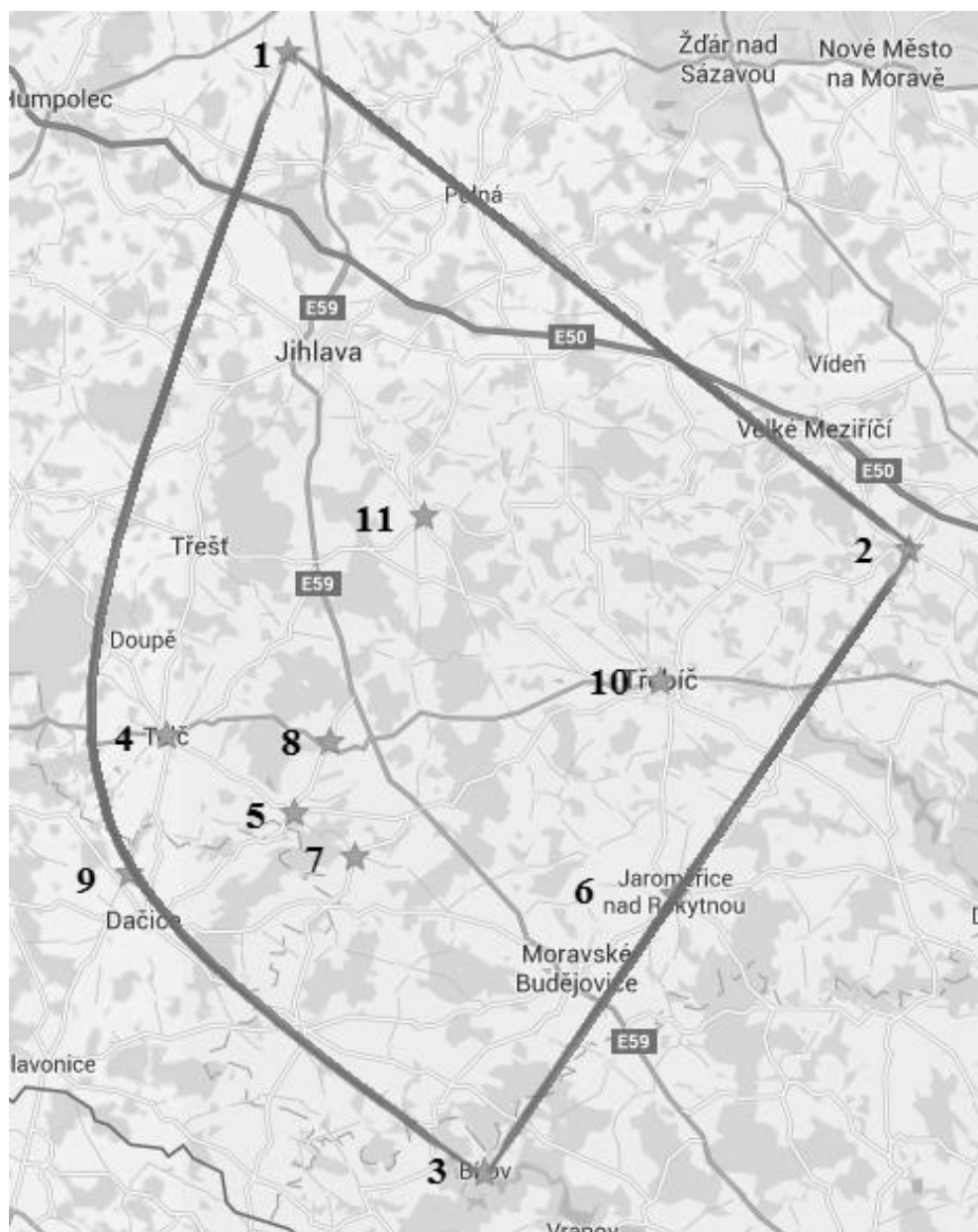
Zakreslíme-li jednotlivá místa do mapy, zjistíme, že spojení Tasova, Petrkova a Bitova určitý trojúhelník vytváří. Čistou podobu narušuje umístění Kostelního Vydří, které

²⁵ CÍLEK, V. Oživovat, nebo pitvat. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 5, str. 14.

²⁶ FURCH, Vincenc. *Sépiové malby*. Praha: Dokořán, 2006. 101 s. ISBN 80-7363-034-6. (citace viz přebal knihy)

z pravidelného trojúhelníku vybočuje. Kromě toho by se dala do mapy zanést i jiná místa spojená s vysočinskými básníky.

Cílek o poetickém trojúhelníku natočil v roce 2014 dokument *Bermudský poetický trojúhelník nad Vysočinou*²⁷, v němž postupně navštívil všechna místa.



Obr. 1: Bermudský poetický trojúhelník

²⁷ *Bermudský poetický trojúhelník nad Vysočinou* [film]. Režie Ljuba Václavová. Česko, 2014.

2. Krajina jako místo domova

„Člověk je doma v jedné krajině. Někteří obsáhnou dvě či tři krajiny, ale ne víc. Každá, byť malá památka místa, kde jsme doma, je důležitější než velká památka jiné krajiny. Ale přesto potřebujeme jezdit do ciziny – kvůli srovnání, kvůli poznání malosti domova i uvědomování si, kam patříme.“²⁸ Krajina se stává se průzorem, kterým se díváme na svět, nechává otisk v umění. Krajina má charakter archetypu.²⁹ Nelze se dívat do krajiny bez emocí. Každý pohled do přírody s sebou přináší určitou interpretaci, která pramení z našich tradic a mýtů.³⁰

Anglický básník Gerard Manley Hopkins začal ve svých dopisech rozlišovat výrazy „inscape“ pro vnitřní krajinu a „landscape“ pro vnější krajinu. Vnější krajina utváří vnitřní krajinu člověka, stává se prvotní inspirací pro vytvoření uměleckého díla. V okamžiku, kdy se vnitřní krajina setká s podobně uspořádanou vnější krajinou, rodí se poezie – nová vnitřní krajina.³¹ „Téměř ve stejné době, kdy Hopkins uvažoval o vnitřní krajině, byla jihočeskému spisovateli Josefu Holečkovi situace vcelku jasná: krajina vždy ovlivňuje duši člověka, ba národa, takže charakteristiku jeho vlastností je nutné začít popisem krajiny, ve které žije. Člověk vytváří k obrazu svému určitý typ krajiny, ale ta jej zpětně ovlivňuje a dotváří.“³²

Neexistuje žádná dokonale vystihující definice krajiny. „Krajina je jen metafora, konstrukt či model reality, nikoliv realita samotná.“³³ Zároveň neexistuje jasná hranice mezi prostředím a krajinou. Krajinou se zabývá kulturní geografie. Zájem krajiny spadá i pod krajinomalbu, která se zabývá krajinnými reprezentacemi. Problém s vymezením krajiny vede k rozšiřování pojmu nebo naopak k jejímu přílišnému zúžení. Často se setkáváme s definicí, která zahrnuje pole od geomorfologie až po sakrální stavby. Krajina by se neměla vnímat jako objekt, ale měla by se stát prostředkem nazírání na svět, který je determinován danou historickou epochou, ve které žijeme. Dále je nutné si uvědomit, že

²⁸ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 214.

²⁹ BUBENÍČEK, P. Krajina v literatuře a ve filmu: k proměnám narativního prostoru. *Musicologica brunensia*. 2011, roč. 46, s. 35.

³⁰ BUBENÍČEK, P. Krajina v literatuře a ve filmu: k proměnám narativního prostoru. *Musicologica brunensia*. 2011, roč. 46, s. 35.

³¹ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 5.

³² CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 5.

³³ MÁCHA, P. Krajina a krajinomalba – výchozí teze ke studiu krajiny. In: *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava, 2012, str. 41.

jako lidské bytosti jsme součástí krajiny, nelze z ní vyjít, izolovat se od ní. Krajina nás vždy ovlivňuje.³⁴

„Prostor“ jako obecná kategorie se teprve ve fikčním světě stává konkrétní krajinou. Prostor konstruuje před očima čtenáře určité místo. Krajina vytváří sémantický rámec literárního díla a odkazu na jiná díla. Popis krajiny podléhá žánrovým pravidlům a normě dané literární epochy, je tak určitým „langue“ poetiky míst, přitom si nese své originální rysy a stává se vyjádřením „parole“ poetiky míst.³⁵

Člověk žije v jakési symbióze s krajinou. Je s ní úzce spjat. Proto při poznávání druhého musíme přihlížet ke krajině jeho života, která reprezentuje jeho charakter a vlastnosti. Krajina vytváří domov, místo pro život, pro výchovu potomstva.³⁶ Americký myslitel Ralph Waldo Emerson vnímá krajinu jako prostor, kde zanikají všechny nerovnosti, nedokonalosti a vše nahrazuje jednota a pokoj.³⁷ Mnozí se domnívají, že právě krajina má největší vliv na utváření naší duše a psychiky. Surrealisté se prostřednictvím řady dotazníků snažili dokázat, že vnější krajina, ve které vyrůstáme, má stejný vliv jako výchova. Vliv vnější krajiny na formování našeho vnitřního světa považovali za mentální morfologii.³⁸

Krajina se vyznačuje několika základními rysy. Při prvním pohledu do přírody vyvstává její bezhraničnost. Další se týká její podstaty. Nevnímáme ji ohraničeně jako objekt, příroda v našem vnímání nemá hranic, její pozorování nemá konce, rozšiřuje se stále dál, protože jsme její součástí, stáváme se aktuálními pozorovateli, jsme účastni estetického zážitku mnohem výrazněji než u jiných uměleckých děl. Na podkladě této úvahy formuloval Arnold Berleant koncepci estetiky účasti (aesthetics of engagement), který prostředí chápe jako komplexní a celistvou síť vztahů a vazeb. Příroda nemá oproti uměleckému dílu tak jasně definovatelného autora. Neexistuje důkaz, který by dokazoval něčí autorství. V tomto ohledu bude krajina vždy zahalená tajemstvím. Příroda se dotýká smyslů člověka, útočí na jeho zrak sluch, čich, vyvolává v něm určitý prožitek.³⁹

³⁴ MÁCHA, P. Krajina a krajinomalba – výchozí teze ke studiu krajiny. In: *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava, 2012, str. 41, 44, 45, 51.

³⁵ ŠIDÁK, P. Sémantika krajiny v literárním díle. In: *Místo - prostor - krajina: v literatuře a kultuře: [literární tematologie v pohledu vědních disciplín]*. Olomouc, 2012, str. 83-84.

³⁶ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 7.

³⁷ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 78.

³⁸ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 160.

³⁹ STIBRAL, K. Současná estetika a krajina. In: *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava, 2012, str. 27-29.

Krajinu našeho srdce můžeme vnímat jednak v užším slova smyslu jako přírodu našeho dětství nebo jiných šťastných chvil našeho života. „*Proto má každý básník kolem sebe určitou krajinu s její atmosférou a s jejími sotva postihnutelnými zvláštnostmi, kterými se liší od všech ostatních míst na světě, a není náhodou, že to bývá jeho rodná krajina, nebo aspoň krajina jeho dětství, nebo aspoň krajina, kde mu poprvé spadly šupiny z očí, a on prohlédl.*“⁴⁰ V širším významu ji chápeme jako celonárodní symbol, který nejvíce zaznívá v okamžicích ohrožení národa. Tehdy se odráží nejen v literatuře, ale i v jiných typech umění, jako způsob identifikace s národem.⁴¹ Fenomén krajiny výrazně zazněl českým národem několikrát v průběhu dějin. Během národního obrození se pak vtělil do slov Josefa Kajetána Tyla, který spolu s melodií Františka Škroupa vytvořil národní hymnu, která symbolizuje zemi skrze krajinu.⁴²

Poetické zobrazení krajiny se prolíná všemi literárními epochami. Období baroka je považováno za „*krajinně historický fenomén, založený na společenských, hospodářských a kulturních základech. Je označováno jako krajinná revoluce, kdy se podoba krajiny, zdevastované třicetiletou válkou, změnila v plánovitě tvořenou krajinu kulturní. (...) Baroko se stalo ztělesněním krajinné minulosti a znamená výrazné zesílení vlivu člověka na krajinu. Člověk při hospodaření v krajině výrazně ovlivnil její krajinný ráz.*“⁴³ V období neoromantismu získal krajinný motiv spirituální podobu, která se později odrazila zvláště u katolicky píšících autorů, kteří přírodu vnímali skrze Boží stvoření.

Václav Černý si v doslovu k *Otvírání studánek* klade otázku, proč se člověk navrácí do kraje svého dětství, do míst, která v mládí opustil. Lidé podle něj hledají „*kus oné přírodní i mravní zákonitosti, podle které člověk vzniká, podle které jim ‚malá vlast‘ kdysi dala vyrůst a se kterou občas, a zvláště když mu je zle, člověk potřebuje obnovit živý styk, má-li se vzbudit, uzdravit nebo růst dál. Tento zákon se v ně kdysi vtiskl a vtělil, aniž o tom věděli.*“⁴⁴

Venkov podléhá mnohem více přírodnímu rytmu než lidským zásahům, jak se tomu děje ve městech. Venkov je prodchnut lidskou prací, která se liší kraj od kraje a která

⁴⁰ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 172.

⁴¹ LIBROVÁ, H. *Láska ke krajině?* Brno, 1988, str. 112.

⁴² KŠICOVÁ, D. Krajina duše: Básník a krajina v době secese – A. Sova a O. Březina. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minorae facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, roč. 43, č. 41, str. 34.

⁴³ MODRÁ, B. a PROKOPOVÁ, D. Česká barokní krajina. *Průhledy*, 2009, roč. 9, č. 13-14, str. 1.

⁴⁴ ČERNÝ, V. Smysl návratů domů a jejich poesie. In: BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 59-60.

vytváří ráz daného kusu země. Každá krajina je jedinečná v uspořádání a podobě luk, polí, hájů a rozvrstvení vesnic, takže každý už zdáli poznává svůj rodný kraj.⁴⁵

Ve vztahu k rodné půdě se v člověku snoubí poznávání s láskou. Umění je poznáváním a zároveň láskou, bez níž nelze tvořit. „*Básník, vracející se do rodného kouta, cítí tuto rovnici tvůrčího poznávání a lásky, z jejíhož vědomí mu po celý život plynula jistota jeho poslání a významu na světě, dvojnásob: vrací se s láskou k věcem, které nejenom miloval, ba první láskou svého života, ale ony jistě milovaly i jeho, neboť ho vychovaly a stvořily.*“⁴⁶

⁴⁵ ČERNÝ, V. Smysl návratů domů a jejich poesie. In: BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 61.

⁴⁶ ČERNÝ, V. Smysl návratů domů a jejich poesie. In: BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 67-68.

3. Jan Zahradníček – Pozdravení slunci (1937)

*„Šťasten, kdo jablka svá sklídlil za pohody,
v průvanu mlatu svého zvažil zrna zisk,
kdo za přátele měl jas dne a vlhlost vody
a pečeť práce své v tvář času vtisk.“⁴⁷*

3.1. Zahradníčkův vztah k Vysočině

O svém dětství v Mastníku se Jan Zahradníček svěřil ve vězení Zdeňku Kalistovi. Vzpomínal na svůj pád ze seníku, který mu způsobil doživotní hendikep, na pouťová procesí, na kterých ho zvlášť oslňovaly duchovní písně a vlající korouhve, které se pak objevily v jeho díle, na meze obsypané spoustami květů, které si při rozhovoru s Kalistou jednotlivě vybavoval podobně jako Jakub Deml ve sbírce *Moji přátelé*.⁴⁸ Příroda, která obklopovala jeho rodnou vesnici, se postupně stávala jeho součástí, středobodem jeho života: „*Seděli jsme dopoledne za humny, místě snad nejpoetičtějším v celé topografii mého dětství, kde se dýchalo zhuštěné ovzduší tajemství strachu a nebezpečí. Tam byl tehdy nad kopulí modré oblohy střed světa a nikdy neuskutečněná výprava k triangulačnímu bodu do Kopečků se rovnala cestě k Herkulovým sloupům na samém konci světa.*“⁴⁹

Pobývání v rodném Mastníku bylo přerušeno studiem v Praze, kde se dostal do světa literátů a brzy začal publikovat. „*A přece se mezi Prahou a Zahradníčkem nevytvářel a vlastně nevytvořil vztah skutečné hloubky, vnitřní intenzity. Zahradníček stále jako by byl přitahován Moravou – především svým rodným krajem západomoravským, Vysočinou.*“⁵⁰ V prvorepublikové atmosféře Prahy našel svou básnickou identitu, ale zakotven se cítil být s rodnou Vysočinou.⁵¹ Během svých vysokoškolských studií vystřídal v Praze řadu bydlišť. Jednu dobu bydlel společně s Františkem Halasem, se kterým se spřátelil. Literární kritik Pavel Fraenkel je dokonce nazval „rodnými bratry“.⁵²

Později se Zahradníček opět vrátil do Mastníka, kde se naopak potýkal s vnitřním neklidem a nespokojeností, jak se v roce 1931 svěřil Františku Halasovi: „*Není to lehké být zde v zimě. Všechno leží hluboko pod sněhem, člověk se může procházet jen po cestách projetych saněmi. Jsem tady úplně sám, když se nehledí ke knihám a k dětem a ke kočkám a*

⁴⁷ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 25.

⁴⁸ KALISTA, Z. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov, 1988, str. 34.

⁴⁹ ZEJDA, R. *BYL BÁSNÍKEM! : Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov, 2004, str. 9-10.

⁵⁰ KALISTA, Z. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov, 1988, str. 16.

⁵¹ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 172.

⁵² ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 172.

*k domácím lidem, s nimiž se může mluvit jen tak.*⁵³ Mastník symbolizoval syrovost a drsnost přírody, která člověka všude obklopuje, přitom ale rodí pravý a hluboký transcendentní vztah, člověk se zde cítí mnohdy spíše jako poustevník, kterému nezbyvá nic jiného než se plně spolehnout na vyšší síly: „*Tady je člověk tak osamocen, tak obehnan lesem samoty, že se musí, i proti své vůli, obrátit vzhůru a růst do výšky, může-li. Tady do člověka vane mráz a tma.*“⁵⁴ Pocity, které tehdy v Mastníku zažíval, ztvárnil ve sbírce *Návraty* v roce 1931. Již na prvním verši je vidět onen vnitřní svár, který zde Zahradníček prožíval: „*Vrátil jsem se zase k smutku radostnému/ jímž zde teskní tráva oblaka a strom/ vrátil jsem se tiše k poranění svému/ jak když proniká mě touha po někom*“⁵⁵ Halas, který by naopak za Zahradníčkem do Mastníka přijel, mu přiznal v dopise v roce 1931: „*Je to doopravdy nějaká láska, ty Tvé přísné lesy a tma. Potřeboval bych, aby mě to také profoukalo a strhalo všelijaké to falešná a křiklavé peří, které narůstá.*“⁵⁶ Dále se o jeho vztahu k Mastníku dozvídáme z korespondence s Rudolfem Černým, kterému 4. října 1934 Zahradníček napsal: „*Za ty dva měsíce v Mastníku jsem prožil hotové peklo. Nevím, jak je to u Tebe, ale já poznal, že místa, kde jsem prožil své dětství, jinošství a i kus toho, čemu by se mělo říkat mužství, jsou pro mne zatím téměř nesnesitelná. Nahrnulo se toho tam na mne tolik, všelijaké věci, které se staly dávno a pořád číhají a chtějí, aby se jimi člověk zabýval, zkrátka, je to asi tím, že mi tam na všem moc a moc záleží, na každém plotě a na každé mezi, a musil jsem tam být pořád ve střehu...*“⁵⁷

Později se Zahradníček přestěhoval do Uhřínova ke svému švagrovi na faru. Zde se také seznámil se svou budoucí ženou. Uhřínov leží nedaleko Tasova, ve kterém uprostřed ticha přírody žil Jakub Deml, kterého se Zahradníčkem poutalo dlouholeté přátelství⁵⁸. Budování nového nakladatelství v Brně přimělo Zahradníčkovi přestěhovat se z Uhřínova do nové brněnské části Lesná. Zde žili dlouhých šest let, než byl v roce 1951 zatčen. Manželka se později z Brna přestěhovala zpět do Uhřínova, kam se z vězení v roce 1960 vrátil i Zahradníček. Z návratu do moravské vesnice se mohl radovat jen půl roku, než jeho srdce přestalo definitivně bít.⁵⁹

Po celých dlouhých devět letech věznění si manželé dopisovali. Ze Zahradníčkových dopisů tryská především jeho manželská a otcovská láska, ale zároveň ve

⁵³ ZEJDA, R. *BYL BÁSNÍKEM! : Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov, 2004, str. 25-26

⁵⁴ ZEJDA, R. *BYL BÁSNÍKEM! : Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov, 2004, str. 25-26

⁵⁵ ZAHRADNÍČEK, J. *Dílo I*. Praha, 1991, str. 108.

⁵⁶ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 173.

⁵⁷ ZEJDA, R. *BYL BÁSNÍKEM! : Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov, 2004, str. 39.

⁵⁸ Jakub Deml byl blízkým přítelem i Zahradníčkovy rodiny, pokřtil všechny jeho děti.

⁵⁹ KALISTA, Z. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov, 1988, str. 17-18.

svých dopisech neustále vzpomíná na Uhřínov, a tak se neustále upevňuje vztah Zahradníčka k domovu, který pro něj představuje bezpečný přístav, do kterého se snad bude moci jednou vrátit, jak se zmínil v roce 1956 své manželce: „...a musím Ti znovu opakovat, co jsem Ti napsal už tolikrát, že mám k Tobě čím dál větší úctu, když vidím, jak si vedeš a jak zachováš uprostřed toho zpusťování to, co pro mne znamená láska a domov.“⁶⁰

Vzpomínky uvedené na začátku kapitoly deklarují, že Zahradníček se Vysočinou cítil být přitahován již při svých studiích v Praze a vztah k ní se prohluboval ve 30. letech, kdy vydal tři sbírky⁶¹ oslavující rodný kraj, tehdy už musela být pro Zahradníčka Vysočina vnitřní krajinou. František Hrubín dokonce uvedl: „Z poezie Jana Zahradníčka se učím, jak vyslovit lásku ke kraji dětství,“⁶² přesto se však nejnitterněji vepsala do Zahradníčkovy duše v období věznění, kdy po devět let byl vzdálen Mastníku i Uhřínovu a často jeho myšlenky zalétaly na Vysočinu, kde žila jeho rodina. V dopisech manželce se často zmiňuje, že si představuje, jak je teď na Vysočině, vzpomíná, jak zrovna v danou dobu vypadala, když tam pobýval: „Je září, jeden z nejkrásnějších měsíců tam u nás na Vysočině, před dávnými lety jsme tak putovali do Přibyslavic.“⁶³

3.2. Zrod básníka Vysočiny

„Zahradníčkovu dílo se rozvíjí v živém vztahu k celému národu a jeho duchovnímu životu. Není to vztah vylhaný, nýbrž vytoužený a vybojovaný. Není tu dělání metafor, je tu stavba básně, a tudíž také stavba života, neboť bez ní není stavba básně ani možná.“⁶⁴ Tak zachytil Jana Zahradníčka Miloš Dvořák. Robert Konečný ho dokonce prohlásil za nejlepšího básníka generace: „Tvrdím, že poezie Zahradníčkova je největší současnou poezií a Zahradníček největším současným našim básníkem. Je svrchovaným umělcem velkého nadosobního zaměření. Je mu dán velký tvůrčí zrak básnický a velký pocit služebnosti lidem a světu...“⁶⁵ F. X. Šalda oceňoval Zahradníčkovu práci s veršem, jeho schopnost harmonie, modulace, považoval ho za následovníka Otokara Březiny: „Není

⁶⁰ ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 46-47.

⁶¹ *Pokoušení smrti* (1930); *Návrat* (1931); *Jeřáby* (1933).

⁶² HRUBÍN, F. *Lásky*. Praha, 1967, str. 56.

⁶³ ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 222.

⁶⁴ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: ZAHRADNÍČEK, J. *Rouška Veroníčina; La Saletta; Znamení moci*. Praha, 1990, str. 144.

⁶⁵ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: ZAHRADNÍČEK, J. *Rouška Veroníčina; La Saletta; Znamení moci*. Praha, 1990, str. 144.

pochyby, že Zahradníčkem vstoupil do české poezie Někdo. Opravdový básník vyhraněného charakteru.“⁶⁶ Právě k Březinovi a Demlovi byl Zahradníček často připodobňován. Jejich tvorba měla představovat pro Zahradníčka hlavní spirituální inspiraci. O vztahu k Březinovi se Zahradníček svěřil Zdeňkovi Kalistovi ve vězení. Březinu navštívil Zahradníček ještě jako maturant: „Nemohl jsem se zbavit dojmu, že v tom velekněžském gestu, se kterým mne Březina přijal, je něco hraného. Že se stylizuje v jistém smyslu, aby působil dojmem velkého básníka. Že přechází z vnitřku na venek a zastírá svou přirozenou vnější tvář, aby nebylo znát žádný z těch rysů, které jí vtisklo malé městečko. A to mne rozčarovalo. To zbavilo Březinu mystické tváře, kterou až dotud byl v mých očích obklopován.“⁶⁷

Jan Zahradníček se ve svých prvních sbírkách⁶⁸ vyrovnával s melancholií pramenící z pocitu pomíjivosti, vnitřní nejistoty a touze po pravé křesťanské víře. Zlom přinesla sbírka Žíznivé léto (1935), v níž Zahradníček „již překonal bezmála všechny svody onoho prastarého dualismu těla a duše a vyšel z příšeří melancholického subjektivismu do slunečního jasu Boží přítomnosti ve vesmíru i v člověku; zde přijal za své to, co trvá stále a z čeho vyrůstá opravdová radost.“⁶⁹ Tato Zahradníčkova konverze vyvrcholila ve sbírce *Pozdravení slunci*. Martin C. Putna nazval sbírky⁷⁰ věnované rodnému kraji jako „slunečnou“ etapou Zahradníčkovy tvorby, protože slunce hraje dominantní roli v titulech básnických sbírek, a zároveň se stává i jedním z klíčových motivů. Všechny tři básnické sbírky spojuje podobná kompozice, každá sbírka se skládá ze dvou částí: první se zpravidla věnuje pozemskému světu a druhá nebeskému.⁷¹ Na těchto sbírkách je patrné, proč Březina svou víru prožívá oproti Zahradníčkovi skrytě a jako by sám pro sebe.⁷² „Březina ve své *Nové Říši a poté v Jaroměřicích jen bydlí, ale nežije. Zahradníčkova osvobodivá krajina je zato reálnou krajinou moravské vesnice.*“⁷³

Svůj vztah k Vysočině deklaroval například v básni *Básníkova busta nad řekou*, ve které se vyznává ze svého vztahu k domovské krajině: „Dle úpalu svého žhnou barvy a zpívající ptáci/ a hořkosti v hluchavkách vrou,/ štít rodného domu a stodol a včelínů práci/

⁶⁶ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 944.

⁶⁷ KALISTA, Z. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov, 1988, str. 16-17.

⁶⁸ Pokušení smrti (1930); Návrat (1931); Jeřáby (1933)

⁶⁹ MED, J. Pod vším je radost... In: *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 73.

⁷⁰ tzn. Jeřáby, Žíznivé léto a Pozdravení slunci.

⁷¹ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 948-949.

⁷² PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 947.

⁷³ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 947.

zřím veršů tvých mezerou./ (...) A přece kdys města a osudy stavěla láska/ na chvění tepen svých./ jak na čelo dlaní jsi blízko měl k zemi, jež vraská/ brázdami čerstvých lích. ⁷⁴

U Zahradníčka se život na venkově snoubí s duchovním životem. Oba proudy spolu vytvářejí jakousi symbiózu, navzájem se spolu snoubí, jako se na venkově tehdy prolínala práce s modlitbou. Zahradníček vyrostl v rodině, která ho vychovávala v katolické víře, a proto byl jeho život pevně a nesmazatelně spojen s katolickým vyznáním a se všemi jeho tradicemi. ⁷⁵

3.3. Pozdravení slunci

Ve sbírce *Pozdravení slunci* Zahradníček vytvořil monumentální poezii, která překypuje pohybem, rytmem, hudbou a napětím. V básních se odráží zralost Zahradníčka, kterému se podařilo sjednotit víru jako substanci života a zemi jako matku člověka. ⁷⁶ Sbírkou je tvořena dvěma oddíly a závěrečným epilogem *Zemi mé...* ⁷⁷

Od této sbírky se básně stávají „*jedinou konfrontaci se světem; je to poezie vpravdě válečná, symbolizující boj proti totalitě bezbožnosti, proti světu, v němž je i Bůh bezmocný, hledě na člověka páchajícího zlo. A básník trne a děsí se těch rysů totality, které dřímají i v srdci křesťanově.*“ ⁷⁸

Básnickou sbírkou se prolíná řada motivů a symbolů, které odkazují ke krajinnému charakteru Vysočiny. Krajina v díle Jana Zahradníčka je obrazem barokní české krajiny, kterou charakterizuje „*pestrá mozaika polí s loukami a remízky, boží muka u cesty a kostel na kopci*“ ⁷⁹

⁷⁴ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 28-29.

⁷⁵ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 947.

⁷⁶ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: ZAHRADNÍČEK, J. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. Praha, 1990, str. 147-148.

⁷⁷ ČERVENKA, Miroslav a kol. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha, 1990, str. 224.

⁷⁸ MED, J. Poetika apelu. *Host*, 2005, roč. 21, č. 8, str. 15-16.

⁷⁹ MODRÁ, B. a PROKOPOVÁ, D. Česká barokní krajina. *Průhledy*, 2009, roč. 9, č. 13-14, str. 1.

3.3.1. Motivy

3.3.1.1. Slunce

Titulním symbolem je *slunce*, jehož oslava proniká celou sbírkou a představuje synonymum naděje, vzbuzuje v Zahradníčkovi úžas, protože září všem bez rozdílu. Zahradníček k oslavě slunce přistupuje podobně jako ve 13. století František z Assisi ve své *Písni bratra Slunce*: „*Bud' pochválen, můj Pane, spolu se vším svým stvořením, především s panem bratrem Sluncem, jenž je dnem a skrze něhož nám dáváš světlo. A on je krásný a září velikým jasem; tvým, Nejvyšší, je obrazem.*“⁸⁰ Boj mezi temnotou světa, lidského nitra se září slunce vytváří jakousi barokní antitezi. Se symbolem slunce souvisí radost, která v Zahradníčkově tvorbě začíná zaujímat oproti předchozím sbírkám významné místo. Pouť ke slunci je pevně zakotvena do krajiny Vysočiny, která se stává pevným podložím Zahradníčkových veršů.⁸¹

Ke slunci se utíkal Zahradníček i ve vězení, jak vyplývá z dopisu, který poslal své manželce 8. prosince 1956, v tomto dopise vyjadřuje radost nad zprávou, že se mu narodí další dítě: „*...když jsem se díval ráno na východ slunce tam za Mohelnici a červánky samé sršící zlato pluly jako pohádkové ryby v kobaltovém moři oblohy, připadlo mi, že ta celá nádhera barev ustavičně se měnících, jako když se hraje nějaká symfonie, vyjadřuje mou radost a mou vděčnost dnešního svátečního dne.*“⁸²

3.3.1.2. Vesnice a zemědělská činnost

Básně zachycují rustikální podobu krajiny kolem Mastníka. „*Na zemi dosud vy a klas, jež k metání/ a k žhavé žatvě z temna žene kořen,/ vy bližší rose, pramenům a tryskání/ svěžesti předrajské, z níž jasmín stvořen.*“⁸³ Vysočina je zobrazena jako kraj, jehož obyvatelé žijí v těsném, téměř až existenciálním, vztahu s přírodou, protože se stává zdrojem jejich obživy. Na polích pěstují obilí, ze kterého získávají hlavní surovinu na přípravu chleba, a brambory, které jsou vysázeny v brázdách, které vytvářejí tradiční

⁸⁰ Píseň bratra Slunce. *Provincie kapucínů v České republice* [online]. [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <http://www.kapucini.cz/domains/kapucini.cz/index.php/109-duchovni-potrava/spisy-sv-frantiska/modlitby-a-chvaly/547-pisbrslunce>.

⁸¹ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 73-74

⁸² ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 59-60.

⁸³ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 14.

vysočinský reliéf. Proto mezi časté Zahradníčkovy motivy patří obilná pole a činnosti s ním spojené: „až ze sklizně ze setby ještě nezaseté/ jíst jídlo budete pod listím příštích let.“⁸⁴ Rustikálnímu zobrazení Vysočiny napomáhá Zahradníčkův výběr slov, který úzce souvisí s obděláváním pole: „na pole praskající ke žni,/ v něž kosa vjíždí kovem znic“⁸⁵

Zahradníček představuje Vysočinu jako kraj tvrdý a drsný, který je symbolem neustálé práce, jako místo, kde se pracuje od ranního kuropění až do posledního slunečního paprsku: „Den krušný v plášti stříbrném své pile/ umdliti nedal kamenům a kmenů síle,/ přílivy klasů dmuly se až k zahradám./ Den jediný a všechno připraveno/ pro příchod vazaček, pro země této věno -/ vzpřímeným obilím jsem naposledy šel“⁸⁶ Syrovost krajiny potvrzuje i místní počasí, které dodává atmosféru celému okolí: „Slyšíc ty přes tvář ohně zdvíháš rukou milosrdnou/ tkáň vlažna sešívanou stehy blýskavic,/ čabraky mračen parno zmírňuješ, v němž zrna tvrdnou,/ štěrk krupobití z vozů bouřek jinam sypajíc - / milosti pršky spouštíš jen, když v srážné době denní/ jako král po nás šlape soudu vzplamenění.“⁸⁷

3.3.1.3. Roční období

Pro sbírku *Pozdravení slunci* jsou typické motivy jednotlivých ročních období. Zahradníček zobrazuje Vysočinu v průběhu celého roku. V básni *Příchod jara* zobrazuje Zahradníček vysočinskou přírodu, která se probouzí ze zimy: „Ať zahrady, jež prázdné stály,/ stříbrný jazyk deště chválí,/ ať na polích a nad loukami,/ kde v tůni skříních zelených/ schováváš vážek drahokamy,/ zdvihne se mízy lehký smích.“⁸⁸ Na jarní krajinu Zahradníček vzpomínal i ve vězení, jak potvrzuje květnový dopis z roku 1954 korespondovaný manželce: „Jsou teď takové krásné dny, uhřínovské pozdní a krátko jaro dělá divy, jeden květ předhání druhý, a do toho přicházejí ty milé svátky. Je to tak dávno, co jsme chodili o Křížových dnech uhřínovskými polnostmi, vzpomínal jsem na tyto dny a viděl Tě v tom mamincině šátku, jak spěcháš na májovou.“⁸⁹ A o rok později ve stejnou dobu píše: „Často si představuji, jak jdeš a díváš se s Jakoubkem na kvetoucí stromy a na žito, jak běháte v trávě plné kvítek a posloucháte skřivánky nebo večer sami zpíváte.“⁹⁰

⁸⁴ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 9.

⁸⁵ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 11.

⁸⁶ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 23.

⁸⁷ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 42-43.

⁸⁸ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 10.

⁸⁹ ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 26.

⁹⁰ ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 31.

Naopak podzim zobrazuje jako přípravu na zimu, jako poslední loučení přírody před dlouhým zimním spánkem. Nad vysočinskou krajinou naposledy zakrouží vlaštovky, než se definitivně vydají na svou pouť na jih: „*Pentlemi odletů svých vlaštovice sviští/ v jih svátků tvého naším severem,/ po čtvercích tuřínů a brambor, po strništi/ v loučení léta, včel a lesů jdem.*“⁹¹

Svou důležitou roli hraje čas, který je propojen s přírodou, sama příroda o něm informuje. Barevnost přírody poukazuje na dané roční období, o novém ráně zpívá kohout a zvoní zvony: „*zvěst zvonu doznívajíc v polích zrnatí,/ a z hlásnic kohoutů a z korun vzdušných klecí/ hlas kovu konejší můj stesk a všechny věci.*“⁹² Slunce na obloze ukazuje, jak velkou část má už den za sebou, a večerní klekání dává na vědomí, že noc se přiblížila.

Pro Zahradníčkovu krajinářskou tvorbu je typické zachycení krajiny v její celistvosti, básněmi se prolínají vůně, tóny, barvy, chuť a hmat. Básně vedou ke ztišení a stálosti. Tomu napomáhá barevná paleta, z níž Zahradníček nejvíce vybírá modrou, bílou, okrovou, hnědou a zelenou. Barvy nachází svůj protějšek v obloze, lesu, poli atd. Zlatá vyjadřuje radost, která prostupuje všemi básněmi, což je u katolických autorů něco zcela výjimečného.⁹³

3.3.1.4. Flóra

Vysočinskou krajinu Zahradníček vykresluje i z pohledu místní květeny, jak se v průběhu roku proměňují místní louky a stráně, jak jedna rostlina střídá jinou. K rostlinám získal úzký vztah už při svém studiu na třebíčském gymnáziu, kdy rád chodil kolem řeky Jihlavy a sbíral rostliny do herbáře, který byl nakonec tak rozsáhlý, že ho prodal, a tím si částečně vydělal na vysokoškolská studia v Praze.⁹⁴ Květiny v básních získávají lidské vlastnosti, stávají se spolu s místní faunou hlavními aktéry přírodního dění: „*Dopne se hrachor výše své i sláva slunečnice*“⁹⁵; „*v před' krajin vrostlých borovic*“⁹⁶; „*ať třeskem žlutě slunečné/ se houslím konvalinek rouhá/ blatouch ve sveřeposti své.*“⁹⁷

Nejčastěji se z rostlinné říše objevuje v básních obilí. Zahradníčkovy verše opěvují zlaté klasy, které dávají hojné plody.

⁹¹ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 25.

⁹² ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 42.

⁹³ MED, J. Pod vším je radost... In: *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 74.

⁹⁴ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 170.

⁹⁵ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 20.

⁹⁶ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 11.

⁹⁷ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 10.

3.3.1.5. Fauna

Zvířata Zahradníček vykresluje jako čínorodá, jako ta, která trpělivě plní svůj úkol, kterému se jich v přírodě dostalo. Spolu s rostlinami se podílí na oslavě kraje: „*Zpěvem se rozjiskřil naposled v slunci skřivan/ od jitra já saje již k tomu, který vzýván/ zemí a mořem, všemi hvězdami./ I včely v květech lip mu sloužit k nezahalení,/ však pole pšeničná chléb nesou k proměnění/ ke kostelům, jež čnějí za námi.*“⁹⁸

Zvířata nežijí izolovaně od rostlin, nýbrž dohromady tvoří jedno přírodní společenství, které se těší ze slunečních paprsků: „*Už od rána jas slunce spravedlivý/ podrobil zkoušce tvrdé prameny a nivy,/ neměly klasy dosud po práci./ Bez po pasekách plál – jak pod tlapami šelem/ leželo ticho v mechu zpráchnivělém,/ vrkali temně v houštích doupňáci.*“⁹⁹

3.3.1.6. Biblické motivy

Rodná vesnice je pevně spojena s religiozitou, která se jeho básněmi line: „*V Pozdravení slunci je už ale básník vírou prostoupen natolik, že se mu náboženské děje promítají do všeho; vše je prostoupeno Boží přítomností a nikoli jen na obzoru jeho tradiční vesnické lokality, tak jako tomu bylo dosud, Boží stopy jsou zřetelné i ve městě, jehož ulicemi, kancelářemi i bankami prochází Kristus, toužící vykoupit svou velkopáteční obětí i verhaerenovské zástupy chudáků a společenských vyděděnců.*“¹⁰⁰ Hlavním poselstvím sbírky se tak stává motiv Boží transcendence, která vším prostupuje.

Symbolika přírodních motivů analogicky odpovídá lidskému životu: „*v dny stodol, stébel stínaných a stězejí, jež sřípajíce/ zvěstují plnost poslední.*“¹⁰¹ Zrání obilí představuje symbol životního zrání.¹⁰² Verš: „*pšenice zlaté magnificat/ se k ohni ostří bude klást a v slunci tvrdě stříkat.*“¹⁰³ vyjadřuje primární funkci přírody, tzn. oslava svého stvořitele. Příroda velebí svého tvůrce, jako ho velebila Panna Maria ve svém Magnificat.

Příroda je pevnou součástí stvoření, směřuje ke svému tvůrci, proto je ústředním motivem básnické sbírky slunce: „*obracíš k slunci pohled přímý (...) kdyby až k slunci*

⁹⁸ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 23.

⁹⁹ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 23.

¹⁰⁰ MED, J. Pod vším je radost... In: *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 74-75.

¹⁰¹ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 20.

¹⁰² MED, J. Pod vším je radost... In: *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 74.

¹⁰³ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 20.

nedmuly se zdvíhajíce/ poselství balzámu. ¹⁰⁴ Spolu s přírodou se k Bohu obrací i prostí lidé, kteří spoléhají na Boží milost, která jim pomůže v jejich existenciálních potřebách: *„Stesk chleba úzkého prosící k slunci až.*“ ¹⁰⁵

K dalším biblickým motivům pojících se s přírodou patří úcta k Panně Marii, která tak doplňuje Zahradníčkovu lidovou zbožnost, ve které byl vychováván. Často vzpomínal na pěší poutě z Mastníka do mariánského kostela v Přibyslavicích. ¹⁰⁶ Verše téměř připomínají lurdskou krajinu, ve které se Maria měla zjevit chudé Bernardetě: *„ó Maria, ty paní studánek, jež držíš blankyt,/ klas, květ a hrdlo vzývá vlahou mírnost tvou,/ a motýl vzdechu v modro vznímaje se křídly/ pro žízeň země vznítit chce tvůj soucit mnohozřídly.*“ ¹⁰⁷

Příroda se zároveň účastní oslavy křesťanských svátků, stává se svědkem velikonočních událostí a následně Letnic: *„Praskají prudce skořápky, mečíky tasí z pochvy/ za stéblem stéblo pluky trav, než požár dní se dochví,/ a srdce z hlubin slyšící kov zvonů ve výhni,/ chvat míz a jáсот kukaček nad dálkou svatodušní,/ po stupních skutků svých k vám spěchá, ze skla hrušní,*“ ¹⁰⁸ Krajina se stává součástí křížové cesty, vytváří její kulisu: *„ Do korun jabloní v rozpuku pohlížeje/ zas cukrem hrdliček zřím blankyt zjitřený,/ pupenec každý křížem vznat se skvěje/ a dole pod stromy jde Šimon z Kyrény.*“ ¹⁰⁹

Nejen přírodu, ale i obyvatele Vysočiny, zachycuje jako lidi duchovní, jako lidi prosící: *„Když venku mrak a mrak se hlasem bouře smluví,/ necht' vejde v ten zástup bez obuvi,/ v ten šepot bez lhářů,/ necht' slib tvůj slyšíme, jímž nebesa se pění,/ o lačných nasycení, o nízkých povýšení,/ ty hvězdo rybářů.*“ ¹¹⁰ V Zahradníčkových verších vystupují lidé obyčejní a pokorní, tak jak si je zapamatoval ze svého dětství. Zároveň variuje evangelijní odkaz z Ježíšova kázání na hoře: *„Blaze těm, kdo hladovějí a žízní po spravedlnosti, neboť oni budou nasyceni.*“ ¹¹¹ A dále známý výrok z Lukášova a Matoušova evangelia: *„Nebot' každý, kdo se povyšuje, bude ponížen, a kdo se ponižuje, bude povýšen.*“ ¹¹²

¹⁰⁴ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 12-13.

¹⁰⁵ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 9.

¹⁰⁶ ZAHRADNÍČEK, J. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno, 2008, str. 222.

¹⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 42.

¹⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 48.

¹⁰⁹ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 60.

¹¹⁰ ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Brno, 1991, str. 47.

¹¹¹ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*. Praha, 1984, str. 783.

¹¹² *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*. Praha, 1984, str. 838.

4. František Halas – Já se tam vrátím (1939)

„Ať si jen země letí do prázdna, ať si jen letí,
jen když zbude jistota jednoho místa,
místa posledního, místa jen pro hrob.
Chci ho mít tam, jen tam u nás.“¹¹³

4.1. Halasův vztah k Vysočině

Oldřich Mikulášek věnoval zesnulému Františku Halasovi báseň *Kunštátská elegie*, ve které ožívá obraz básníka, který našel na Českomoravské vysočině svůj domov: „V modrákách postáváš/ na kunštátském mýtě,/ na onom zápraží/ s lavičkou těsně u zdi,/ a čekáš nečekáš/ na malé procesi přátel,/ kteří se přišli zeptat,/ co je studénečka, (úplně nahá),/ na pěst v srdci zavřenou,/ na pěst srdce svírající,/ na sýkorku na modřinku,/ jež Ti hnízdí v levém oku,/ na žal ve Tvém oku pravém.“¹¹⁴

Jméno Halas poprvé zaznívá ve zdejší kraji v Rozseči nad Kunštátem ve 14. století.¹¹⁵ V době básníkovy života tak na území Kunštátska žily generace Halasových minimálně již šest století. V osmi letech se přestěhoval s otcem do Svitávky na Boskovicku, kde strávil své dětství.¹¹⁶ V jedné rozhlasové přednášce sám Halas popisuje svůj vztah k Moravě: „Můj rodný kraj je Morava. Narodil jsem se v Brně, ale mé srdce a mé smysly jsou doma na Českomoravské vysočině, tam na Kunštátsku, odkud pochází celý můj rod. Je tam ještě plno šlépějí mých dědů a bab a Halasama se to tam jen hemží.“¹¹⁷

Na počátku Halasova okouzlení Vysočinou stál bezesporu Zboňk, dnes část města Letovice, kam začal Halas jezdit za Theodorem Hejlem. Halas sem s oblibou jezdil na dovolenou nejen kvůli půvabné krajině, ale i řadě přátel z literárního světa, kteří sem též rádi putovali. Halas se o svém okouzlení Zboňkem vyznal v dopise Libuši Rejlové: „Zamiloval jsem se do toho kraje tam za Zboňkem. (...) je to jako volání hlíny, ze kterého jsem byl uhněten někde tam, či celý rod.“¹¹⁸ O rok později se zmiňuje stejně ženě: „Pojedeme na Vánoce aspoň na den do Zboňku. Já tam mám všechny své kořeny a uvědomuji si to stále víc a víc. Tam v těch lesích bych mohl nalézt snad to, co stále hledám,

¹¹³ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 27.

¹¹⁴ MIKULÁŠEK, O. Kunštátské elegie. In: HALAS, F. *Hlad*. Praha, 1966, str. 150.

¹¹⁵ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 191.

¹¹⁶ František Halas. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=11>.

¹¹⁷ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 189.

¹¹⁸ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 18.

a snad i krásu bych tam chytil za vlasy a donutil ji prosit.“¹¹⁹ I Janu Zahradníčkovi se v dopise přiznává, jak si ho malá moravská vesnice podmanila: „*Já jsem tu šťastný, pokud lze, a nejraději bych se už do města nevrátil.*“¹²⁰

Kunštátsko se stává pro Františka Halase synonymem pravého a skutečného domova, místem, se kterým se cítí být pevně spjatý a který mu dává vše potřebné. Proto napsal v roce 1935 Libuši Rejlové, kterou si o rok později vzal za ženu: „*Stále se mi vrací touha jít na Moravu. Chci být ‚doma‘ – to slovo je najednou pro mne hluboké.*“¹²¹ Čím víc musel Halas trávit čas mimo Kunštátsko, tím více se v jeho korespondenci odrážel smutek a touha vrátit se opět do míst, kterého ho tak učarovaly, proto v říjnu 1941 během svého pobytu v Praze napsal Josefu Zejdovi: „*Já stále hledám očima kunštátské obzory a už zas počítám, kdy a jak je uvidím. Vzpomínám si na každou maličkost, nějak jsem úplně vrostl a tady se mi to zdá jen nuceným vyhnanstvím.*“¹²²

Později začal Halas jezdit místo do Zboňku do Kunštátu, kde postupně se svou rodinou vystřídal tři bydliště. František Halas pomalu vrůstal do místní půdy, zakořeňoval se v ní, dokonale přijímal svou venkovskou roli, tak jak je typická pro zdejší kraj, a tak se se svým postojem svěřil Marii a Jarmilě Škrdlantovým: „*...mám, zdá se, všechny předpoklady stát se dokonalým venkovanem.*“¹²³ a dále Janu Zahradníčkovi napsal: „*...rozhodují se do Prahy nevrátit.*“¹²⁴

Za Halasem do Kunštátu jezdila celá řada básníků: Kamil Bednář, Zdeněk Urbánek, Jiří Orten, Ivan Blatný, Jan Zahradníček, Jaroslav Seifert, Josef Palivec a celá řada dalších literátů. Mnozí Halasovi přátelé zpřítomnili své vzpomínky na zdejší kraj ve svých básních. Jako třeba Jan Skácel, který Kunštát oslavil v básni *Podzim v Kunštátě*: „*Padám, do plných prsou zasažen/ z bronzových hlavní./ Podzim,/ stará dělostřelba,/ spálený prach a dým./ A z tmavé jeteliny prudkým letem/ zvedlo se hejno koroptví.*“¹²⁵

Halas měl kdysi představu, že by mohla vzniknout jakási vesnická „komuna“, ke které si vyhlédl statek Podchlumí. Vše zůstalo jen u snu.¹²⁶ Kunštát se stal nakonec jeho centrem, symbolem krásných chvil a zážitků, stal se českým Římem, do kterého vedou

¹¹⁹ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 20.

¹²⁰ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 21.

¹²¹ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 21.

¹²² KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 32.

¹²³ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 35.

¹²⁴ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 35.

¹²⁵ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 34.

¹²⁶ HLASY 3. Listy z Kunštátu a do Kunštátu. Blansko, 1989.

všechny cesty: „Kunštát je jako střed hvězdy a do něho se sbíhají všechny cesty.“¹²⁷ Jaromír Tomeček vystihl pocity člověka, když před ním vyvstane kunštátský obzor: „Až přiblížíš se ke Kunštátu z kterékoliv strany, z polních dílců od východu, či z lesních svahů na západě, vždy máš ty, který přicházíš jako host, pocit malého chlapce, který se prvně dostal na pouť, tak ti tu všechno připadá slavnostní, nedělní. A marně budeš pátrat po příčině toho pocitu.“¹²⁸

V období, kdy se u Halase začala více projevovat srdeční choroba a nepobýval zrovna v Kunštátě, říkával: „Půjde-li to jednou, tak se rozběhnu pěšky až do Kunštátu.“¹²⁹ Vztah k rodnému kraji definitivně vyjádřil svým přáním být v něm pochován, a tak navždy splynout s rodnou zemí, jak vyjádřil v závěru *Já se tam vrátím...*: „Ať si jen země letí do prázdna, ať si jen letí, jen když zbude jistota jednoho místa, místa posledního, místa jen pro hrob. Chci ho mít tam, jen tam u nás. Kdyby mi jen oči pro pláč zbyly, já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím.“¹³⁰

4.2. Halas básníkem Kunštátska

Halas si jako básník prošel dlouhým vývojem, jak poznamenal Alexandr Stich nad jeho hrobem.¹³¹ Přesto se později znovu a znovu vracel ve svých verších k rodné krajině, „připomínal si ji, přitáhl si ,odkudsi ze vzpomínky, z podvědomí‘ slova, pocity, verše.“¹³² Kraj kolem Kunštátu byl pro Halase až magický, pojímal v sobě něco, co Halase přitahovalo, jak se zmínil v dopise Ortenovi: „Milý Jiří Ortene, zdá se, že mraky nad Kunštátem přitahují nezvykle poesii.“¹³³

Lyrizovaná próza *Já se tam vrátím...* tvoří nejdůležitější z řady skladeb věnovaných rodnému kraji. Mimo ni vznikly ještě básnické prózy *České kvítí*, *Zpevanky*, *Vodníková zahrada* a *Tvář domova*, které jsou jen jakýmsi odleskem *Já se tam vrátím...*, místy

¹²⁷ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 124.

¹²⁸ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 102.

¹²⁹ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 119.

¹³⁰ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 27.

¹³¹ „Halasovo dílo bychom mohli přirovnat k napjatému luku – od vzpurných a zároveň poetisticky hravých počátků chudého brněnského hochy, žhavě toužícího po sociální spravedlnosti, radosti a tvořivé umělecké práci, přes období oslněné životem a zároveň prvních tušení existenciální tragiky bytí a odtud dále před období tíživé odpovědnosti, citěné pod hrozbou fašistické totality a později pod černým mračnem nacistické okupace (...) a kdy v jeho díle zároveň vyvřely ty nejušlechtlejší silivé zdroje národní tradice, až po krátké období opojení z toho, že národ a lid unikly pasti, která na ně byla nastražena, a odtud zpět pád do ponurého tušení a pak už jistotného poznání, že se blíží totalita nová.“

PITHART, P. a KUNDERA, L. *Františku Halasovi: [projevy] 1990*. Blansko, 1991, str. 1-2.

¹³² ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 196.

¹³³ HLASY 3. *Listy z Kunštátu a do Kunštátu*. Blansko, 1989.

doplněním nebo rozšířením. Tyto skladby měla doplnit další próza *Kameny, stromy a ptáci Vysočiny*, ke které si Halas na sklonku svého života našel ilustrátora Bohdana Lacinu. Celá Halasova předchozí básnická tvorba vytváří paralely k *Já se tam vrátím....* Stejně tak v Halasových přednáškách, úvodech knih, komentářích k obrazům a v dalších Halasových písemných pozůstalostech nacházíme určité náznaky oslavy rodného kraje, které nakonec vygradovaly v *Já se tam vrátím....*

4.3. Já se tam vrátím...

„Halas je básník skutečně všelidský, ale zároveň to byl člověk, jehož bytostnou potřebou bylo uchytit se na jistém ohraničeném, zřetelně přehledném kousku země – tam pak nacházel jistotu, své zakotvení. A ten kus země si opravdu našel, zvolil si ho právě zde, v Kunštátu, v místě, kam se zarputile vracel a nakonec i vrátil. V jeho díle se tak slilo všelidské s dílčím a on se stal duchovním spoluvůrcem a přímo patronem tohoto svého jihomoravského regionu.“¹³⁴ Slova Miloše Dvořáka jasně naznačují, že Vysočina nebyla pro Halase jedním krajem z mnoha, ale domovem, vnitřní krajinou, a proto mohla vzniknout zcela jedinečná lyrizovaná próza *Já se tam vrátím....*, ve které naplno vytrysklo vyznání rodnému kraji.

Podíváme-li se na Halasovu tvorbu před rokem 1939, které dominují motivy smrti, a pak si přečteme *Já se tam vrátím....*, zůstaneme v úžasu nad proměnou Halasova básnického výrazu. Proč najednou zaměřil Halas svou pozornost na jiná témata? Básník se tu stává plnoprávným členem přírody, všímá si proměny přírody během jednotlivých měsíců, naslouchá hlasu ptáků a rozpomíná se na své kořeny a předky. Zdá se, jako by se jednalo jen o jednorázový pozdrav rodného kraje. Když však budeme hlouběji zkoumat Halasovu tvorbu, pochopíme, že *Já se tam vrátím...* není něčím náhlým, co se zničehonic vynořilo. Pro Halase kraj vždy znamenal existenciální jistotu, i když se to na první pohled tolik nezdá. Již ve *Starých ženách* popisuje ženy, které mu jsou důvěrně známy, vytváří obraz žen Vysočiny. Halas sám zmínil, že se inspiroval vlastní babičkou: *„Staré ženy‘, které následovaly, ty jsou snad mou nejznámější sbírkou. Mohly se jmenovat jen ‚Stará žena‘, neboť tvář mé báby, která loni téměř devadesátiletá zemřela, je za tím vším.“¹³⁵*

¹³⁴ PITHART, P. a KUNDERA, L. *Františku Halasovi: [projevy] 1990*. Blansko, 1991, str. 2-3.

¹³⁵ HALAS, F. a KUNDERA, L. a kol. *Hlad*. Praha: Československý spisovatel, 1966, str. 11-13.

Další inspiraci našel v básni *Stará žena* od Vincence Furcha.¹³⁶ V Halasově básni se objevují oči, ruce, vlasy, klíny, tváře a Furch se v básni zaměřuje na tělo, údy, ruce a líce staré ženy. Furch barvu tváře staré ženy přirovnává k barvě hrudy a Halas barvu rukou popisuje jako žlutší jílu pod rakví.¹³⁷

Halas nakonec vysvětlil svůj obrat k rodné krajině v krátkém zamyšlení *O jedné závistí*: „*Věčný a mučivý stesk poezie po zázračnosti a blaženosti dnů, kdy svět byl tvořen, křtěn, souvisí těsně s lítostivou něhou obracející se k dětství, ve kterém jako by doznávaly zlaté časy, kdy si hrával lev s holubicí a kdy nevinnost stvoření nevěděla zhola nic o údolí vzdechů.*“¹³⁸ Snad právě zde nacházíme vysvětlení Halasova nenadálého, ale přitom tak naléhavého, návratu do krajiny svého dětství. Jeho próza vstoupila do světa literatury s takovou silou, že obrat „Já se tam vrátím...“ téměř zlidověl a stal se synonymem pro návrat do milované krajiny.

Období, ve kterém próza vznikala, bylo zahaleno stínem mnichovských událostí a strachem z budoucnosti národa. Válečná hrozba nutí člověka hledat ve svém životě určitou jistotu, o kterou se lze bezpečně opřít. Ale i sám Halas přiznává, že žádný člověk, natož pak básník, se nevyhne myšlenkám vracejícím se do dětských let: „*Tyto věčné návraty k živé vodě dětského živobytí nejsou však nějakou zvláštní výsadou poezie a umění, utíká se tam časem každý, kdo pookřál a zbavil se byť jen na okamžik okoralosti chmurných a těžkých dnů.*“¹³⁹

Jedním z dalších impulsů pro napsání sbírky *Já se tam vrátím...* mohla být rozhlasová anketa z roku 1940, ve které básník odpovídal na otázku „Proč mám rád venkov?“¹⁴⁰: „*Čím znavenější jsou naše kroky, tím usilovněji hledáme stopy dědů a báb, aby cesta byla snadnější. Krajinu rodu dobýváme stále znova a znova. V lásce k domovině je potřeba vlastniti určitý kus tohoto světa letícího vesmírem. Náš hrob je malý, chceme*

¹³⁶ Vincenc Furch byl stejně jako Halas rodákem Vysočiny, narodil se v Krasonicích nedaleko Telče. Halas se Furchem v mnohém inspiroval, jak dokládá vzpomínka Františka Hrubína, který k němu tiše promlouvá ve svých *Láskách*: „*jsi věčný začátečník, to je tvoje sláva. A jaké poklady umíš najít v knížkách zapomenutých básníků. Tak třeba v tisíci nečitelných verších Vincence Furcha najdeš dvojverší takové krásy, že mi už věčně bude znít hlavou: Tkanina k myriádám hvězd a nazpět/ k sladce vonnému je táhnuta kvítí. Rveš z poezie kůži, hádáš se s ní, já s ní tancuji, ty z ní chceš vytlouci to, co neřekne nikomu, já lehkovážně přijímám její krásná vyznání, nemám zkušenost jako ty, že je v ní tisíce úskoků a úlisností.*“ HRUBÍN, F. *Lásky*. Praha, 1967, str. 156.

¹³⁷ MARČÁK, B. Vincenc Furch inspirující. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 5, str. 14.

¹³⁸ HALAS, F. *O jedné závistí*. Frenštát pod Radhoštěm: Jan Jelínek, 1947. 4 s.

¹³⁹ HALAS, F. *O jedné závistí*. Frenštát pod Radhoštěm: Jan Jelínek, 1947. 4 s.

¹⁴⁰ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 217.

*proto mít navrženo víc té rodné hlíny, víc těch stromů dětství, víc toho nebe kolem něho. A také z této touhy vyvěrá láska ke krajině našeho srdce.*¹⁴¹

Samotná sbírka je datovaná už v roce 1939, textologická analýza ukázala, že text mohl vzniknout nejdříve v roce 1940. Definitivní strojová verze skladbě je datována 12. srpna 1946. Datace 1939 byla buď nezáměrná, nebo jí chtěl Halas vyjádřit historickou důležitost, nebo souvisela s jeho vztahem k rodnému kraji, který se ve 30. letech začal rodit.¹⁴²

Zkratkovitost celé prózy vede na některých místech k znesnadnění interpretace. Řada interpretů spatřovala např. v básnickém obratu „*Klubání kuřátek je slyšet až sem, až sem do té hromady kamení.*“¹⁴³ obraz hrobu, ve skutečnosti se jedná o metaforu zobrazující město, jak uvedl František X. Halas.¹⁴⁴

Básníková oslava rodného kraje nezapadá do idylických a sentimentálních vzpomínek, ani nepůsobí jako bouřlivý návrat.¹⁴⁵ Naopak se Halasovi podařilo vytvořit „*ódu sice zjhlou, ale bez stopy patosu, sugestivní evokaci toho, co bylo nazváno prakrajinou.*“¹⁴⁶

4.3.1. Motivy

4.3.1.1. Hlína

Pro Halase je kraj pevně spjat s půdou, se kterou člověk po smrti navěky splyne, stane se její pevnou součástí a zároveň odkazem předchozích generací, zde Halas naráží na tkalcovskou tradici své rodiny. Rodný kraj je součástí básníkovi přirozenosti. V žilách mu koluje krev rodné Vysočiny: „*Tvá hlína, mnuta v prstech, voní po zetlelých vlasech dávno pohřbených tkalcovských dědů a báb a je přísadou mé krve.*“¹⁴⁷ Stejně jako vedou všechny cesty do Říma, vedou pro Halase všechny cesty do míst, která miloval. Osobitost Halasova psaní je umocněna přivlastňováním si kraje: „*Ty můj kraji, ty mé bezpečí, ty má*

¹⁴¹ HALAS, F. *A co básník*. Praha, 1983, str. 392.

¹⁴² FIŠER, Z. Motivy v Halasově skladbě Já se tam vrátím: poznámky k interpretaci. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, roč. 41, č. 39, str. 105-106.

¹⁴³ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 12.

¹⁴⁴ HALAS, X. F. Doslov. In: HALAS, F. *Tvář rodné země*. Praha, 1972.

¹⁴⁵ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 150.

¹⁴⁶ KUNDERA, L. *František Halas*. Brno, 1999, str. 150.

¹⁴⁷ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 7.

*zatvrzelosti, ty má věčnosti.*¹⁴⁸ Každou další charakteristikou kraje graduje a vyvolává dojem neporušitelnosti daného místa, vytváří z něj místo ze všech nejdůležitější. Popis kraje Halas doplňuje geografickým určením, kterým jasně vystihuje povahu místního reliéfu: „*Jsi tam, kde Vysočina nabírá dech a pole skládají slib chudoby.*“¹⁴⁹

4.3.1.2. Roční období

Jednotlivá roční období představená na proměně přírody připomínají životní cyklus člověka. Na jaře se rodí nový život, který postupně nabývá sil, léto přináší vrchol života, který kvete stejně jako květy na louce, na podzim začínají síly postupně slábnout, ale přesto ještě na čas přichází babí léto, které ukáže život ještě v plné kráse, na závěr přichází zima, která zpočátku přináší strach z toho, jaká bude, zda dlouhá a těžká, nebo krátká a milosrdná, ale nakonec se stává jistota, že jednou skončí stejně jako lidský život, a tak člověk navždy spočine v rodném kraji.

Halas představuje jednotlivá roční období jako divadelní hru, kdy jedna scéna střídá druhou. Jednání jsou bohatá na činnost a dialogy. Halas zachycuje přírodní cyklus podobně jako Němcová na Starém bělidle, zde je ale představen mnohem niterněji, čtenář jako by byl přímo vtahován do přírodního dění, není možné, aby byl pouze pasivním pozorovatelem.

Konkrétní roční období poznáváme buď z obrazných konstrukcí: „*zápisy října s iniciálou psího vína budou tiše předčítat nohaté stromy,*“¹⁵⁰ nebo podle měsíce, který Halas v próze konkrétně uvedl: „*Hřivnatý červenec v hodině hadí rozežhaví květ a pole vyhřeznou dusnem.*“¹⁵¹

Jednotlivé popisy ročních období zastřešuje motiv času. Jaro je ránem, léto pravým polednem, kdy vše kolem září: „*Síla jasů bude lisovat okvěti a voňavá mlha zacloní oči zářivostí.*“¹⁵² Podzim představuje odpoledne a zima noc. I pro denní čas používá bohaté obraznosti: „*Tráva pláče, tráva někde u nás pláče za pozdvihování rána.*“¹⁵³ Zároveň zde vystupuje paní Zima a Klekánice. Motiv času se postupně posouvá směrem k věčnosti.

¹⁴⁸ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 7.

¹⁴⁹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 7-8.

¹⁵⁰ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 17.

¹⁵¹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 16.

¹⁵² HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 12.

¹⁵³ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 12.

Na jaře se básník rozlétne mimo svůj kraj, ale ví, že se do něj jednou vrátí. Postupem času se volání kraje stupňuje. Léto je období, kdy se příroda člověku nejvíce otvírá: „*Země se odkryje, až je jí vidět kamsi...*“¹⁵⁴

Nejvíce přírodních motivů nacházíme na jaře a v létě, na podzim se setkáváme s přípravou na zimu, s opékáním brambor na ohni: „*Až mi budou ruce vychládat, dejte mi, honem mi dejte třeba i tu nejmenší a na uhel spálenou bramboru odtud, já se zahřeju, já se jistě zahřeju na tu velkou mrazivou cestu!*“¹⁵⁵ Nejen si zahřát podzimem studené ruce, ale ještě naposledy získat sílu než ruce definitivně zchladnou. Od přírody se postupně ve vzpomínkách obrací k zesnulým, jejichž památku přináší začátek listopadu, který připomíná, že každý život jednou skončí: „*V dušičkových světlech přijdou blíž, zastaví se čas a po celou krátkost sluneční obchůzky nebude on než součtem všech vzlyků a smíchů mého rodu, a i jeho slávou.*“¹⁵⁶

Podzim patřil mezi Halasův oblíbený čas, rád toto období trávil na Vysočině, jak vzpomíná Halasova manželka: „*Jak jen mohl, vracel se František do Zboňku na podzim. Když praskal oheň a z bramborové nati se kouřilo, býval nejšťastnější.*“¹⁵⁷

Potom když všechny listnaté stromy přijdou o listí a pouze dub se jím bude ještě naposledy chlubit, přijde konečně zima, po dlouhém putování se opět ocitneme doma, všichni se sejdou a při světle petrolejky si budou vykládat všemožné povídačky. Pak se teprve vrátíme domů, do míst našeho kraje: „*Už aby bylo po tom pekelnování místy, kam nepatřím. Ať svítí světla milovaných chalup, ne jako bóje v dálce, ale betlemsky radostně a vytrvale.*“¹⁵⁸

4.3.1.3. Flóra

Halasova manželka popsala kunštátskou krajinu jako místo, kde se divokost střetává s jemnou něžností, kterou vytváří místní květena, bohatá na pestré barvy: „*Krajina je tu opuštěná, vanou tam větry ze všech stran, samý kámen snesený z polí na meze, ale jakou něhou tu rozkvétají trnky, bují lískoví, planou šípkové keře nad mezníky chudých polí*

¹⁵⁴ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 16.

¹⁵⁵ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 18.

¹⁵⁶ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 18, 21.

¹⁵⁷ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 121.

¹⁵⁸ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 26.

a rezivý vřes. Lesy nemají konce, střídají se s chudými pastvisky plnými kamení, sem tam s osamělou hrušní, opuštěnost i krása, až se sevře srdce. Sešla se tu milost s trpkostí. ¹⁵⁹

Častým motivem Halasovy tvorby je motiv listu a s ním spojeného stromu, jehož kořeny sahají do hloubky a větve naopak do výšky. Strom tak symbolizuje spojení pozemského s nebeským. Zároveň připomíná cyklus lidského života od zrození až do smrti. Strom je svými kořeny pevně zakotven v půdě, stejně jako Halasovy kořeny pevně spojené s půdou Vysočiny.

Důležitým motivem je víno. Červené víno symbolizuje krev a oběť, na druhou stranu je víno symbolem mládí, života a především pravdy. Zároveň souvisí s biblickým obrazem Kristovy krvi a jeho podobenství o vinném kmeni.

4.3.1.4. Fauna

V próze nejčastější vystupují ptáci, kteří zpravidla ohlašují čas: *„mezi skřivanem a sovou“* ¹⁶⁰ a dále: *„kdeco i s tím posledním chcípáčkem bude zpívat svítáníčko.“* ¹⁶¹ Zároveň z jejich úst zaznívá poslední volání, které člověk zaslechne, když se nachýlí jeho čas a musí opustit tento svět. V Halasově skladbě volá k věčnému rozloučení s domovem sýček: *„Půjd! Půjd! Naposled!“* ¹⁶² Ve verších až nápadně připomíná sv. Františka z Assisi, který ve svém *Hymnu bratra slunce* podobným způsobem oslovuje přírodní živly: *„Vzpomenu si na sestru vránu, bratříčka chocholouše, i na ostatní čtyřnožky a hopsačky, polituji, že nejsou blíž, ba možná i nějaké to kázání bych svedl a ten žvanec taky by se pro nás všechny sehnal.“* ¹⁶³

Halas obyvatele živočišné říše povyšuje na rovnocenné partnery člověka, stávají se mu posluchači i mluvčími. Tomuto privilegii se však nedostává každému, ne každý dokáže porozumět ptačí řeči, jen někomu je povoleno vstoupit do tajemství přírody: *„Víte, že u nás rozumíme ptačí řeči? Musíte ale umět poslouchat, abyste můj kraj nepoplašili a aby vás nevyhodil. To není jen tak. Už čížek bude varovat: Ci-zí, ci-zí! a pěnkava zanádvává: Rr-ošťák, rr-ošťák! Tajemství umět se zalichotit mým polím a lesům vám však*

¹⁵⁹ KUNDERA, L. *Kunštátské akordy*. Brno, 1966, str. 121.

¹⁶⁰ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 7.

¹⁶¹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 11.

¹⁶² HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 26.

¹⁶³ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 22.

nevypovím.“¹⁶⁴ Pouze s dětským srdcem porozumíme ptačí konverzaci. Pouze se srdcem otevřeným můžeme naslouchat a dobře porozumět hlasům přírody.

Jedním z nejtýpčtějších zvířecích motivů Halasovy tvorby je had, který v *Já se tam vrátím...* se vyskytuje jen velmi málo. Najdeme ho pouze ve spojení: „*houstnout bude hadí mléko pryšců (...) Hřivnatý červenec v hodině hadí rozežhaví květ a pole vyhřejnou dusnem (...)* Pod střevličím nebem hlídají stráž zmije, tváří se při tom, jako nekonečnost sama.“¹⁶⁵ Motiv hada má původ v Halasově dětství, kdy skřipcem na vánoční svíčky chytil zmiji a pak ji v krabici přinesl učitel. Obraz hada v literatuře většinou symbolizuje něco nebezpečného, podlého a zákeřného, zde se však objevuje ve zcela odlišném významu. Motiv hada v Halasově tvorbě úzce souvisí s motivem růže, který má podobné konotace jako had, ale v této skladbě se neobjevuje, protože v *Já se tam vrátím* jsou symboly zla a nebezpečí překonány.

4.3.1.5. Dětství

Jak Halas sám uvedl: „*Čára rodného obzoru viděná dětstvím stala se obrysem celého života.*“¹⁶⁶ Vysočina vytvořila kulisu pro dětské hry. Děti žijí v souladu s přírodou: „*Mísečky víček, zneklidněné tíhou světla, rozkmitá pomrkávání dětí do zubatého slunce, z otloukaného proutku vynutí kluci písničku a bosorky šlahouny ostruží a malení připíchnou k zemi jarní bídu sedmikrásky.*“¹⁶⁷ Poté básník pokračuje, jako by příroda za přítomnosti dětí ožila: „*Až budou vyhřátý všechny pelíšky vytlačené koleny dětí a hlavami dívek, já se tam vrátím. Síla jasů bude lisovat okvěti, voňavá mlha zacloní oči zářivostí.*“¹⁶⁸

Zatímco děti vystupují v první části prózy, tedy v obrazech signalizujících jaro a léto, motiv stáří přichází s podzimem a prolíná se větami až do období zimy, kde vyvrcholí smrtí. Motiv stáří se objevuje ze začátku jen v jakémsi náznaku: „*Budu chodit v laskání padajícího listoví a má dávná známost s Noculou a Klekánici se obnoví. Moje Mrtvé, roztále v nicotě, svolají paličky bedel.*“¹⁶⁹ Stáří evokuje i obraz dubu na podzim: „*A už jen ten starý držgrešle dub bude chrastit svými měďáky, zatímco ostatní listnáči bédně stanou v holém odrání.*“¹⁷⁰ Do života se postupně vkrádá temnota, kterou však čas od času rozzáří

¹⁶⁴ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 16.

¹⁶⁵ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 15-17.

¹⁶⁶ HALAS, F. KUNDERA, L. a kol. *Hlad*. Praha: Československý spisovatel, 1966, str. 7.

¹⁶⁷ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 11.

¹⁶⁸ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 12.

¹⁶⁹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 18.

¹⁷⁰ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 21-22.

světlo: „*Sednu si k ohni, z jehož kužele bude černá hodinka soukat teplo a všelijaké povídačky.*“¹⁷¹ Přichází čas vzpomínání na vše krásné, co člověk během svého života zažil: „*Vzpomenu si na sestru vránu, bratříčka chocholouše, i na ostatní čtyřnožky a hopsáčky, polituji, že nejsou blíž*“¹⁷² Explicitněji je motiv stáří vyjádřen ve spojení: „*Ale svět stárne a strach položen je mezi tamty a mne.*“¹⁷³

Dětství věnoval krátké zamyšlení *O jedné závisti*, kde se zamýšlí nad světem dítěte a nad nemožností návratu do něj, můžeme do něj pouze nahlédnout skrz nějaké dítě, které nám může poodkrýt tajemství jeho života: „*Ne, už nikdy se nám nevrátí ono vladaření nad světem, ono žezlo svěřené jen a jen dítěti, ta samozřejmá jistota, přesvědčená, že vše tu je jen pro jeho hru, že vše je samá ochota posloužit, kdykoliv si zamane. Neviditelné bytosti poslouchají na slovo a zlaté klíče otevírají truhlice s kouzly.*“¹⁷⁴

4.3.1.6. Folklor

Lidové tradice Halas vyjádřil prostřednictvím říkáněk, které uvedl slovesem „škádlit“, a tím podtrhl funkci lidových pořekadel: „*Umouněný uhelníčku/ zamouněný mlynářičku/ říká o vás pěnice/ že jste hloupí velice.*“¹⁷⁵ A hned pokračuje další říkankou: „*Mandelíku modrou dýku/ dáme strace do šatníku./ Najdi si ji stehličku/ nerozbij si hlavičku.*“¹⁷⁶

4.3.1.7. Biblické motivy

Ve Františku Halasovi se svářilo přesvědčení zastávce komunismu a zároveň přitažlivosti náboženského světa, která bez pochyby pramenila z jeho četných přátelství s katolickými autory, z nichž největší vliv měl na něj zřejmě Jan Zahradníček. Tuto skutečnost dosvědčují mnohé vzpomínky Zdeňka Rotrekla i Františka Hrubína.¹⁷⁷ Halas se domníval, že myšlenky křesťanství i socialismu by šly do určité míry propojit: „*Křesťanství bude muset (ono se rozpomene na to, co má) do sebe pojmout více*

¹⁷¹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 22.

¹⁷² HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 22.

¹⁷³ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 26.

¹⁷⁴ HALAS, F. *O jedné závisti*. Frenštát pod Radhoštěm: Jan Jelínek, 1947. 4 s.

¹⁷⁵ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 25.

¹⁷⁶ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 25.

¹⁷⁷ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 1034, 1038.

„socialismu“ a socialismus musí počítat s tajemstvím, musí připustit metafyziku, a z toho předstupně bude se moc jít dál a hloub.“¹⁷⁸

V próze se objevují slova související s liturgií. Vystupuje zde ministrant, květiny jsou připodobňovány křtitelničce, lípa zpívá chorál.

4.3.1.8. Smrt

Báseň vygraduje v posledních verších, kde básník nachází v kraji místo svého posledního odpočinku, jediného místa, kde může navždy spočinout: „*Ať si jen země letí do prázdna, ať si jen letí, jen když zbude jistota jednoho místa, místa posledního, místa jen pro hrob. Chci ho mít tam, jen tam u nás. Kdyby mi jen oči pro pláč zbyly, já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím.*“¹⁷⁹ Halas ve svém životopise, který ve výboru¹⁸⁰ Halasovy tvorby uvedl Ludvík Kundera, přiznává přání strávit poslední chvíle života na Kunštátsku: „*Tam chtěl bych se jednou schoulit k posledku svých dnů.*“¹⁸¹

Motiv smrti je častým námětem Halasových básní: „*Smrt svou přítomností básníka stále dráždí, mučí, vzájemně se provokují - smrt svou vyzývavostí k následování, autor jejím přivoláváním, vizí její útěšlivosti a tvrzením, že se smrti nebojí. Vnitřní strach zastírá lyrik i obrazy posmrtného života.*“¹⁸² Halas se snaží s tragikou smrti vyrovnat a spíše ji zmírňovat, prózou se prolíná snaha zbavit se strachu ze smrti, nad kterým nejvíce vítězí naděje návratu do rodné půdy.¹⁸³

O tématu smrti se vyjádřil ve své esejí *O poezii*: „*Ne. Smrt není programem. Jen žabí horizonty končí u hřbitova. Poezie o ní není popřením života, ale ostnem, který zvyšuje lásku k němu.*“¹⁸⁴

Halas bytostně ovlivnila smrt jeho matky, které byl svědkem. Vilém Závada píše: „*Otázka života a smrti byla mu tedy bytostnou otázkou osobní a k ní se vracel po celý svůj život. Jinou takovou bolestnou zkušeností byl hlad, hlad skutečný i hlad v přeneseném*

¹⁷⁸ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech, 1918 – 1945*. Praha, 2010, str. 1038.

¹⁷⁹ HALAS, F. *Já se tam vrátím...* Tišnov, 2001, str. 27.

¹⁸⁰ HALAS, F. a KUNDERA, L. a kol. *Hlad*. Praha: Československý spisovatel, 1966. 156 s.

¹⁸¹ HALAS, F. a KUNDERA, L. a kol. *Hlad*. Praha: Československý spisovatel, 1966, str. 7.

¹⁸² FIŠER, Z. Motivy v Halasově skladbě *Já se tam vrátím*: poznámky k interpretaci. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, roč. 41, č. 39, str. 110.

¹⁸³ FIŠER, Z. Motivy v Halasově skladbě *Já se tam vrátím*: poznámky k interpretaci. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, roč. 41, č. 39, str. 111.

¹⁸⁴ HALAS, F. *Magická moc poesie*. Praha 1958, s. 41.

*slova smyslu. (...) Zažil jej za války a zažil jej i v Paříži. (...) Halas miloval obrazy neotřelé, až rafinovaně vybroušené, prošlé výhni jeho duše, ale také prosté a hluboké metafory lidových písní a říkadel.*¹⁸⁵

¹⁸⁵ ZÁVADA, V. *Krajina a lidé mého srdce*. Praha, 1980, str. 321.

5. Bohuslav Reynek – Setba samot (1936)

*„Zachvěl se krajem první sněh,
veliké hvězdy do haluzí kreslí.
Slibuje radost dětských Půlnočních
těm, kteří tíhu touhy nesli.“¹⁸⁶*

5.1. Reynkův vztah k Vysočině

„Z temných dveří domu vyšel pak Bohuslav Reynek: středního vzrůstu, útlý, při každém kroku se mu vlnily řídké šedivé vlasy, delší než bývá zvykem. Obličej velmi bledý. Ale když jsme stáli proti sobě, postřehl jsem v jeho očích světlo nesmírné dobroty...“¹⁸⁷

Takto se petrkovský básník vryl do paměti znalci Traklovy poezie, Gottfriedovi Stixovi. Literát a malíř, který se jako jedináček narodil do rodiny velkostatkáře, jejíž kořeny sahají pravděpodobně až do Španělska.¹⁸⁸ Malíř Jan Zrzavý napsal krátký medailon o Reynkovi do katalogu hodonínské výstavy v roce 1969, ve kterém zcela vystihl podobu i smysl básníkovy života: *„V Petrkově u Havlíčkova Brodu žije v rodném svém domě básník a malíř Bohuslav Reynek. Byl to kdys velký a krásný selský dvůr, dnes je to smutná zřícenina, dvůr plný bahna a močůvky, drobní se zdi, vetché střechy, rozpadající se okna. Státní statek. Po zabrání majetku zbylo mu jen stádo ovcí, jichž pasením se živil. Nyní dožívá svůj život v tomto bédném zbytku domova, v chudobě, meditaci a modlitbách a ryje své vidiny do měděných destiček a veršů. Jaký to ubohý a hloupý život, myslí si asi většina dnešních pokrokových lidí. Nemá tušení, že pan Reynek by s nimi neměnil a že je velmi šťasten – šťastnější než každý z nich. Protože žije v Království Božím, zná jeho tajemství niterného života věčného, zná jeho moudrost a spravedlnost. Boha milostí, raduje se z jeho krás a zpívá jeho chválu.“¹⁸⁹*

Reynek v české literatuře zaujímá zvláštní místo. Nenašel by se jemu podobný spisovatel. Reynkova tvorba odráží jeho život žitý ve skrytosti petrkovského statku, kde ho obklopovala velká zahrada, která byla jeho osobním rájem. Tento svůj svět sdílel se svou ženou Suzanne Renaud, svými syny a kočkami, které byly jeho přítelkyněmi a společnicemi při noční práci nad grafikami nebo verši. Reynek svým způsobem žil už zde na zemi Boží království, které vtělil do svého uměleckého projevu.

¹⁸⁶ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 438.

¹⁸⁷ ŠERÝCH, J. Špetka vzpomínek. *Tvar*, 1990, roč. 1, č. 6, str. 9.

¹⁸⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 9.

¹⁸⁹ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 116.

5.1.1. Petrkovská příroda jako Reynkův osobní ráj

Petrkov se stal místem, které se navždy vrylo do Reynkova srdce, které jen s velkým sebezapřením během svého života opouštěl. Jak Petrkov vypadá, přibližuje Dagmar Halasová: „*Nazlátlé úsvity i růžově rudé soumraky se zrcadlí v nerozlehlých plochách hladin rybníků a tůní obrostlých šelestícími sítinami. Dlouhé aleje ovocných stromů a jeřábů přetnou jako tenká nit pohled ubíhající do dáli.*“¹⁹⁰

Reynka charakterizuje řada rysů: bytostný, možná až existenciální, vztah k Petrkovu; rodné stavení se zahradou; víra prožívaná ve skrytosti a přesto tolik inspirativní pro Reynkovo okolí; a životní postoj, ve kterém „*vždy zůstane svůj, nezaměnitelně svůj.*“¹⁹¹

Zvláštní vztah měl k lesům, do kterých se rád utíkal. Chtěl studovat lesnickou školu, ale rodiče s jeho rozhodnutím nesouhlasili, a proto vystudoval jihlavskou reálku. Na zdejší škole nebyl příliš šťastný, jak se v roce 1953 svěčil v dopise své sestřenicí: „*Já sám jsem to měl těžké v začátcích, studium na povel, které trápilo. Chtěl jsem na lesnickou školu, ale nesměl. Nebylo to dost panské. Zatím na ty lesy dodneška myslím...*“¹⁹² Když měl pokračovat ve studiích v Praze, dokázal se již rozhodnutí rodičů bránit a po roce studií se vrátil zpět do Petrkova.

Na jihlavské reálce se naučil nejen dobře německy a francouzsky, ale především se zde potkal s Maxem Eislerem, který mu otevřel cestu k výtvarnému umění, zde se zrodil Reynkův styl barevnosti a linie, která je tak typická pro jeho krajinomalbu.¹⁹³

Bohuslav Reynek za svůj život žil jen v málo městech, v Praze začal studovat, ale po roce studia z Prahy odešel, určitou dobu strávil ve francouzské Bretani a potom žil po dobu deseti let střídavě v Grenoblu a Petrkově. O svém vztahu k městskému životu uvedl: „*Město – tam bych přišel o duši.*“¹⁹⁴ Zároveň dodává, proč nechce žít ve městě: „*Nechci, protože strom vyrostl tady, jsou zde jeho kořeny, a proto je právě tady.*“¹⁹⁵ Pro Reynka představovalo město „*sítě kamenů a skla.*“¹⁹⁶ Dekáda střídání letního pobývání v Petrkově

¹⁹⁰ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 9.

¹⁹¹ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 13.

¹⁹² HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 11.

¹⁹³ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 11.

¹⁹⁴ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha, 2005, str. 247.

¹⁹⁵ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto, 1987, str. 141.

¹⁹⁶ HALASOVÁ, D. Několik poznámek na okraj umělecké osobnosti Bohuslava Reynka. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae*

se zimním pobytem v Grenoblu přinášela do duše Reynka vždy zvláštní smutek na podzim, jak vyjádřil ve dvouverší v *Setbě samot*: „*Ptáci odletí a s nimi/ loučení tak těžký vzdech.*“¹⁹⁷

Svůj bytostný vztah k Vysočině si uvědomil zvláště při pobytu v Grenoblu. Pobyt ve Francii ho obohatil v mnoha směrech, narodili se zde oba jeho synové, stal se známou osobností, přesto si mnohem více uvědomoval svou identitu nesmiřitelně spjatou s Petrkovem, stále více vyvstávala jeho touha po petrkovské zahradě plné „*stromů, keřů a houštin rašících do svěžesti jara a do zvláštního kouzla vykvétajících, když je zavine bělostný sníh. Zahrada dozrávajících plodů, zavátá do zlatavých virů padajícího listí a utichající s opadáváním kaštanů.*“¹⁹⁸

Jakékoliv odloučení od Petrкова přinášelo Reynkovi úzkosti. Snad nejvíce ho postihly při pobytu ve Staré Říši, kam se s rodinou za války přestěhoval. Nevěděl, zda ještě někdy spatří rodný statek. Pobývání u Florianových ho vedlo k zamyšlení nad domovem, které poodkryl v dopise Zahradníčkovi v reakci na verše, které mu Zahradníček zaslal: „*Je to věru krásná apoteóza domova, toho domova vnitřního a nejvnitřnějšího, kde se jediné dá v pokoji žít a snít a zpívat.*“¹⁹⁹ I když se těmito slovy vyjadřoval k Zahradníčkově tvorbě, je víc než zřetelné, že je můžeme aplikovat i na Reynkův život. Jeho nejvnitřnějším domovem byl rodný Petrkov, kde mohl v tichu tvořit, odloučen od všeho ruchu světa.

5.1.2. Suzanne Renaud a její vztah k Vysočině

Reynkův vztah k Vysočině formovalo manželství se Suzanne Renaud, která v Petrkově zažívala stejný stesk po horách kolem Grenoblu jako Reynek po kopcích Vysočiny za jejich pobytů v Grenoblu. Suzanne je zároveň klíčem k pravému poznání osobnosti Bohuslava Reynka, jak se vyjádřil Jean Damien, v jehož knihkupectví uspořádal výstavu Reynkovy tvorby: „*Reynek zůstal sám sebou mimo čas. Vymkl se jakémukoli vlivu. Tato svoboda však není osamocněním; a všichni, kdo mají dobrý zrak, jsou s to v některých grafických šerosvitech rozpoznat průzračný stín vržený Suzanne Renaudovou. Stejně i ti, kdo mají bystrý sluch, jsou s to, čtou-li nahlas některou báseň Suzanne*

Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]. Brno: Masarykova univerzita, 1976-1977, roč. 25-26, str. 46.

¹⁹⁷ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 327.

¹⁹⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 10-11.

¹⁹⁹ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 145.

Renaudové, zaslechnout vnitřní chvění nehmotných tahů některé z Reynkových kreseb, jako by to byly struny nějaké lyry. ²⁰⁰

Na jaře 1931 se Suzanne svěřila své přítelkyni Jeanne Guerryové: *„První měsíc po příjezdu byl chladný a nudný, nyní však jaro září svou nádherou, náš sad je plný bílých květů a křídel. (...) Velký vlk (tj. Bohuslav Reynek) je hoden svého jména (vyjma krvežiznivosti), protože běhá po lesích a polích s čenichem na stopě a s nastraženými ušima hledá svou kořist, kterou pak přináší tajuplně v podobě tenkého listu pokrytého znaky...“* ²⁰¹ Pro Suzanne bylo těžké loučit se na jaře s Grenoblem a poté odjíždět na Vysočinu, přesto někdy z Vysočiny nerada odjížděla: *„Krajina byla překrásná a dosyta jsme si užívali rybníků a lesů. Přicházeli jsme ráno i večer do Borového háje, abychom zde hledali jeho odlesky, vůně a také obyčejnější cíl: pěkný podsaditý hřib s kloboukem z hnědé kůže, schoulený v podhoubí. (...) však tyto rozlehle louky, lemované malými pestrobarevnými květy, rozevřenými pod úžasně svěží oblohou, a přece zahalenou jemným tesklivým závojem, aleje starodávných lip, které se zdají vést neznámo kam a u kterých bychom si přáli, aby nikdy neskončily. To všechno, co vyvolává nostalgii, zároveň vzbouzí sny a inspiraci.* ²⁰²

Bohuslav Reynek v dopise Zdeňku Řezníčkovi, ve kterém ho prosí, zda by u nich ve Znojmě mohla na chvíli pobýt jeho žena kvůli úzkostem, které ji trápily, píše: *„Váš kraj by jí asi připomínal některé zákoutí v Dauphiné. Úsměvy našich kopců jsou příliš skryté pro toho, kdo k nim ještě naprosto nepřilnul. Vůbec je naše česká Vysočina velmi tajná. Žena trpí melancholií, a jistě by okřála v ovzduší vinic a ovocných zahrad.* ²⁰³

V roce 1946 posílá Suzanne fotografii petrkovského stavení v zimě svým přátelům, čímž jim naznačuje, že se postupně začíná s Petrkovem sžívat: *„Zatím Vám posílám obrázek našeho domu a velikých stromů, ve kterých tak krásně poskakují veverky, zatímco dole ve sněhu se prochází nádherný bažant, který si pro krmení chodí do stavení. Chtěla bych se s Vámi podělit o tento sladký rodinný svět, který utěší v každém trápení.* ²⁰⁴

²⁰⁰ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 50.

²⁰¹ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 75.

²⁰² TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 89-90.

²⁰³ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 98-99.

²⁰⁴ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 157.

5.1.3. Reynek jako básník i grafik

Pokud porovnáme básníkovy grafiky vysočinské krajiny spolu s jeho verši, dokonale nám před očima vyvstane obraz jeho domova. Je otázkou, proč se kromě psaní básní věnoval Reynek i malbě a grafice. Snad to byly jeho „*obrazy a vidiny, jež navštěvovaly jeho duši a pro něž dosud nenalézal výraz, zůstávaly zakleslé do spleti větví, jakoby zakleté, a teprve po čase ožily.*“²⁰⁵ Jednalo se o pocity, které nešly slovy vyjádřit, ale přesto musely získat určitou podobu, nemohly zůstat ukryté v Reynkově nitru.

Reynkova tvorba se prolíná, obrazy se stávají předlohou básní, básně zase prologem nebo epilogem obrazům. Nejedná se o dva rozličné světy, ale o jeden jediný, který je představován různými způsoby. „*Básník se soustřeďuje na hledání pokorné lásky ke všemu, co žije a trpí, na objevování krásy v nejprostších věcech svého venkovského okolí a v proměnlivé stálosti přírody. Neodmyslitelnou součástí jeho poezie se stává příroda rodné Vysočiny, nikoli však jako zdroj impresí, ale spíše jako součást křesťanského podobenství o pádu a vykoupení.*“²⁰⁶

Když se díváme na Reynkovy kresby, můžeme vidět zdánlivě obyčejné záležitosti, které doprovázely Reynkův život, nebo se můžeme začít dívat pozorněji a postupně před námi začne vyvstávat Reynkův duchovní svět, najednou v nich vidíme mnohem více než jen každodennosti. Můžeme zahlédnout biblické postavy i světce.

Při pobytech v Grenoblu se často vytrácel za hranice města a pohled, který se mu otvíral, převáděl do svých maleb. Následoval stopy krajinářů z 19. století, kteří znázorňovali různá zákoutí v okolí Dauphiné. Stal se tak tichým pozorovatelem a tvůrcem zachycujícím zdejší kraj v jeho proměnách. Zde mohl utéct od městského hluku a zaposlouchat se do nitra svého srdce. Okolní krajinu zachycoval tužkou, pastely a uhlím. Jeho častým krajinným námětem byly Alpy, které se před ním prostíraly ve své velikosti. Jindy zase maloval vinice lemující kraj nebo kostelíky.²⁰⁷ Na Vysočině zase maloval krajinu inspirovanou polními pracemi: „*potahy se žebříňáky svázejícími úrodu snopů; motivy pastvin s ohničky pasáčků; zákruty cest, rákosím zarostlé břehy rybníčků, okraje lesa s řadami nepravidelných a nerovných kmenů.*“²⁰⁸

²⁰⁵ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 12.

²⁰⁶ Bohuslav Reynek. *Slovník české literatury po roce 1945*[online]. [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1105>

²⁰⁷ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 35, 39.

²⁰⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 39.

5.2. Setba samot

Mojmír Trávníček vystihl základní podstatu Reynkových básní: „*Pohled na Bohuslava Reynka je bez iluzí a bez sentimentality, bez zpitomujícího optimismu a poetického pozlátka. Jeho vidoucí láska spočívá se soucitnou účastí na osudech bližních i na osudech věcí a na životech našich bratří živočichů a rostlin. (...) Rozhodující v poezii stejně jako v životě je pokorné přijetí daru života, přijetí světa a s ním i Tvůrce.*“²⁰⁹

Zdá se, že hlavním impulsem pro práci na *Setbě samot* byla práce na překladu Adalberta Stiftera *Lesní poutník*, který vyšel v roce 1935: „*A zdá se, že Stifterův příběh zpečetil onu touhu po domově, která jednou doutnala, jindy vyšlehovala, leč byla vždy přítomná, od samého počátku básnickových pobytů ve Francii.*“²¹⁰

Básnická sbírka je rozdělena na dvě části: *Podzimní cesty* a *Dies irae*. Tituly jednotlivých básní odkazují na život na venkově: Večer po žních, Vozy v polích, Na lukách je jíní..., Jalovec, Vybírání bramborů, Jeřáby, U rybníka atd. Druhá část nazvaná *Dies irae* odkazuje na latinský hymnus Tomáše z Celana ze 13. století, který v překladu znamená „Den hněvu“ a tematicky se věnuje poslednímu soudu. První báseň oddílu *Dies irae* nese stejnojmenný název a odpovídá mu i obsahem, je spojena s posledním soudem a troubením andělů.

Reynkův jazyk je odrazem jeho vztahu k jazyku liturgie, a proto se stranil modernímu hovorovému vyjadřování. „*Individuální rytmus větný i věcný, formální kázeň a mnoho dalších rysů jeho verše potvrzuje, že to nebyl jen příležitostný bonmot, když řekl, že jeho nejmilejší knihou je Římský misál.*“²¹¹

Bohuslav Reynek se při popisu krajiny inspiroval impresionistickou podobou básní u Antonína Sovy, i když se později jeho autorský styl proměnil. Neplatí u něj schéma, že krajina je obrazem stavu duše, ale představuje spíše antitezi rajske přírody a duše poskvrněné hříchem. Kromě impresionismu se inspiroval Březinovým symbolismem, ze kterého vycházel Reynkův hymnický patos, rétoričnost a secesní barevnost, která je pro jeho poezii zvlášť typická.²¹² Bohuslav Reynek prošel zásadním básnickým vývojem, od expresionismu až k hluboce spirituální poezii, která se stala neodmyslitelně spojenou s domovem. Básně vztahujícími k Petrkovu začaly vznikat v Grenoblu, kde básník pociťoval

²⁰⁹ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 692.

²¹⁰ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 113-114.

²¹¹ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 689.

²¹² MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, str. 93-94.

odloučení od Čech. Zobrazení krajiny není cílem, tvoří podloží pro Reynkův úžas nad stvořením. V jeho verších se tak setkávají zvířata i obyčejné věci.²¹³ V těchto sbírkách byl už Reynek naplno prostoupen vírou v Boha, proto „*může jeho transcendentála procházet domem, zahradou i chlévem, místy i věcmi, jimiž je básník obklopen, a ty o něm také vypovídají. Kohout i květ máku, větvičky stromu či oheň v kamnech nabývají hodnoty symbolu, protože nic není hodnotově zanedbatelné, co prošlo Stvořitelovou rukou a co básníka oslovilo.*“²¹⁴

Reynek nemá ve svých básních motivy, které by byly něčím zvlášť výjimečné, ba naopak se zdá, že ve svých básních hovoří o něčem, co se nám může zdát až banální, jak napovídají některé názvy jeho básní.²¹⁵ Ve skutečnosti platí, že „*konkrétní a plné prožívání reality, vnímání tajemství, kterým je obestřena každická věc, vnímání reality neviditelné a smysly nepostřehnutelné neobdržel básník zadarmo jako mimořádný dar. Dorostl k němu cestou pokory vůči všem věcem a vůči jejich Tvůrci; je důsledkem pokorné pozornosti, s jakou věci přejímá, s jakou se k nim blíží.*“²¹⁶ Jaroslav Med dodává, že i ta nejobyčejnější věc nebo činnost nese v Reynkově tvorbě metafyzický obraz, který je spojený „*s nesčetnými niternými konotacemi.*“²¹⁷

V roce 1914 píše A. L. Střížovi: „*některé verše a věty jsou tolik spjaty s určitými předměty, stromy atd., že se mi zdá, jako kdyby byly od věčnosti v jejich atmosféře, v jejich blízkosti; že mi byly svěřeny jen za velikou lásku – jako přítel svěřuje se příteli, ba více, mnohem více snad...*“²¹⁸

5.2.1. Prostor

Při analýze Reynkových básních je nutné začít rozborem prostoru. Mircea Eliade rozlišuje sakrální a profánní prostor. Sakrální jako spojení s božským, je vyjádřením hierofanie: „*zjevení nějaké jiné skutečnosti, než je ta, kterou (člověk) sdílí ve své každodenní existenci.*“²¹⁹ Proto je hierofanie tak typická pro Reynka, který je obklopen prostorem svého stavení v Petrkově, které se pro něj osobně stalo sakrálním prostorem a je jasně oddělena od profánního prostoru. Sakrální prostor se stává základním opěrným a

²¹³ MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, str. 88.

²¹⁴ MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, str. 88.

²¹⁵ Vybírání bramborů, První mrazy, Sníh, Vozy v polích, Krysa v parku atd.

²¹⁶ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 686.

²¹⁷ MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, str. 89.

²¹⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 63.

²¹⁹ ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. Praha, 2006, str. 20.

orientačním bodem v životě, ve kterém se může setkávat s Bohem. Podobná diferenciaci by se bezesporu nacházela i u Zahradníčka, který si ve vězení vytvořil svůj vlastní sakrální prostor, který mu pomáhal překonat těžké chvíle, ale u Reynka je to ještě mnohem výraznější, protože on se dobrovolně oddělil od posvátného a žil ve svém básnickém světě. Jeho dům se zahradou se stal jeho osobním rájem. Na rozlišení profánního a sakrálního prostoru lze rozlišit vnitřní a vnější krajinu. Profánní prostor, tedy vše, co obklopovalo Reynkův rodný dům, by tvořilo vnější krajinu a naopak vnitřní krajinu by tvořil posvátný prostor jeho domu se zahradou a okolí Petrkovy.

5.2.2. Obraznost

Básník útočí na lidské smysly, barvami upoutává zrak čtenáře, a tak před ním vytváří úžasnou přírodní scenérii. Zároveň útočí na čich: „*vonná noc a veliká*“²²⁰ a na sluch: „*Myši blažené tam piští.*“²²¹ Je to scenérie plně propojena s Reynkovou spiritualitou. Petrkovské ráno spojuje s Petrovým zapřením: „*Ještě dříme jitra nach/ ve hvězd křehkém větroví./ Kohout ve tmy sutinách,/ zelený a nachový/ jako jeřáb v šeru cest,/ duše volá z kobky těla.// Krví rozlila se zvěst, křídla chval se nezachvěla:/ Petr, zapřev, ještě dříme.*“²²²

V jeho básních se odráží dovednosti malíře, kterým odpovídá celé spektrum barev, které se prolínají všemi verši: „*kohout ve tmy sutinách,/ zelený a nachový.*“²²³

5.2.3. Motivy

5.2.3.1. Vesnice a zemědělská činnost

Krajina je zobrazována skrze různé zemědělské činnosti: „*Stohy, ráje zlaté brány, těžce jsou zuzavírány.*“²²⁴ Na první básni sbírky *Večer po žních* lze zachytit několik charakteristických rysů Reynkovy poezie. Báseň nejdříve zobrazuje letní noc po žních, do které vstupuje starozákonní postava Ruth jako vidina. Je to pravá letní noc, ve které na stoh slámy vylézají děti, které jsou přirovnávány k andělům, zatímco myši špitají, že „*ráj už*

²²⁰ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 303.

²²¹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 303.

²²² REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 304.

²²³ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 304.

²²⁴ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 303.

k otevření zraje.“²²⁵ V básni *Vybírání bramborů* zachycuje zářijové dění na polích. Zdánlivě obyčejný každoroční rituál povyšuje do úžasného představení, kterého se účastní nejen hospodáři se svými pomocníky, ale i zvířata. Poslední sloku věnuje Bohu jako projev vděčnosti: „*Pod mezí a v stínu stohu/ chléb je v šátku a dva džbány;/ modrý na úlitbu Bohu,/ lidem hnědý, rozpukavý.*“²²⁶

Na počátku 40. let oba manželé odhodlaně tvořili a do tvorby se jim dostala každodenní realita vesnického života. Suzanne použila ve své básni motivu mlátičky: „*To vrčení, v němž se ozývá leté, včela, vůně teplého chleba v ztemnělé síni, prochvělé paprskem slunce, je někdy náhle neskonale smutné a tesklivé, jako nesmírný a zasmušilý rytmus moří, jako příliv a odliv naděje, jako neúnavná přeslice sudiček.*“²²⁷

5.2.3.2. Roční období

V básni *Podzimní cesty* představuje vysočinský podzim, který je po sklizni chudý, vidíme „*vyloupenou zahradu,*“²²⁸ která se připravuje na dlouhou zimní pouť. Báseň *V září* zachycuje sklizeň úrody, zazimování polí a spolu s ním loučení ptáků před odletem do teplých krajín: „*Pluhy, ptáci unavení,/ plují v ornic oblacích;/ struny strnišť v dlouhém pění/ touží po dotyku tich.// Ticha ruce v klíně mají/ v stohu věrném závětrí./ Hledí za sny, které k ráji/ blaze plynou, tři a tři.*“²²⁹ I květiny se postupně odebírají k zimnímu spánku. Tato krajina dýchá ponurou, šedou náladou, pro toto vykreslení Reynek použil motivu popele, prachu a stínu. Přesto z této ponurosti vystupuje záře „*bílých a černých božích muk (...)* *kde vyvolená ratolest/ stín pokoje stře nad krovky.*“²³⁰

Z měsíců si nejčastěji vybírá září, říjen a listopad a z ročních období právě podzim a zimu. I to odpovídá Reynkově naladění. Podzim a zima svou ponurostí a šerem rezonují Reynkovým srdcem. Jako by holá pole připomínala holou samotu Reynkovy duše. Podzim připomíná Reynkův splín.

Nejdelší báseň je *Pozdní podzim* a je rozdělena do čtyř oddílů. Tato báseň jako by představovala krajinu apokalyptickou, ztvárňující, co nastane, až přijde konec světa: „*U lomu smrt potká tě,/ na pěšinách žebráci./ Ohně vyšlehují z natě:/ temná země krvácí. (...)*

²²⁵ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 303.

²²⁶ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 311.

²²⁷ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 128.

²²⁸ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 305.

²²⁹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 317.

²³⁰ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 305

Mraky, hroutící se zdiva,/ předtuchy tvé necítí.// Plamen z natě vyšlehává,/ když v ní poryv zadýchá,/ jako zlatá dívčí hlava/ volající ženicha. ²³¹

V básních zachycujících zimu pracuje Reynek s motivem adventu a rorát, které jsou pro něj symbolem naděje a očekávání. Báseň *Advent* zobrazuje prosincovou krajinu, která je zasypána sněhem a prodchnuta tichem a pokojem, ale na druhé straně přináší ještě větší samotu do duše: „*Za humny jsou stehlíci/ nachem ve chlad vetkáni./ Úzkost kosů v štěpnici/ zavolala do strání.// Vítr ulehá si v tmách/ do koutů a do dvorů,/ vyhledává plot a práh,/ mdlých a bedných oporu. (...) Nasype sníh na rovy,/ prahy věčných příbytků./ Zavolá květ nachový,/ rez na chlévů omítku. (...) Sněhu sadaři a tich,/ andělé, z mlh zářice,/ zakládají na kopcích/ zahrady a vinice.// V stříbře raší zahrady/ barvy holubů a vran./ V bílé zemi bez vady/ očekává samot stan.*“ ²³²

Advent ústí ve Vánoce, které symbolizuje betlémská stáj se Svatou rodinou: „*zima snová/ bílá, advent fialová/ snění. Tichá jizba hřeje./ Vchází veliká naděje/ vánoční; a podobá se/ v éterné a křehké kráse/ dechu Zvířat dvou ve Sluji,/ mze, v níž vločky poletují,/ jíní, které v jehel jase/ jako bílým rouchem chrání/ ty, již na loži čekání/ nazi trnou, uondáni...*“ ²³³ Popisem Vánoc pokračuje v básni *Domov*. Zde Vánoce získávají tradiční kontury: „*Jablka a ořechy/ z bílých loktů zimy voní./ V pokynutí útěchy/ sníh je světlejší než loni.// Útěchy, jež odchází./ Pokoji, v tmách rozzářený,/ nejtěžšími rozkazy/ požehnány jsou tvé stěny.// Odevzdaná zahrada/ v roucha čekání se halí./ Na okna se ukládá/ odlesk volajících dále.*“ ²³⁴

5.2.3.3. Sníh

Motiv prvního sněhu je útěchou pro Reynkovu duši: „*Chumelí se. Zahrada má/ bělostí se zajiká./ Hrdá je a sladká, sama,/ zamlklá a veliká.// V štěpu veverka se choulí,/ nehýbá se, patří plaše./ Podobá se zlaté kouli/ v rukou starce Mikuláše.*“ ²³⁵ Tiché padání sněhových vloček působí konejšivě na Reynkův smutek a jejich bílá barva ztělesňuje naději. ²³⁶ „*Ploty zahrad, svíce temné,/ bíle hoří za svítání./ Plachost zimy vešla ve mne,/*

²³¹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 326.

²³² REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 353-354.

²³³ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 338.

²³⁴ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 357.

²³⁵ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 332.

²³⁶ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 97.

zřeknutí jas lil se za ni. (...) V ticho samot sníh nás halí,/ vidinami obestřené./ V duších buduje na skály,/ plení květy bez kořene. ²³⁷

Ve sbírce *Victimae laudis* Suzanne Renaud nalezneme některé motivy, které se odráží i v básních jejího manžela. Jedním z nich je motiv sněhu: „*Sníh coby bělostné osvěžení, léčivý obklad otevřených ran, list, na kterém zanechaly stopy procházející bytosti, a snad nejen ty z vedlejšího světa. Závěje jsou kontrastním plátnem pro niterné úvahy a jemné, nedrásavé vize, dosahující až k dětskému věku.*“²³⁸ O sněhu na Vysočině se Suzanne svěřila v listě Henriettě Gröllové: „*...spatřili jsme sníh, krásný sníh, čistý. Jako čistá poezie, neposkvrněný list, na nějž psala divoká zvířata, tak početná v té zemi, bez ustání jsouce přerušována a proplétající své pomíjivé básně. Básníci šťastnější než my.*“²³⁹ Suzanne také popisuje Reynkův vztah ke sněhu: „*Letos do nás zima poprvé zatnula drápy sněhovou vánicí, která nadchla malíře a vrhala jej do ztichlých polí, odkud se pokaždé vracel s fialovou špičkou nosu a novým úlovkem v náčrtníku.*“²⁴⁰

5.2.3.4. Biblické motivy

Reynek propojuje přírodu se Starým zákonem: „*Na kterého Eliáše,/ vozy v polích, čekáte,/ ohlížejíce se plaše/ v mlhy k lesům přisáté?*“²⁴¹ Často znázorňuje krajinu osamělou, která odpovídá stavu jeho srdce, který pak tryská do slov poezie: „*Vozy v polích zanechané,/ v čele s hrstkou jetele, stojí na souvrati. (...) Mlčí kola s klanic kříži, s řetězy a se rzí skob. (...) Vozy polní, starci rziví, do úvozů zapadlí.*“²⁴²

Ve svých verších čerpá i ze Zjevení sv. Jana, apokalyptické prvky se linou jeho verši stejně jako celým jeho životem: „*Luna bolestná objímá/ kříže apokalypsy,// stíny zdí a střech a snětí,/ bludné kříže zkrivené,/ ploty ohrad, v němž Pán děti/ úzkosti své zažene.*“²⁴³ V Reynkově krajině často vystupují andělé, kteří sestupují na zem stejně jako andělé v apokalypse: „*Troubu vzkříšení si kuje/ anděl v čekající hluši (...) Anděl složí ohně skývu/ na srdce, tmy zápraží.*“²⁴⁴

²³⁷ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 355.

²³⁸ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 113.

²³⁹ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 115.

²⁴⁰ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 118.

²⁴¹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 306.

²⁴² REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 306.

²⁴³ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 325.

²⁴⁴ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 322, 358.

5.2.3.5. Ticho a samota

Reynekovým častým motivem je ticho: „*Jalovče, stromku nejtíšší,/ pahorků hvězdných cypřiši,/ vyrůstáš v dlani kamene,/ nejtěžší láskou sevřené. (...) Jalovče, tichý pěvče tich,/ temný a plachý pastýři/ silného stáda balvanů,/ kdy se jas očí rozšíří,/ k dumám tvým klíč kdy dostanu?*“²⁴⁵ Reynek oslovuje jalovec, který s ním souzní v jeho osamělosti, pokládá mu otázku, zda ví, kdy se dostane do ráje.

Vysočinská krajina svou povahou přináší samotu do života člověka: „*Na střechou mdle nahýbá se/ modrá dýmu ratolest./ Ve výsostných vinic jase/ potemněly hrozny hvězd. (...) Vítr s deště krůpějemi/ na dům dýchá ze šira./ V okno hledím: údiv němý/ knihu samot otvírá.*“²⁴⁶ Ticho netrvá věčně, vždy existuje naděje, že jednou skončí: „*S nejistoty zámrazy/ popel dávna rozhrabu./ Z jisker snad zas vyrazí/ svatá sláva jeřábů,// láska lesů, klenba cest,/ oheň v tmách, krev daleká./ Duši pomůže mi nést,/ těžkou duši člověka.*“²⁴⁷

V samotě dělají Reynkovi společnost kočky: „*Kočka barvy listopadu,/ kočka barvy zimních sadů,/ šedá, ryšavá a bílá,/ samoty mé plachá víla,/ přede, do očí mi hledí.*“²⁴⁸

Reynkův mladší syn se o otcově samotě zmínil v katalogu francouzské výstavy v roce 1984: „*Čím víc myslím na lásku, již otec choval k samotě, tím víc jako bych v tom viděl cosi rozhodujícího v příběhu jeho duše...*“²⁴⁹

5.2.3.6. Stíny a vidiny

Reynkovu tvorbu provází vidiny a stíny, které se před ním vynořovaly v noci, když seděl u rozpálených kamen a světlo ohně vrhalo na zeď různé obrazy: „*Vidím hvězdy, o studni vím,/ studni dávna, domova,/ studni pod lipou, kde tklivým/ očím kvetla nachová// zora dětství, v ní mrak příští/ jako hrozen ve víně.../ Jako tehdy tikají zas / vrabci v rudé kalině,// která krásná, páchne žlučí,/ dechem v smrti závoji./ Studně pod lipou nejchudší/ ptáky vděku napojí.*“²⁵⁰

Krajinu Vysočiny vykresluje jako krajinu stínů: „*Polem pluje vrány stín,/ slast a úzkost jesenní, (...) Tone v stínu oblaku,/ chimér tůni prchající,/ kadeři na země líci./*

²⁴⁵ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 310.

²⁴⁶ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 318.

²⁴⁷ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 312.

²⁴⁸ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 338.

²⁴⁹ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 118.

²⁵⁰ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 309.

*Jenom skřek zní po ptáku.*²⁵¹ Vysočina v Reynkově zachycení působí spíše než harmonicky ponuře. Tomu odpovídají i některé názvy básní: Úzkost, Deštivé jitro nebo Jeřáby v mlze. I proto je častým námětem jeho básní pavučina, pavouk, stín nebo mlha.

Jeho nočnímu tvoření odpovídají i časté motivy luny a noci, během níž se svými grafikami a verši rozprávěl modlitbu: „*Luna, lehká jako dech,/ rozvila se na sadech/ jako plachá modlitba. (...) luna z navečerních par/ vystupuje v den, jenž stár/ zahřívá ji na klíně, // nežli z vlahé vláhy par/ tajemně a potají/ neklidně se vyprostí. // Děsivá pouť čeká ji/ noci, až v ní zarže žár/ temně zlaté ratolesti.*“²⁵²

5.2.3.7. Úzkost

Příroda jako by tlumočila jeho duševní stav, jeho příroda je spolu s ním v tichu a čeká na Boží slávu, je vyjádřením jeho duševní temnoty, duševní nejistoty. Příroda se stává prostředkem, jak vyjádřit to, co nelze jinak vyslovit: „*Mlhy modravé je tíží,/ smírná roucha bez ozdob. // Stojí vozy, na únavu/ jako lůžka schystány, zahaleny v tichou slávu/ čekání a ochrany. // Vozy, ptáci s křídly větrů/ na pomezí schoulení, až tmu těla z duše setru/ po mdlobách a bloudění, // vy jen moje údy siré,/ hlídnu z hlíny, z prachu prach,/ vneste do bran dies irae/ v nejistoty tišinách.*“²⁵³

Z básní jako by nám vystával celý Reynkův život, celý jeho vnitřní svět, na jeho verších se dá rekonstruovat jeho nitro, sám nedokáže vyjádřit své pocity, ale používá petrkovskou krajinu, která jeho pocity přetlumočí, která poukáže na jeho bolestnou samotu.

Pro vylíčení úzkosti využívá motivu šeré krajiny: „*šero jako touha dýchá/ ze chladnoucí tváře ticha,/ luna, prsten zázraků,/ září v ruce oblaku,*“²⁵⁴ Mlhu přirovnává k pláči: „*Neprší; jen stromy pláčí,/ života hry dávní hráči,/ zakletí... Přec prší: mlha/ usilovně naléhá/ na zem, na srdce i hlavy,/ v měkkém objetí svém dáví/ slova radostná i vzlyky./ Mlha: děsu okamžiky,/ které v slzy srazily se...*“²⁵⁵

Báseň *Úzkost* je vystavěna na protikladu: „*V tmách ozvalo se zalkání,/ smrt černé kočky volat slyším,/ již nikdo živý nepomáhá. (...) mám bílé kotě na dlani,/ oddané důvěře a tiším,/ květ oblaku a hrstku blaha... (...) Jsme dvěma ostny prokláni,/ smrt útočištěm je*

²⁵¹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 315.

²⁵² REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 323.

²⁵³ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 306-307.

²⁵⁴ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 303.

²⁵⁵ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 337.

vždy bližším,/ naděje jako smrt je naha,// kdo kterou spíš oděje?²⁵⁶ Co je Žalář: „Ani vítr, ani stromy,/ nikdo duši nepomáhá./ Samota jen v touze lomí/ rukama po klenbách blaha.// Není barev, není stínů./ Odplývají vlny ticha.“²⁵⁷

Jedná se o neustálý souboj, ze kterého vždy vítězně vychází naděje. Jak se Reynek svěřil svému příteli Antonínu Ludvíku Střížovi: „jest mi od dětství již zápasiti s d'áblem – ať tomu říkají nervóza neb jak již chtějí, jest to totéž. Časem tolik mne to vysiluje, že jsem téměř neschopen radosti...“²⁵⁸

5.2.3.8. Smrt

Podle Dagmar Halasová má sbírka na jedné straně expresivní až expresionistické ladění, ale na druhé straně pokorně smířlivé.²⁵⁹ Jeho básněmi se prolíná motiv smrti, která pro něj znamená vykoupení, často ji představuje právě na krajinném motivu. „V překrásné vysočinské přírodní scénérii se pak stále pohybuje smrt, jež připomíná, že vše je pouhým podobenstvím; jedině ona ‚slepým slinou pomne oči/ k vidění, jež zůstane.“²⁶⁰ V básni na Lukách je jíní... se objevuje antiteze: „Na lukách je jíní ranní,/ jas v něm temný, bílý stín (...) Nastává den dvojí slávy, teplých koutů, chladných cest.“²⁶¹ Báseň s výraznou gradací, která za ranního kuropění se střetává se smrtí, ale večer je zde motiv rajské zahrady.

Příroda zde vede rozhovor s dávno zemřelými, nejen v básni *Dušiček*, jejíž připomínka je na vesnici jistě mnohem větší než ve městě, ale s podobným motivem se setkáváme i v jiných básních: „samot sivé holubici,/ zamlklému stádu lích/ z hlubin země žehnající/ křehké ruce zemřelých.“²⁶²

Jeho básněmi proniká motiv smrti a hlíny, jak se s ním setkáváme i u Františka Halase a spolu s ním míří až k české barokní poezii²⁶³: „Ubohé ruce od krve a hlíny,/ černé a rudé západu stíny/ se dívají, jak ve hrudkách se hrabete,/ lovíte lebky do země zakleté,/

²⁵⁶ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 316.

²⁵⁷ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 356.

²⁵⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 28.

²⁵⁹ HALASOVÁ, D. Několik poznámek na okraj umělecké osobnosti Bohuslava Reynka. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1976-1977, roč. 25-26, str. 47.

²⁶⁰ MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, str. 89.

²⁶¹ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 308.

²⁶² REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 342.

²⁶³ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 129.

výčitek olovnice ze hlubiny,/ k osudu hříčkám kotníky a kosti,/ kuželky smrtelných úzkostí...²⁶⁴

5.2.3.9. Naděje

V básni *U rybníka* popisuje rybník, který je synonymem naděje: „Z rouna mlh se pavučina/ v prstech slunce vypřádá./ Zachvěla se zlatá třtina,/ procitá vod zahrada,// v závrat' zrcadel se stromy/ divem lesků stápějí./ Prvým vánkem hlat' se lomí:/ rostou kruhy nadějí.“²⁶⁵

Báseň *Jitra v neděli* má úplně jiný nádech než většina jiných básní, oproti nim zde najdeme mnohem více zdůrazněnou naději, naději nedělního rána, symbolizující ráno u hrobu vzkříšení: „Rosa na duše se snáší,/ na duše, z nichž radost raší/ v jiter nejjitřnějších tichu,/ nedělních, kdy všecku pýchu/ ožehl blesk procitnutí (...) Ona jitra poznati/ přej si. Do zahrad,/ o něž nezavadil had,/ vejdeš, v kterých vůně hoří/ a kde, v utišení moří,/ z něhož Abel s Kainem pili,/ odlesk uzříš: rudý, bílý/ odlesk světla, odlesk ran,/ duhu šlehů, duhu, stan/ samoty a objetí“²⁶⁶

Naděje „rozvitá přívlastky a vrostlá do metafor bude obklopena samotou a mlhami a omotána pavučím úzkostí; bude se poměřovat se žalem a bolestí, tesknoutou a umíráním; sytit se bude očekáváním a bude ustupovat opuštěnosti a zklamání; bude zraňována a ubíjena bédami, hrůzou, tmou a smutkem hrobu; poutat ji bude smrt.“²⁶⁷ Naděje je „nazírána v barevných metaforách a její zápas s úzkostí je zapředen do linií.“²⁶⁸

V roce 1971 napsal do Grenoblu: „Lačně se dělím o všechny strasti a čekám nečekanou radost – nevím odkud, leč přesto.“²⁶⁹

Motiv holubice představuje další ze symbolů naděje: „Holubice neúprosná,/ vrkající vrahům do sna/ o zaryté naději,/ kdy tě, hosti nenadálý,// v srdci, kde jen prázdno páli,/ mrazem béd svých zahřejí?“²⁷⁰

²⁶⁴ TUČKOVÁ, L. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha, 2013, str. 129.

²⁶⁵ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 314.

²⁶⁶ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 346.

²⁶⁷ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 29.

²⁶⁸ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 52.

²⁶⁹ HALASOVÁ, D. *Bohuslav Reynek*. Brno, 1992, str. 51.

²⁷⁰ REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 351.

6. Miloslav Bureš – Otvírání studánek (1955)

„v modrých sítinách mého oka
leží krajina podzimní
něžným pilníkem větru
zlatý prach slunce schvěje na mé dny.“²⁷¹

V Burešově básni *Domove* vyvstává obraz rodného města, které každou svou vůní, zvukem a obrazem vytváří místo ze všech nejdražší, na které nelze nikdy zapomenout a které volá každého k návratu: „*Hlas pramenů, jež o roubení studně bily,/ praskot ohně, jenž kvas měnil v chléb,/ hlas mámin, něžný, jako vítr nad obilím,/ mízy vzdech, když v těle stromu nahmatala stěp, // dobrýtro přadlen, jak šelest plátka prosté,/ v sychravém ránu slyším pod oknem,/ i volání pastevců, z něž den nový roste,/ co na tom, že v něm třeba promoknem. // Hlasy dávné, zpředené ze vzpomínek/ z paměti zvedám. O ně vroucnější je můj hlas./ Domove, běda, kdo tebe srdcem mine,/ jako by sebe ztratil – nebyl z nás.*“²⁷²

Polička svedla dohromady básníka s hudebním skladatelem, a tak vznikla unikátní spolupráce, ze které vzešly verše ozdobené nezapomenutelnou melodií. Miloslav Bureš se stejně jako Bohuslav Martinů narodil v městečku ležícím nedaleko dnešních hranic Vysočiny. Oba pak z Poličky odešli, pobývali v různých městech, Martinů dokonce žil dlouhou dobu v zahraničí, kde také zemřel. Přestože byli od sebe odděleni, zůstávali v kontaktu. Bureš navštívil Martinů v Římě a v závěru života i v Basileji. Nakonec oba spočinuli na poličském hřbitově.

Václav Černý trefně vystihl věčné návraty Bureše a Martinů na Vysočinu, poukázal na její moc přitáhnout k sobě všechny: „*A tak se právem vracejí i rodáci Vysočiny, básník a hudebník, tělesně nebo alespoň myšlenkou na stezky svého mládí, aby tam nasbírali a uložili v umělecké dílo rozptýlený poklad prostoty, věrnosti, čistoty, pravdivosti i ‚větrnosti ducha‘ a houževnaté naděje, kterými byly odjakživa stráně Vysočiny živý.*“²⁷³

6.1. Burešův vztah k Vysočině

Řadu básníků, jejichž srdce zalétalo ve verších na Vysočinu, završuje básník, který svým básnickým projevem působí ze všech snad nejpokorněji, neboť byl čtenářům blízký

²⁷¹ BUREŠ, M. *Ztracené deště*. Brno, 1931, str. 15.

²⁷² BUREŠ, M. *Utkáno z pramenů*. Praha, 1959, str. 7.

²⁷³ ČERNÝ, V. Smysl návratů domů a jejich poesie. In: BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 67.

„svou prostotou, svým nehledaným venkovanstvím, svým věrným vztahem k Vysočině – krajině svého dětství.“²⁷⁴

Bureš Vysočině věnoval nejen své básně, ale zasloužil se i o rozšíření povědomí o místním folkloru, neboť sebral řadu zdejších příběhů, pověstí²⁷⁵ a lidových písní²⁷⁶. Už v prvních verších, které Bureš tvořil v duchu poetismu, bychom našli jasné spojnice s rodným krajem, který nese příslib jistoty a zároveň se v něm odráží chudoba, prostota, těžká práce místních obyvatel, zvyky a tradice.²⁷⁷ O Burešově příklonu k rodnému kraji svědčí jedna z prvních básnických sbírek *Ztracené deště*, kde je Vysočina představena na asociativním vybavování si jednotlivých obrazů místní přírody: „*krajina hornatá a tichá/ jak bílé čelo mezi rohy beránků/ mezi větvemi svítá/listnaté hory zvedají hlavu ze spánku// ranní ticho osídlené lidskou prací/ a nízkou pšenici/ krvácí vlčí máky/ v začouzené světlici// já svýma dětskýma očima/ brodím se stále obzorem/ mezi kmeny sněžících bříz/ má láska drsná bez klima/ proti toku proudících míz.*“²⁷⁸

A zároveň lze uvést jednu z posledních básnických sbírek *Příběh fotbalového hřiště*, jehož obsah čtenáře překvapí svou vážností a baladickým ražením, ale ve které můžeme reflektovat Burešův vztah k domovu: „*Zvony, Zvony,/ rozlité/ do kolika válek./ Zvony, zvony,/ pokolikáté obcházejí/ tuto vesnici/ odlité/ do bodel na ramenou./ A v nich pořád/ vyzvánějí/ a samy sebe/ svolávají./ Samy sebe/ do podoby/ ještě před dávnými léty/ celé/ a po sluchu pamětníků/ vedou pokřivenou ocel/ přes hory a dolů/ do zad nepřitele.*“²⁷⁹

O Miloslavu Burešovi neexistuje žádná monografie, o jeho životě se dozvídáme jen ze spousty střípků, které čas od času přinesla česká periodika. Je až s podivem, že se ještě nikdo nezhostil práce spojit všechny střípky do jednoho celku, který by poskytl celistvý obraz básnickovy duše a života. Oproti Zahradníčkovi, Halasovi a Reynkovi tak Bureš působí zapomenutě, schován v prachu doby. Snad se tak děje z důvodu, že se mnohým zdá, že některé básně se až příliš podobají lidové poezii, neboť „*směřováním k výrazové jednoduchosti (...) postupně sílí v Burešově tvorbě předmětná konkrétnost obrazů, založená na důkladné znalosti reálií venkovského života, lidových zvyků a slovesnosti.*“²⁸⁰

²⁷⁴ V nekrolozích se obvykle píše...*Listy*, 1968, roč. 1, č. 3, str. 6.

²⁷⁵ Zpívající lípa (1956), Veselé pohádky a jiné příběhy z Vysočiny (1958), Putování za šátkem, džbánem a holubičkou (1960), Špalíček z jasanu (1965).

²⁷⁶ Vysočina milostná (1960).

²⁷⁷ Miloslav Bureš. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-12-02]. Dostupné z: <http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=989>.

²⁷⁸ BUREŠ, M. *Ztracené deště*. Brno, 1931, str. 25.

²⁷⁹ BUREŠ, M. *Příběh fotbalového hřiště*. Praha, 1968, str. 31.

²⁸⁰ Miloslav Bureš. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=989>.

Hlavním zdrojem o jeho životě jsou různé nekrology, které vyšly po jeho smrti v tisku, nebo recenze jeho děl. V nekrologích dominují vzpomínky, které si odnesla řada jeho přátel ze společně strávených chvil. František Hrubín si v nekrologu věnovaném Burešovi povzdychl: „*S Miloslavem Burešem znovu umírá kus našeho mládí. Kolik nám z něho zbude, když nás náhle a nečekaně opouštějí ti, kteří křídly písně zvedali jeho vzdušně rozpjatou klenbu. (...) Mezi slovy jeho básní jako mezi zrnky jeřabin váł ustavičně vítr jeho rodné Vysočiny. (...) Zůstal věren domovu. Čtu-li dnes v Listech den po jeho smrti prostou a výraznou báseň, svědectví nedávného srpnového rána, neubráním se pomyšlení, že i on je jeden z padlých. Jsou úděsné zbraně, které zkracují životy, plížící se jakýmisi oklikami, jdouce křivou cestou, ale cíl je přesný: citlivé básníkovy srdce.*“²⁸¹

Největší pozornost byla Burešovi věnována v období normalizace. Dnes se s články a studiemi o něm setkáme jen zřídka. Nejvíce se o něm zmiňovala česká periodika v období 60. a 70. let. V této době vycházely recenze na jeho sbírky nebo vzpomínkové články, které si připomínaly výročí jeho narození a později i úmrtí. Mezi přední témata tehdejší literatury patřil folklor, a proto nezůstaly Burešovy básně bez povšimnutí. V Rudém právu nazval Vlastimil Vrabec Bureše dokonce jako autora „poezie venkova“.²⁸² O přízni, které se jeho tvorba těšila, svědčí široké spektrum a zaměření jednotlivých novin a časopisů, které mu věnovaly pozornost alespoň v jednom článku. Pro ilustraci lze uvést alespoň některá periodika: Průboj, Lidová demokracie, Rudé právo, Hlas revoluce, Pochodeň, Beseda naší vesnice, Svobodné slovo, Zlatý máj, Host do domu, Tvorba, Práce, Texty, Zemědělské noviny, Literární noviny atd.

Bureš sám prošel několika redakcemi. Před válkou pracoval v jičínské redakci A-Zetu a potom přešel do libereckého Severočeského deníku, dále působil v Českém slově a za války se nakonec vrátil do A-Zetu. Od roku 1961 redigoval Svobodné slovo a dále pracoval v redakci Zítřku a Práce.²⁸³

Otázkou zůstává, co nakonec bylo hlavním důvodem jeho příklonu k lidové slovesnosti, obratu ke krajině a oslavě poličské krajiny. Zabýval se folklorem jen z hlediska dobové poplatnosti, nebo i u něj můžeme mluvit o vnitřní krajině? Určitou nápodobou může být vzpomínka jeho kolegů z redakce Zítřku²⁸⁴: „*Přicházel do redakce jako vítr, plný plánů a nápadů, byl pilířem redakce, osobností, spojenou s duchovním světem celé lidské kultury. „Jednou budou lidé jako sklo obyčejní, čistí...“; napsal ve své*

²⁸¹ Za básníkem. *Zítřek*, 1968, roč. 1, č. 7, str. 4.

²⁸² VRABEC, V. Poezie krystalické čistoty. *Rudé právo*, 1966, roč. 46, č. 114, str. 2.

²⁸³ ŠTĚCHOVÁ, R. *Miloslav Bureš: (1909-1969)*. Praha, 2004, str. 2.

²⁸⁴ Týdeník pro politiku, vědu a kulturu, jehož činnost trvala pouze od října 1968 do dubna 1969.

*sbírce Slunce zapadá do hlíny. (...) Ale byl čistý, plný plachosti, jako kdyby jeho svět byl z těch, kam nemá přístup nic špatného. (...) Přicházel jako vítr, ale kdesi v koutku svého já byl pozemsky obyčejný, mezi tolika svými přáteli – téměř anonymní.*²⁸⁵ Bureš byl zřejmě člověk, jehož vnitřní svět překypoval bohatostí všeho druhu a zvláště vztahem k rodné krajině, jak dokládá článek Bedřicha Půži, profesora poličského gymnázia, ve kterém vyzdvihuje Bureše jako „dobrého anděla“, který se podstatným způsobem zasadil o kulturní rozvoj Poličky. Podporoval místní knihovnu, zařizoval besedy se spisovateli a jinými osobnostmi kulturního života nebo se podílel na výstavě o poličských rodácích.²⁸⁶ Bureš „*dokázal se vcítit, vmyslet i do úlohy lidového kazatele a písmáka a jezdil s námi na besedy po zasněžených silnicích Vysočiny. Vypravoval vděčným posluchačům o slavných Studánkách, o Bohuslavovi Martinů, o jeho vztahu k domovu. Mrzlo, jen praštělo, nebo byla vánice, vesničané přicházeli na besedy s lucernami, bábinky strášaly sněh z vlňáků, mužští z kožíšků a na prahu bylo slyšet, jak si odupávají zmrázky.*“²⁸⁷

Uvedené vzpomínky dotvářejí obraz Bureše jako věrného básníka svého kraje. Bureš se rád vracel do kraje kolem Poličky, kde nacházel chvíle odpočinku, čerpal zde sílu a jistotu, hledal inspiraci. Skoro to vypadá, jako by bylo jeho jedinou ambicí oslavovat kraj a jemu věnovat všechny své verše, stát se hlasem místních obyvatel a být „*jedním z těch, kteří tkali rezné roucho toho kraje či brousili v zapadlých sklárnách jeho křemeny.*“²⁸⁸

Oleg Sus se ve své reflexi Burešovy tvorby dotkl diference vnější a vnitřní krajiny. Právě zde objevujeme spojitost mezi Zahradníčkem, Halasem, Reynkem a Burešem. Vnitřní krajina našla v jejich životě vyjádření ve verši, který ji tak povýšil do poetických výšin, a tak se ještě více vzdálila vnější krajině: „*Vnitřní krajinou, krajinou duše básníkovy byla a zůstala Českomoravská vysočina. (...) Neprchá dnes ona záchranná krajina básníků právě víc a víc do skrytu krajin vnitřních, duševních, nesublimuje se do krajiny ve znak proměněné, ve slovo transponované, ve tvorbu zakleté...? Nezvětšuje se stále rozestup mezi krajinou vnější a vnitřní? I toho se Miloslav Bureš dotkl. Aby odešel do nenávratna.*“²⁸⁹

²⁸⁵ Za básníkem. *Zitřek*, 1968, roč. 1, č. 7, str. 4.

²⁸⁶ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 57.

²⁸⁷ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 57.

²⁸⁸ VACÍK, M. Samotáři svých cest. *Rudé právo*, 1969, roč. 49, č. 80, str. 5.

²⁸⁹ SUS, O. Cesty staré, cesty neměnné, cesty zákona. *Host do domu*, 1970, roč. 17, č. 8, str. 35-36.

6.2. Poetika Miloslava Bureše

„Nad pahorkatinou ostře vane. Vysočina je bez hýřivého jara, neudivuje nádherou. Avšak je nadevše milá, přívětivá, přátelská. Za léta plná svježesti. Je tvrdá a houževnatá, je jemná a zádušná. Její podzimy se vyrovnaně dívají po dálkách. Jeřabiny s rudými korálky čekají u cest. Na Vysočině zima je dlouhá a sněživá, tuhá a drsná, větrná. Červenec vyláká nás k malebným skupenstvím skal, do lesních samot, hlídaných drobnými lesíky se svítivou břízou a zachmuřilým smrčím. A tam jsou studánky.“²⁹⁰ Taková je Burešova Vysočina. Drsná, větrná, přesto přátelská. V tomto prostředí se odehrává otvírání studánek, kterým se propojuje příroda s lidským elementem. Člověk se zde pokorně sklání před přírodou a prosí ji o sílu a zdraví.

K *Otvírání studánek* existuje celá řada recenzí. Na jedné straně Fedor Soldan píše, že správným vyvážením reflexe a impresie může vzniknout báseň, která sleduje odkaz tradice, ale zároveň odpovídá nárokům moderní poezie.²⁹¹ Tím se dostáváme ke vnímání Burešovy poezie z hlediska preferovaných témat té doby, jejichž představa moderní poezie se zcela jistě neshodovala např. s vizí avantgardních umělců v první třetině 20. století. O modernosti Burešovi poezie se zmiňuje i Milan Blahynka *„Bureš je z básníků zcela moderního vidění i nevšední ryzosti, plastičnosti a ekonomie výrazové. Pravda, jeden hřích mu dneska mnoho lidí neodpustí: není tu dost zmítání rozpory, dost nejasnosti bez účele, dost disonance a křeče. Ale z toho básníka ani čtenáře hlava bolet zrovna nemusí. Tahle tichá nostalgie a smysl pro zázračnost a krásu polidšťované přírody patří do poezie právě tak jako dramata bolesti, deziluze atakdál.“²⁹²*

Jinou reakci na Burešovu sbírku přináší vzpomínka Bedřicha Půži, který ve svém článku upozorňuje, že se v Burešově díle prolíná jemnost, pokoj, vnitřní mír, snaha o smíření a vzájemné pochopení. Netouží po rozporech, drsnostech a šírajících svárech, které postupně pohlcují vše dobré. Bureš naopak hájí úplné lidství, které je spojeno s hlínou rodného kraje, nádheru přírody, a proto se tak rád vkrádá do dětského světa, které charakterizuje nikdy nekončící naděje a víra v člověka opředěného o nikdy nekončící hodnoty.²⁹³

²⁹⁰ BRANISLAV, F. a BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha, 1964, str. 44-45.

²⁹¹ SOLDAN, F. Mezi tradicí a módou. *Tvorba*, 1970, č. 10, str. 12.

²⁹² BLAHYNKA, M. Miloslav Bureš, Slunce zapadá do hlíny. *Impuls*, 1966, roč. 1, č. 11, str. 850- 851.

²⁹³ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 58.

V recenzi Zdeňka Kožmína na Burešovu sbírku *Slunce zapadá do hlíny* lze najít body, které mají univerzální platnost pro celé jeho dílo. Funkcí jeho tvorby není snaha být didaktický, dávající návody a dobré rady, přesvědčující a vyzývající k určitému chování a určitému náhledu na svět. Naopak pokorný pohled na svět, který jeho básně nabízejí, mají už samy o sobě výkupnou a obrozující povahu.²⁹⁴

V časopise *Zlatý máj* vyzdvihuje Vladimír Justl Burešovu poetiku v *Otvírání studánek*, která z díla činí jakýsi přechodový můstek od dětských říkanek k náročnějším skladbám určeným pro starší děti a dospělé. Tuto funkci může plnit i díky Burešově tvůrčí metodě, která se zakládá na snaze o přesné pojmenování a melodii připomínající lidovou píseň.²⁹⁵ „Znamená to, že právě takovéto texty mají sílu vepsat se do srdce mladého čtenáře, neboť mu jsou blízké svým kosmem, problematikou i výrazem a tvarem.“²⁹⁶

6.3. Otvírání studánek

6.3.1. Okolnosti vzniku *Otvírání studánek*

„Za letních podvečerů sedával kdysi na břehu Sýkovce stařeček Jáchym – jeho druhé jméno už nikdo nepamatuje. Pro každý den měl novou pohádku nebo zbrusu nový příběh. Zapamatoval jsem si zkazku o májovém otvírání studánek, kterou doprovázel i zpěvem.“²⁹⁷ Těmito slovy začíná Miloslav Bureš svůj hymnus rodnému kraji. Tento úvod evokuje jasné vysvětlení o původu motivu, kterým se Miloslav Bureš inspiroval. Jedná se však pouze o literární ztvárnění, které doplnilo skladbu až dodatečně po složení hudby, když se připravovala předpremiéra a premiéra kantáty.²⁹⁸

Ve skutečnosti se Miloslav Bureš inspiroval článkem Josefa Karla, který otiskl v měsíčníku *Od Trstenické stezky* v roce 1926, kde vysvětlil celý průběh čištění studánek. Verše, které se měly při tomto obřadu pronášet, použil jako základ pro svou báseň.

Josef Karel popsal průběh otvírání studánek následovně: „*Poslední květnový den vyjížděly dívky, vystrojené v nejlepších svátečních šatech, na vyzdobeném žebřinovém voze k pramenům, které dávaly obci vodu. Vyzbrojeny byly potřebným náradím a náčiním, v pravé ruce nesly vínky z lučních květů. Ta nejhezčí, dobře urostlá a statná, již dříve*

²⁹⁴ KOŽMÍN, Z. Rub a líc prostoty. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 20, str. 4.

²⁹⁵ ORT, J. Podáváme si klíč. *Texty*, 1969, roč. 1, č. 3, s. 8.

²⁹⁶ JUSTL, V. Miloslav Bureš, *Otvírání studánek*. *Zlatý máj*, 1971, roč. 15, č. 5, str. 319-320.

²⁹⁷ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955.

²⁹⁸ KAPUSTA, J. O původu námětu k „*Otvírání studánek*“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. V.

vyvolená za královnu, při obřadu představovala studánku Rubínku. Na hlavě měla věnec z lučního kvítí, v ruce opentlený kamenný džbán, který po cestě pozvedávala k zástupu na znamení, že bude po celý rok plný čisté a zdravé pramenité vody. U studánky družice obklopily královničku, proběhl obřad se zařikáváním a pramen s částí stružky byl vyčištěn. Z něj pak královna nabrala do džbánu trochu čisté vody a vylila ji do čtyř světových stran, aby zahnila zlé moci. Po skončení práce trhaly družice ze svých vínků kvítky, podávaly je královně a ta je sypala do pramene s přáním, aby studánka zůstala čistá.²⁹⁹

Otvírání studánek se dle slov Josefa Karla konalo s různými obměnami v 18. a na počátku 19. století v severovýchodních obcích ležících v litomyšlském okrese a sousedících obcích lanškrounského a ústeckého okresu.³⁰⁰ Informace o zvyku otvírat studánky na konci května měl Karel získávat z ústních svědectví pamětníků.³⁰¹ Dodnes není jasné, zda skutečně existoval obřad čištění studánek. Josef Karel se domníval, že k němu docházelo. Někde se jen prostě vyčistily studánky, aby měli obyvatelé zdroj čisté vody.

Bureš se z Karlova článku inspiroval námětem, který sám o sobě nabízel skvělé poetické pozadí, a přímo ve svém textu použil některá Karlova slovní spojení a především převzal celá lidová pořekadla.³⁰²

Etnografové přijímají zvyk otvírání studánek s různými pochybnostmi, přičemž není úplně vyloučena varianta, že zvyk vůbec neexistoval. Největší potíž činí lokační údaje, protože v literatuře se nepodařila dohledat žádná zmínka, která by existenci zvyku podpořila. Pamětníci z okolí Poličska sice vydali svědectví, že se studánky skutečně čistily, ale dělo se tak čistě účelově, protože místní potřebovali zdroj pitné vody.³⁰³

Josef Karel opředl celou tradici jakýmsi magickým nádechem, kdy se k samotnému otvírání studánek stahovala určitá pověra, která varovala, že „*studně, potoky a rybníky musí být vybrány před létem, že kdo studánku vyčistí, přivodí si štěstí a kdo ji znečistí, volá na sebe neštěstí.*“³⁰⁴ Bureš naopak do značné míry vynechal důraz na čarou a kouzelnou moc studánky, která by v sobě ukrývala jakési tajné a temné síly, a naopak zdůraznil studánku jako symbol čistoty a zdraví, která tím asociuje obraz lidského bytí a vše zarámoval radostí z domova, který v básni oslavil.

²⁹⁹ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. III.

³⁰⁰ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. III.

³⁰¹ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. III.

³⁰² KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. III.

³⁰³ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. II.

³⁰⁴ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. III.

Děj Bureš zasadil místo do Vlčkova do obce Tři studně. Důvod přenesení obřadu ke Třem Studnám má vysvětlení zřejmě v místní přírodě, která Bureše mnohem více upoutala. Navíc svou báseň dokončil roku 1954 u rybníka Sýkovec.³⁰⁵

Čištěním studánek se definitivně zaháněla zima a vítalo jaro. Konečně odcházela zima, která je na Vysočině mnohem delší a drsnější než na jiných místech země. Zároveň se tímto obřadem vyjadřovala určitá láska k domovu, vždy se ho účastnila celá vesnice, představoval každoroční rituál, který stvrzoval vztah člověka k místní půdě, ze které vyvěrala životodárná voda. „*Otvírání studánek je obřadem v tom nejkrásnějším smyslu a náplni. Vždyť děti se v něm nejen učí milovat přírodu, ale poprvé si také uvědomují povinnost vůči celku. Radují se z každého tryskajícího pramínku a zpívají mu na dalekou cestu, aby sílil, dal hodně vláhy polím a lukám a uživil potoky a řeky.*“³⁰⁶

Burešova skladba se zakládá na tradici, která je živá, protože neustále tvoří součást naší přítomnosti, nezůstává pohřbena v minulosti, ale spojuje nás s našimi předky, kteří ji stejně jako my udržovali a předávali z generace na generaci.³⁰⁷ Tradice a tradičnost často asociuje zastaralost, ve skutečnosti nese Burešova melodičnost, kompozice a rytmizace básní nadčasovou platnost, která žije svým vlastním životem nezávislým na dobových tendencích.³⁰⁸

Otázkou zůstává, proč právě obřad čištění studánek Bureše tolik oslovil, proč zvyk, jehož existence není zcela potvrzená, v něm probudila básnickou inspiraci. Snad samotná symbolika celého obřadu mu připomněla jeho vlastní život, ve kterém neustále lnul a v myšlenkách se vracel do rodné Poličky. Tuto tezi popsal Václav Černý v doslovu *Otvírání studánek*: „*Rodákův návrat z širého světa děje se pak jako pouť k prameni živé vody, který nikdy nevyschl a vrací důvěru a odvahu. (...) Co kdysi vstřebával nevědomky, dává se prostě prolínat, to nyní totiž rodák rozebírá a jasně chápe a slepé tlaky stávají se vědomými volbami: rodák přijímá sám sebe, vyslovuje si souhlas a obnovený zážitek domova mění se v mravní závazek.*“³⁰⁹

³⁰⁵ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 57.

³⁰⁶ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 46-45.

³⁰⁷ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 58.

³⁰⁸ ORT, J. Podáváme si klíč. *Texty*, 1969, roč. 1, č. 3, s. 9.

³⁰⁹ ČERNÝ, V. Smysl návratů domů a jejich poesie. In: BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 65-66.

6.3.2. Kompozice

„Čirá prostota Burešova verše má neobyčejnou konkrétnost obrazu. Je v něm nejen podoba, ale jakoby i historie krajiny a jejího lidu. Je v něm věrný cit a vroucnost hlasu v lásce k domovu, k rodnému kraji, k vlasti. To svým způsobem, řečí hudby, střídavou formou vyjádřil Martinů. Slyšíme v jeho *Otvírání studánek* zpěv nad lesy, hlasy přírody, ozývá se v nich prostota lidových říkadel, obřadné litanické vzývání, slyšíme vesnické šumaře, jásavou čistotu dětských hlásků, vysoký zpěv houslí, jímavý tón violy a hluboký, vroucí zpěv vyznání lásky k domovu, jenž vhání až slzy do očí.“³¹⁰

První část skladby se věnuje samotnému obřadu čištění studánek. Úvodní sloka pobízí čtenáře, aby byl rozvázný, choval se jako člověk, který se připravuje na zimu, shání dostatek zásob. Tuto část provází „*milost a naivita lidové poesie: ,Tak je to u nás každý rok v máji. Děti studánkám prameny jak srdce zemi otvírají...‘*“³¹¹

Ve druhé části se básník vyznává z lásky k domovu. Každým veršem se stupňuje přináležitost k půdě kolem Poličky, které autor dociluje i prostřednictvím výrazné apostrofy, básník oslovuje studánku i děti. „*Pocit skutečného příbuzenství chudého kraje a člověka vede básníka od slov k významům. Ví dobře, že by tu nevystačil s regionální nostalgií, z této studánky se může napít jen ten, který se skloní, aby se tak napřímil.*“³¹² Paralelně je tato část alegorií života člověka k cyklicky se proměňující přírodě a zároveň definitivním přimknutím k jistotě domova.³¹³

Burešovi verše navozují atmosféru proudění vodního pramene, který až magicky zní. Příznakem magičnosti oplývá celý obřad otvírání studánek, zvláště v hovoru družiček a chlapců: „*V tý májový době/ přicházíme k tobě./ Zlý moci/ vyženem,/ nemoci/ zaženem,/ sílu/ ti nalejem.// Neseme háky,/ hrabice,/ na zlý čarodějnice,/ na bláto/ a na kamení./ Lidem/ bud' zas/ k potěšení.../ Pomáhej jim/ zahnat žízeň,/ odved' všechnu nemoc,/ trýzeň!*“³¹⁴ Místní obyvatelé spoléhají na přísliby tohoto rituálu, věří, že si vyčištěním studánky vyprosí požehnaní pro celý následující rok. Ctibor Blatný vzpomíná: „*V Otvírání studánek, v té básni plné kouzel a moudrosti, kongeniální hudbě od Martinů, říká Bureš: ,Co na tom, že jejich dny jsou nenávratně pryč, z ruky do ruky si podáváme těžký klíč – klíč od domova.‘ Klíč tradic, rodné země, práce a víry. Ten klíč – třeba příliš, příliš*

³¹⁰ BĚHOUNEK, V. Setkání krajanů. *Literární noviny*, 1956, roč. 5, č. 51, str. 4.

³¹¹ BĚHOUNEK, V. Setkání krajanů. *Literární noviny*, 1956, roč. 5, č. 51, str. 4.

³¹² BRUKNER, J. a BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha, 1970, str. 49.

³¹³ BĚHOUNEK, V. Setkání krajanů. *Literární noviny*, 1956, roč. 5, č. 51, str. 4.

³¹⁴ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 22-23.

brzo – předal Miloslav Bureš všem a zvláště mladým, kteří milují svoji zem i práci tak jako jejich předkové. ³¹⁵

Otvírání studánek svým lidovým rázem působí prostě, přitom jsou ale v pravém slova smyslu hlubokým vyznáním, což nejlépe vystihl ve svém doslovu k vydání z roku 1964 František Branislav: „*Čím vás doprovodit, milé verše? Jste hlasem české krajiny. Svým prostým nápěvem jste nás tak citově vzrušily a zaujaly. (...) Chci si vás přitisknout k srdci, vděčně vás poobejmout.*“ ³¹⁶

6.3.3. Motivy

6.3.3.1. Studánka

„Voda, kterou pije básník, vyvěrá v krajině jeho zrození. Jen v této studánce vidí básník svou tvář úplnou – i se sluncem i se stíny i s hlinou na dně. Tady je mu odměřeno sto doušků z vody živé a ten poslední z vody mrtvé.“ ³¹⁷

Studánka je titulárním motivem celé skladby. Jí jsou věnovány téměř všechny verše. Představuje objekt uctívání, stává se v očích lidí něčím posvátným. Ve skladbě ožívá, získává všechny lidské vlastnosti: „*Nejedna/ studánka malá/ se o pramínek/ bála,/ aby nezapadl/ do kalu,/ do bahna/ a do kamení,/ jako člověk/ do soužení,/ ani trochu vláhy/ by v ní/ nezbylo.// Vždyť/ každá studánka/ v lese/ na hladině/ nebe nese,/ kdyby jí nebylo,/ o zem/ by se rozbilo.*“ ³¹⁸ Motiv vody obecně v literatuře představuje vláhu, sílu, zdraví, požehnání. Na druhou stranu bývá symbolem trestu ve formě potopy.

Studánka bývá po zimě znečištěná bahnem a kamením, a proto se na Vysočině vždy na konci května čistí. V tomto období pramen studánky pro tíhu bláta „*sotva dýchá*“ ³¹⁹ Po odvalení kamene zpívají chlapani s dívkami: „*Králko,/ milá králko,/ studánko/ Rubínko,/ proč že tebe/ zkalili,/ proč že tě/ rmoutili?// Krátké dny/ a dlouhé noci,/ byla jsi/ sama/ bez pomoci./ Králko,/ milá králko,/ studánko/ Rubínko,/ už jsi/ v naší moci.*“ ³²⁰ Na tento zpěv studánka odpovídá přáním, že chce být opět čistá, aby mohla lidem pomáhat. Když je studánka vyčištěna, vytryskne z jejích hlubin vodní pramen plný síly, který ihned ovlaží

³¹⁵ Za básníkem. *Zitřek*, 1968, roč. 1, č. 7, str. 4.

³¹⁶ BRANISLAV, F. a BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha, 1964, str. 43.

³¹⁷ BRUKNER, J. a BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha, 1970, str. 48.

³¹⁸ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 11-12.

³¹⁹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 19.

³²⁰ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 20-21.

vše v jeho okolí.³²¹ Sama studánka si uvědomuje svou čistotu: „*Jsem čistá/ jak zrní stříbrný,/ byli by beze mne/ jak nebe/ bez luny.*“³²²

Studánka dostává i jiné přívlastky: „*Vy, hlubáňky zarmoucené*“³²³ Zároveň nabývá různých barev: modré, průsvitné, stříbrné nebo červené.

Studánka reaguje na každou změnu. Každá ji totiž určitým způsobem promění. Především je citlivá na dobrý či zlý zásah. Studánka se proměňuje každý slunečním a měsíčním paprskem, padne-li na ní kapka nebo zafouká vítr, hned se její obraz změní, její hladina se zvlí, dopadne-li na ní list nebo k jejímu dnu dopadne kámen, okamžitě se studánka zakalí.³²⁴

Bedřich Půža šel v interpretaci mnohem hlouběji, když samotného Bureše nazval studánkou, kterou popisuje. Básník je stejně jako studánka obrazem skromnosti, prostoty, čistoty, průzračnosti. Všechny tyto vlastnosti staví val vší nelidskosti, „*zlidšťuje oblohu, která ve své mrazivé nekonečnosti není domovem lidskému srdci a lidské lásce, zlidšťuje neúprosnou fatalitu dějin, které nedbají na lidská srdce a touhy člověka. Básník, ta čirá studánka vody živé, která nese na hladině své duše oblohu poznání, prosazuje celou svou bytostí pravdivost a důvodnost lidské existence, zobrazuje lidským očím a lidskému sluchu to nevyšlovné a nepojatelné v dimensích, v nichž je možno milovat a pochopit, poznat a procítit a dosáhnout srozumitelné komunikace mezi námi všemi.*“³²⁵

Voda, která z vyčištěné studánky vyvěrá, je čistá a průzračná a stává se závlahou pro vše, co se kolem ní roste a pro všechny, kdo se z ní napijí. Burešovy verše se tak podobají „*polním kvítkům, hvězdícovitým vločkám sněhu, dlani. (...) Tančí se v těch verších, zpívá se v těch verších.*“³²⁶

6.3.3.2. Hlína

Ve skladbě figuruje půda jednak ve smyslu rodné země, jednak v podobě bláta, které znečistilo studánku a je třeba ho z ní odstranit. V závěru se bláto stává metaforou lidského nitra, které znečišťuje studánku našeho srdce: „*I ve mně leckdy/ pramen/ bláto*

³²¹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 22, 28.

³²² BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 31.

³²³ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 13.

³²⁴ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 58.

³²⁵ PŮŽA, B. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 58.

³²⁶ BRANISLAV, F. a BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha, 1964, str. 45.

zaneslo/ a zvadlé lisí.../ Znovu/ jej hledám/ a hloubky/ čistím,/ třeba mi není / už tak do zpěvu. ³²⁷

Každý kořen touží být co nejvíce spjat se zemí, protože čím více se mu to daří, tím je stabilnější a jistější svou existencí. Stejná rovnice platí i pro lidské kořeny, čím více jsou zakořeněny v určitém kusu země, tím získávají větší jistotu: „*Každý kořínek/ o život/ tu s hlinou/ smlouval,/ až někde/ v hloubi srdce/ je skryta/ pevná smlouva,/ již všichni živi/ jsou si touto zemí/ jisti.*” ³²⁸

6.3.3.3. Roční období

Skladbou se částečně prolínají všechna roční období. Podzim je vykreslen v tradičních barevných konturách: „*Potkal jsem jeseň.../ Co před ní bylo/ jar a zim!/ S oblohy/ šlehají/ plameny jeřabin/ a cítíš vůni/ posledního sena.*” ³²⁹ Zima je představena ve své nesmlouvavosti a nepřístupnosti: „*Krajino rodná,/ tklivých ledňů,/ ani teď tě celou nedohlédnu,/ mrak se válí/ v prázdném brambořišti.*” ³³⁰

Jaro a léto přinášejí život a sílu. Vrcholem jara je závěr května, kterému tradičně dominuje obřad otvírání studánek: „*Tak je to/ u nás/ každý rok/ v máji./ Děti/ studánkám/ prameny/ jak srdce/ zemi/ otvírají,/ aby i na horách/ byla hojnost/ úrody.*” ³³¹

Bureš pro vykreslení ročních období používá neotřelé přívlastky: „*Vy, staré krovy,/ podpírající/ modř jar/ i sivé říjny,/ vy z nejchudší/ zvonoviny,/ doupata/ starých zpěvů/ a zakázaných knížek.*” ³³²

6.3.3.4. Vítr

Čištění studánek přihlíží celá příroda. Vítr doprovází celý obřad, jeho zvuk se stává melodií, která doprovází celý průvod. Vítr se střetává s královnou: „*Z lesa/ vítr vyběhl/ a jde ji/ políbiti.*” ³³³ a s ostatními se chce dát do tance. Básník však prosí: „*Teď ne, větře,/*

³²⁷ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 47.

³²⁸ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 51-52.

³²⁹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 43.

³³⁰ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 51.

³³¹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 37.

³³² BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 52.

³³³ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 16-17.

ved' nás k studánce,/ která je nejvíc zarmoucená./ Vedl je přes trávu,/ přes kvítí,/ chtěl by také/ z pramene se napítí,/ po jejich boku ztichl/ jako pěna. ³³⁴

Vítr jako jeden ze čtyř živlů není vnímán tak pozitivně jako voda studánky, ba naopak se stává tím, který ničí, který pokřivuje: *„Z té modře/ a větrnosti čisté,/ nejen já,/ ale všichni vy jste,/ i stará bříza pokřivená.“*

6.3.3.5. Flóra

V *Otvírání studánek* se objevuje celá řada rostlin, které tradičně na Vysočině nachází své místo: blatouch, petrklíč, bříza, ostružiny, žitná pole, pšenice, jitrocel a sasanka.

Rostliny rostou blízko studánek, blízko zdroje jejich života: *„Studánky/ a prameny/ tu však zbyly,/ a v nich/ tolik zdravé,/ utajené síly,/ u nohou opět/ blatouch, petrklíč.“* ³³⁵ Stejně jako lidé i ony čekají, až bude studánka zase čistá a stane se zdrojem jejich vláhy: *„Pak přiběhla/ jedna ze sasanek/ za ruku/ ji vedl/ lesní vánek./ U pramene/ se zastavila,/ za všechny květiny/ pravila:// Studánk,/ hlubáňko,/ kdes tak dlouho/ byla?/ I mě zima/ soužila,/ přišla jsem,/ abych se z tebe/ napila,/ abys mi kořínky/ omyla,/ abych pro potěšení/ byla.“* ³³⁶

„Přírodní realie tu žijí nyní už samy sebou, nejsou rozšafně domudrovávány, ale mají ještě jiný než snadno čitelný smysl, ztajemňují se pouhou vysunutostí do lidského světa.“ ³³⁷

6.3.3.6. Dětství

V očích Bureše jsou dětská srdce průzračná jako sníh, a proto jako jediné může čistit studánky, které jsou průzračné a čisté. *„I studánky/ chtějí/ býti čisté,/ tak jako děti/ vy jste;/ i jim se stýskalo/ už po jaru.“* ³³⁸

V čele průvodu jde dívka, která je vybrána za královnu: *„ta nejmilejší/ královničkou bude/ a ověncí džbán/ květy,/ které neduh/ léčí. (...) Vyšnořenou královnu/ si*

³³⁴ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 43.

³³⁵ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 47.

³³⁶ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 29-30.

³³⁷ KOŽMÍN, Z. Rub a líc prostoty. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 20, str. 4.

³³⁸ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 11.

vedou/ uprostřed,/ svěží jak jaro,/ bude jí/ čtrnáct let.“³³⁹ Královnu následují družičky nesoucí plnou náruč květů a za nimi kráčí chlapci, kteří nesou motyky, lopaty a háky. U studánky odvalí kámen a královna rozprostře do trávy bílý šátek, všichni kolem ní utvoří kruh a zpívají.

Když je studánka čistá, královna nabere do džbánu vody a do všech stran rozleje. Poté vezme část listů z loňského podzimu, hodí je za sebe a praví: „*Zlý moci/ zaháním,/ nemoci/ vyháním!/ Ty, větre,/ odnes je/ s mraky,/ co zhoubu nosí./ Za lidi,/ zvířata,/ i louky/ prosím,/ za hory/ i za doliny,/ za ptáky/ v povětří./ Všechny dobré/ ušetři,/ těm, co ze srdce litují,/ odpusť/ jejich viny.*“³⁴⁰ Královna pak nahází kvítí do studánky a dá napít vody koze a ovcí. Tím končí celý obřad.

6.3.3.7. Folklor

Čištění studánek, tak jak ho zachytil Miloslav Bureš, je ukázkou místního folkloru, ke kterému se každý rok lidé vraceli, takže ho neustále aktualizovali: „*Tak je to/ u nás/ každý rok/ v máji./ Děti/ studánkám/ prameny/ jak srdce/ zemi/ otvírají,/ aby i na horách/ byla hojnost/ úrody.// Aby pramen/ uživil/ potoky a řeky,/ z hlubin/ vynesl/ písek měkký/ a bystřiny/ jim překlenul/ na brody.*“³⁴¹

Ať už obřad otvírání studánek existoval, či ne, přesto v sobě nese rysy určité tradice. Čištění studánek se koná každý rok ve stejnou dobu, účastní se ho celá vesnice, každý má přesně stanovené, co při obřadu dělá. Formulace, které královna při obřadu vyřkne, mají tradiční podobu lidových pořekadel, které se díky magickému podtextu souvisejícímu s vyháněním zlých sil přibližují pohanským zvykům.

Básník dává najevo, že je naprosto nepředstavitelné, aby se nějaká studánka nevyčistila, a tak klade důraz na dodržování této tradice: „*I kdyby byla/ nepatrná tak,/ že pod křídla/ by si ji schoval/ pták/ a zaneslo ji/ bláto/ nebo listí,/ nikdy/ neztratí se/ v kamení/ a v hlíně,/ protože u nás/ na Vysočině/ děti z jara/ studánky/ vždy čistí.*“³⁴²

³³⁹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 15-16.

³⁴⁰ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 32-33.

³⁴¹ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 37-38.

³⁴² BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 12-13.

6.3.3.8. Domov

V druhé části skladby se objevuje básníkovo vyznání k domovu: „*Jsem doma/ a jdu zas/ cestou starou,/ za mnou v patách/ ve vzpomínce jaro.*“³⁴³ Vzpomíná na své mládí, vybavuje si situace, které se otiskly do jednotlivých míst.

Celá skladba graduje na konci druhé části, která zůstala i v kantátě Bohuslava Martinů a která se stala básníkovým osobním vyznáním ke svému kraji. Bureš se zde stejně jako Halas hlásí k odkazu předchozích generací, navazuje na jejich práci a symbolicky si s nimi předává klíč k domovu: „*Z těch dědů/ a bab,/ co přede mnou/ vodám/ cestu/ písni/ otvírali,/ co zde studny/ roubili,/ a pevné plátno/ tkali,/ z těch jsem/ a vracím se/ k nim znova.// Co na tom,/ že jejich dny/ jsou nenávratně pryč,/ z ruky do ruky/ si stále/ podáváme/ těžký klíč-/ klíč od domova.*“³⁴⁴

K domovu se nejčastěji vracíme, když nastane podzim našeho života. V tuto chvíli se básník navrácí k prameni svého žití, kterým je srdce, které se zaneslo různou špínou, a teď nastal okamžik, kdy ho je třeba očistit: „*I ve mně/ je už nebe/ mírně nakloněné,/ jako to chce/ v září/ strom/ i země,/ když jde/ po obzoru/ stádo ovcí/ k stříži.// Ne, to není stesk,/ musím-li/ vzpomínkou/ k dávnému prameni.../ Chci jen/ rmut vybrat,/ pochybnost,/ kamení,/ jež mne zanesly/ a tíží.*“³⁴⁵ Básník nechce promarnit život, chce si ho užít do posledního doušku: „*I kdybyste byly,/ dny mé,/ delší jen/ o světlo/ z ohně/ bramborové nati,/ ani proužek dýmu/ kéž z vás/ darmo neutratím,/ stále kéž vás/ nemám dosti.*“³⁴⁶

I když je život na Vysočině náročný, předchozí generace ukazují, že po těžké práci vždy přijde posila a odpočinek, a tudíž má vždy smysl nevzdávat se a zůstat věrný sobě i rodnému kraji: „*Vždyť i píseň/ z toho mohutní/ a sílí,/ čím zde lidé/ bojovali,/ pro co žili,/ do pravdy/ rostli/ a do věrnosti.// I kdyby snad/ tvoje srdce/ bylo slabé,/ neklesej/ a znovu/ z života/ si naber,/ vždyť víš,/ co dokáže/ keř lísky,/ jenž pod strání/ se v mrazu/ třese,/ ale ví,/ že jaro/ půjde lesem/ a dá/ zkrěhlým prutům/ na oříšky.*“³⁴⁷

³⁴³ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 44.

³⁴⁴ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 48-49.

³⁴⁵ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 49-50.

³⁴⁶ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 54-55.

³⁴⁷ BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod, 1955, str. 55-56.

6.4. Bohuslav Martinů a Vysočina

Bohuslav Martinů vyrůstal ve věži sv. Jakuba, kde žil spolu se svou rodinou. Světnička se šesti okny do třech světových stran se stala na čas jeho pravým útočištěm.³⁴⁸ Pohled z věže jej v mnohém ovlivnil, jak později sám Martinů vzpomínal: „*Celý veliký svět zdá se v jeho očích zmenšen, nad vším tím krajinným bohatstvím je člověk s nadhledem. Lidé v pestré směsici jarmarků a bud, dragouni se svými koníčky, to jsou hračky malého Martinů. Svět, který je pod ním, jej neděsí ani neudivuje při pohledu z jeho pavlače, která tolik let byla jeho jediným světem. Jeho touha neupíná se k malichernostem tohoto světa, letí k dalekým horizontům, lemovaným podivuhodnou modří lesů a našeho hornatého království.*“³⁴⁹

Třebaže byl od roku 1923 mimo rodné Československo, neustále sem jeho srdce zalétalo. Svůj rodný kraj pozdravoval v každém novém tónu, v každé své skladbě. „*Celým jeho dílem vane onen přerývaný vítr, v němž tkví vysoko k oblakům krajina kolem Tří Studní. Ten vítr, v němž se jako chlapec zalykal při výhledu z ochozu jakubské věže.*“³⁵⁰ Bohuslav Martinů se nechal ve své tvorbě inspirovat francouzským impresionismem, jehož ideálem bylo zachytit neopakovatelný okamžik.³⁵¹ Snad právě zde pramení jeho melodie věnované vzpomínkám na domov.

Poličský rodák žil v Paříži, New Yorku, Římě, Nice a Basileji, přesto vzpomínal na přírodu kolem Sykovce. Miloslav Bureš vzpomíná: „*Tolik mu záleželo na tom, aby tento svět, který se vejde jen do srdce, kde je pramen živé vody, byl stále i jeho světem. Zde tryskala ta magická síla jeho hudby, zde byl i lidsky doma.*“³⁵²

Žil v době, kdy se většina umělců odkláněla od folkloru. Martinů jako by tyto současné tendence nevnímal, místo toho právě v Paříži vytvořil *Špalíček*, kde se naplno odráží lidová píseň v celé své kráse.³⁵³ „*Věděl o onom místě na Vysočině, kde země vydechuje uzdravující kořenou vůni, o tom místě, kde všechno kolem ti dává jistotu a všichni jsou s tebou, kde slyšíš bít srdce celé vlasti – Tří Studně, nedaleko Fryšavy pod Žákovou horou.*“³⁵⁴

³⁴⁸ JIRGLOVÁ, L. *Receptce díla Bohuslava Martinů v Poličce v letech 1890 – 1959*. Olomouc, 2013, str. 86.

³⁴⁹ JIRGLOVÁ, L. *Receptce díla Bohuslava Martinů v Poličce v letech 1890 – 1959*. Olomouc, 2013, str. 66.

³⁵⁰ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 28.

³⁵¹ Několik slov o Bohuslavu Martinů. *Bohuslav Martinů* [online]. [cit. 2015-12-03]. Dostupné z: <http://www.martinu.cz/cz/martinu/texty-o-bm/>.

³⁵² BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 37.

³⁵³ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 28.

³⁵⁴ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 26-27.

Martinů byl velmi úzce spjat s domovem a vzpomínkami na dětství, jak si uvědomil i sám Bureš při jeho návštěvě v Římě. Martinů tehdy při svačině vytáhl svůj kapesní nožik z dob dětství, kterým řezal vrbové proutí na velikonoční pomlázku. Martinů si tak domov připomínal těmi nejprostšími věcmi, což pramenilo ze skromného prostředí, ve kterém vyrůstal.³⁵⁵ „*V jeho hudbě je vůně z horských luk, zaslechneš v ní hovor vesničanů, šumění našich stromů i úzkostlivě tlukoucí srdce. Jeho myšlenky a melodie dodnes bloudí po cestách poličského Šibeňáku nebo v okolí Medlova a Sykovce. Ale tu pravou píseň o domově našel teprve v cizině. Tam zní nejnaléhavěji, tam jí je nejvíce zapotřebí, nemá-li se člověk ztratit sám sobě i svému národu.*“³⁵⁶

Kromě *Otvírání studánek* zhudebnil ještě další tři Burešovy texty: *Legenda z dýmu bramborové nati*, *Mikeš z hor* a *Romance z pampelišek*. Všechny čtyři skladby vytvořily celovečerní cykly věnující se domovu.³⁵⁷ O práci na cyklu čtyř kantát se před svou smrtí svěřil Burešovi: „*Načepovali jsme jej jako víno z jednoho soudku.*“³⁵⁸

6.4.1. Vznik kantáty

Tři Studně znal z osobní zkušenosti. Strávil zde téměř celý červenec na pozvání své studentky Vítězslavy Kaprálové v roce 1938, proto měl možnost místní okolí poměrně dobře poznat.

V roce 1955 poslal Miloslav Bureš Bohuslavu Martinů dopis s prosbou, zda by nezhudebnil jeho báseň *Píseň o studánce Rubínce*. Pro Martinů se stala Burešova báseň vlašťovkou, která k němu přiletěla s písní domova: „*Vaše báseň o Studánce se mne hluboce dotkla nejen proto, že máte rád Vysočinu, ale i proto, že je krásná. Ovšem, že na ni napíšu hudbu. Tak krásný text se nenajde každý den.*“³⁵⁹

Kantáta vznikla během července 1955. Martinů text zkrátil a změnil název na *Otvírání studánek*, který odvodil ze Sušilovy písňové sbírky.³⁶⁰ Martinů ji zkomponoval pro ženský sbor, recitátora, klavír, dvoje housle a violu. Martinů v dopise s partiturou adresovaného do ČSR napsal: „*Studánkami se vracím domů.*“³⁶¹ Kantáta vznikla roku 1955 v Nizze, která se až nápadně podobá místům Vysočiny.

³⁵⁵ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 43.

³⁵⁶ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 55.

³⁵⁷ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 47-48.

³⁵⁸ HEJZLAR, T. Básník Českomoravské vysočiny. *Lidová demokracie*, 1974, roč. 30, č. 262, str. 5.

³⁵⁹ HEJZLAR, T. Básník Českomoravské vysočiny. *Lidová demokracie*, 1974, roč. 30, č. 262, str. 5.

³⁶⁰ KAPUSTA, J. O původu námětu k „*Otvírání studánek*“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. I.

³⁶¹ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 46.

„V souhlasu s předlohou vyslovil v kompozici v krystalicky čisté podobě svůj vřelý vztah k domovu a obdařil skladbu hudbou, jež se jakousi intonační a významovou osou dosavadních látkových a folklórních reflexí, vztahujících se k tomuto myšlenkovému zdroji a námětu. Kantátu o studánkách komponoval v mezidobí tvůrčího vypětí jako skladbu oddechovou. Netušil však, jakého postavení a významu dosáhne v novodobé české hudbě a jaké důsledky bude mít její popularizace.“³⁶²

Premiéra se konala v prosinci 1955 v Praze a byla věnována k 65. narozeninám skladatele, a následně 7. ledna 1956 v Poličce, kde zažila nenadálý úspěch. Burešův text spolu s hudbou Martinů dokázal obnovit starodávný rituál.

Zvyk se podařilo vzkřísit ve formě každoročního otvírání studánek ve Vlčkově i Třech Studních. Mimoto vznikly dva krátkometrážní filmy. Zvláště ceněný je černobílý film A. F. Šulce z roku 1956, ve kterém se podařilo zachytit autentické záběry českomoravského Horácka, které po změnách v 60. a 70. letech změnilo svou podobu.³⁶³ Burešovi i Martinů přicházela řada děkovných a obdivných dopisů. Dopisy byly odeslány z Havaje, Egypta, Švédska, Ameriky a z řady dalších zemí. Kantáta Martinů byla uvedena v Polsku, Rusku, Nizozemsku, Německu, Anglii, Americe a řadě dalších zemí.³⁶⁴

³⁶² KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. I.

³⁶³ KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. I.

³⁶⁴ BUREŠ, M. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod, 1960, str. 46.

Závěr

Vnější krajina obklopuje každého z nás. Ať jsme kdekoliv, dokážeme obdivovat krásu lesů, rostlin, zvířat nebo si postekneme, když slyšíme o nějaké přírodní katastrofě v dalekých zemích, přesto ale existuje určitá část země, kterou máme hluboce uloženou v paměti, místo, kde jsou v našich očích tamější květiny mnohem barevnější, stromy se nám zdají vzrostlejší a ptáci zpívají nádhernější melodie. Je to situace, kdy mezi člověkem a přírodou vznikne pouto, které potom trvá po celý zbytek života. Určitá krajina natrvalo vstoupí do našeho života, zvnitřní se.

S regionem Vysočiny se setkala celá řada spisovatelů, mnohé z nich místní příroda okouzila natolik, že se sem nejen vraceli, ale mnozí zde i natrvalo bydleli. Vysočina se stala vnitřní krajinou duše.

Tato práce se zaměřila na tvorbu Jana Zahradníčka, Františka Halase, Bohuslava Reynka a Miloslava Bureše, jejichž básně věnované vysočinské krajině patří mezi nejznámější. U žádného z básníků se nejednalo o jednorázovou oslavu rodného kraje, ale u všech můžeme hovořit o Vysočině jako vnitřní krajině. Všichni čtyři básníci jsou vysočinští rodáci, ale každý z nich si hledal cestu k Vysočině svým specifickým způsobem.

Při interpretaci vybraných básnických skladeb vystávají na povrch jednotlivé motivy, které vytvářejí celkový poetický obraz Vysočiny jako vnitřní krajiny. Všem básním je společný motiv proměny přírody v průběhu ročních období a rostlin, které se během roku vystřídají na stránkách Vysočiny. V některých básních se zase odráží motiv hlíny, dětství, folklóru, vesnických činností nebo biblické a zvířecí motivy.

Vysočina měla v srdci Jana Zahradníčka určité místo zcela jistě od dětství, přesto se ale vnitřní krajinou stala až po úplném splnutí básníka s její drsnou povahou, vyrovnáním se s její skutečnou podobou, jak dokazuje řada Zahradníčkových dopisů. Na počátku 30. let vydal básnickou sbírku *Pozdravení slunci*, ve které dominuje motiv slunce, ke kterému směřuje celá příroda. Básník ve svých básních oslavuje obyvatele vesnice, kteří těžkou prací vydobývají ze země úrodu. Zahradníčkova krajina vzdává díky svému stvořiteli, účastní se všech křesťanských svátků, je zcela prodchnuta místní religiozitou.

František Halas ve své lyrizované próze *Já se tam vrátím...* jasně deklaruje, které místo v jeho životě můžeme nazvat vnitřní krajinou. Vysočinu popisuje s takovou naléhavostí a touhou navždy v ní spočinout, že se čtenář rázem stává účastným všeho dění v přírodě, která skrze Halasova slova útočí na všechny lidské smysly. Básník představuje celou škálu rostlin, které se v průběhu roku na polích a stránkách Vysočiny vystřídají. Čtenář

se stává svědkem přírody, která se po zimě probouzí a pomalu začíná nabírat sílu; přírody, která je v plném rozkvětu; přírody, která naposledy ukazuje své poklady; a přírody, která se znovu ukládá ke spánku.

U Reynka se setkáme snad s nejužším prostorem vnitřní krajiny, který zachycuje rodinný statek se zahradou a okolí Petrкова. Domov se pro něj stává sakrálním prostorem, vše ostatní je vnější, profánní krajina. Jeho verše a grafiky jsou osobní modlitbou, v jeho životě nelze oddělit uměleckou tvorbu a duchovní život, vše se vzájemně prostupuje. „*Reynek žije na posvěcené zemi, jeho rytmus je rytmem liturgie, její atmosféru tvoří dech roku Páně,*“³⁶⁵ a proto i v jeho sbírce *Setba samoty* se Boží transcendence prolíná vším, co Reynka obklopuje. Její odlesk nalezneme v obyčejných věcech, při práci na poli i v samotném životě přírody.

Miloslav Bureš v *Otvírání studánek* vnímá Vysočinu skrze tradici každoročního čištění studánek. V tomto zvyku jako by Bureš spolu s ostatními obnovoval svůj vztah k místní krajině. Pravidelné putování ke studánkám symbolizuje věčné návraty do míst domova. „*Smysl a cit pro lidské konstanty žijící v konstantách zlidštěné krajiny byl vždy Burešovi vlastní. (...) čas, jenž uchovává, spínaje nás s minulostí, s tím, co zůstává prastaré.*“³⁶⁶

³⁶⁵ TRÁVNÍČEK, M. Doslov. In: REYNEK, B. *Básnické spisy*. Zlín, Petrkov, 2009, str. 689.

³⁶⁶ SUS, O. *Cesty staré, cesty neměnné, cesty zákona. Host do domu*, 1970, roč. 17, č. 8, str. 35-36.

Seznam použité literatury:

1) PRIMÁRNÍ LITERATURA:

BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1955. 67 s.

HALAS, František. *Já se tam vrátím....* Tišnov: Sursum, 2001. 38 s. ISBN 80-85799-99-5.

REYNEK, Bohuslav. *Básnické spisy*. Zlín: Archa, 2009. 733 s. ISBN 978-80-901926-5-2.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*. Brno: Blok, 1991. 78 s. ISBN 80-7029-033-1.

2) SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

a. knižní publikace

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví, 1984. 987 s.

BUREŠ, Miloslav. *Bohuslav Martinů a Vysočina*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1960. 66 s.

BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. Praha: Československý spisovatel, 1964. 46 s.

BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. Praha: Albatros, 1970. 49 s.

BUREŠ, Miloslav. *Otvírání studánek*. Polička: Městská knihovna. 2009. 63 s. ISBN 978-80-257-0165-2.

BUREŠ, M. *Příběh fotbalového hřiště*. Praha: Československý spisovatel, 1968, 63 s.

BUREŠ, Miloslav. *Utkáno z pramenů*. Praha: Lidová demokracie, 1959. 63 s.

BUREŠ, M. *Ztracené deště*. Brno: Joža Jícha, 1931, 42 s.

CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha: Dokořán, 2005. 269 s. ISBN 80-7363-042-7.

ČERVENKA, Miroslav et al. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990. 428 s. ISBN 80-202-0217-X.

ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7.

FIŠER, Z. Motivy v Halasově skladbě Já se tam vrátím: poznámky k interpretaci. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, roč. 41, č. 39, str. 105-106.

FURCH, Vincenc. *Sépiové malby*. Praha: Dokořán, 2006. 101 s. ISBN 80-7363-034-6.

HALAS, František. *A co básník*. Praha: Jaroslav Podroužek, 1947. 10 stran.

HALAS, František a KUNDERA, Ludvík, ed. *Hlad*. Praha: Československý spisovatel, 1966. 156 s.

HALAS, František, GROSSMAN, Jan, ed. a JUSTL, Vladimír, ed. *Magická moc poesie*. Praha: Československý spisovatel, 1958. 154 s.

HALAS, F. *O jedné závisti*. Frenštát pod Radhoštěm: Jan Jelínek, 1947. 4 s.

HALAS, František. *Tvář rodné země: (pět básnických próz)*. Praha: Československý spisovatel, 1972.

HALASOVÁ, Dagmar. *Bohuslav Reynek*. Brno: Petrov, 1992. 126 s. ISBN 80-85247-24-0.

HALASOVÁ, D. Několik poznámek na okraj umělecké osobnosti Bohuslava Reynka. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1976-1977, roč. 25-26, str. 39-48.

Hlasy. 3, Listy z Kunštátu a do Kunštátu. Blansko: OKS, 1989. 8 s.

HRUBÍN, František. *Lásky*. Praha: Československý spisovatel, 1969. 178 s.

JIRGLOVÁ, Lucie. *Recepce díla Bohuslava Martinů v Poličce v letech 1890 – 1959*. Olomouc, 2013. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta filosofická. Vedoucí práce Jan Vičar.

JURMAN, Hynek. *Čítanka Vysočiny*. Štěpánov nad Svratkou: Hynek Jurman, 2009. 192 s. ISBN 978-80-254-5019-2.

KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. München: Obrys/Kontur, 1988. 62 s.

KOMENDA, Petr, ed., MALINOVÁ, Lenka, ed. a ZMĚLÍK, Richard, ed. *Místo - prostor - krajina: v literatuře a kultuře: [literární tematologie v pohledu vědních disciplín]*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. 285 s. ISBN 978-80-244-3023-2.

KŠICOVÁ, Danuše. *Krajina duše: Básník a krajina v době secese – A. Sova a O. Březina*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná (D) = [Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series scientiae litterarum]*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, roč. 43, č. 41, str. 34.

KUNDERA, Ludvík. *František Halas: o životě a díle: 1947-1999*. Brno: Atlantis, 1999. 455 s. ISBN 80-7108-191-4.

KUNDERA, Ludvík a kol. *Kunštátské akordy*. Brno: Blok, 1966. 150 s.

LIBROVÁ, Hana. *Láska ke krajině?*. Brno: Blok, 1988. 165 s.

MALURA, Jan a TOMÁŠEK, Martin. *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. 396 s. ISBN 978-80-7464-176-3.

MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004. 237 s. ISBN 80-7178-939-9.

PITHART, Petr a KUNDERA, Ludvík. *Františku Halasovy: [projevy]1990*. Blansko: Okresní kulturní středisko, 1991. 15 s.

PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945*. Praha: Torst, 2010. 1390 s. ISBN 978-80-7215-391-6.

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. 250 s. ISBN 0-88781-183-3.

ŠTĚCHOVÁ, Radka. *Miloslav Bureš: (1909-1968)*. Praha: Památník národního písemnictví, 2004. 18 s.

TUČKOVÁ, Lucie a RENAUD, Suzanne. *Suzanne Renaud, Petrkov 13*. Praha: Paseka, 2013. 321 s. ISBN 978-80-7432-353-9.

ZÁVADA, Vilém. *Krajina a lidé mého srdce*. Praha: Československý spisovatel, 1980. 392 s.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo I*. Praha: Československý spisovatel, 1991. 340 s. ISBN 80-202-0287-0.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc--: dopisy z vězení ženě Marii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 333 s. ISBN 978-80-7325-172-7.

ZAHRADNÍČEK, Jan a TRÁVNÍČEK, Mojmír, ed. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. Praha: Vyšehrad, 1990. 155 s. ISBN 80-7021-047-8.

ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov: Sursum, 2004. 423 s. ISBN 80-7323-077-1.

b. periodika

BĚHOUNEK, Václav. Setkání krajanů. *Literární noviny*, 1956, roč. 5, č. 51, str. 4.

BLAHYNKA, Milan. Miloslav Bureš, Slunce zapadá do hlíny. *Impuls*, 1966, roč. 1, č. 11, str. 850- 851.

BUBENÍČEK, Petr. Krajina v literatuře a ve filmu: k proměnám narativního prostoru. *Musicologica brunensia*. 2011, roč. 46, ISSN 1212-0391.

CÍLEK, Václav. Oživovat, nebo pitvat. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 5, str. 14.

HEJZLAR, Tomáš. Básník Českomoravské vysočiny. *Lidová demokracie*, 1974, roč. 30, č. 262, str. 5.

HORA, P. Kalamajka na hrobě Vincence Furcha. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 2, str. 21.

JUSTL, Vladimír. Miloslav Bureš, Otvírání studánek. *Zlatý máj*, 1971, roč. 15, č. 5, str. 319-320.

KAPUSTA, J. O původu námětu k „Otvírání studánek“. *Opus musicum*. 1982, roč. 14, č. 2, str. I-VI.

KOŽMÍN, Zdeněk. Rub a líc prostoty. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 20, str. 4

MARČÁK, Bohumil. Vincenc Furch inspirující. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 5, str. 14.

MED, Jaroslav. Poetika apelu. *Host*, 2005, roč. 21, č. 8, str. 15-16.

MODRÁ, Barbora. a PROKOPOVÁ, Dana. Česká barokní krajina. *Průhledy*, 2009, roč. 9, č. 13-14, str. 1.

ORT, J. Podáváme si klíč. *Texty*, 1969, roč. 1, č. 3, s. 8-10.

PŮŽA, Bedřich. Rozloučení s Miloslavem Burešem. *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, 1969, č. 7, str. 57-58.

SOLDAN, Fedor. Mezi tradicí a módou. *Tvorba*, 1970, č. 10, str. 12.

STRÁNSKÝ, Karel. Mistr B. Martinů ve své rodné Poličce. *Jitřenka*. 1936, roč. 55, č. 2, str. 20.

STEJSKAL, Václav. Riziko tradičnosti. *Kulturní tvorba*, 1966, roč. 4, č. 37, str. 12.

SUS, O. Cesty staré, cesty neměnné, cesty zákona. *Host do domu*, 1970, roč. 17, č. 8, str. 35-36.

ŠERÝCH, Jiří. Špetka vzpomínek. *Tvar*, 1990, roč. 1, č. 6, str. 9.

V nekrolozích se obyčejně píše...*Listy*, 1968, roč. 1, č. 3, str. 6.

VACÍK, Miloš. Samotáři svých cest: Sto otázek o současné naší poezii. *Rudé právo*, 1969, roč. 49, č. 80, str. 5.

VRABEC, Vlastimil. Básník Vysočiny. *Svobodné slovo*, 1974, roč. 30, č. 262, str. 5.

VRABEC, Vlastimil. Poezie krystalické čistoty. *Rudé právo*, 1966, roč. 46, č. 114, str. 2.

Za básníkem. *Zitřek*, 1968, roč. 1, č. 7, str. 4.

c. elektronické zdroje

Bohuslav Reynek. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-11-27].
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1105>.

František Halas. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-11-30].
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=11>.

Miloslav Bureš. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné
z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=989>.

Několik slov o Bohuslavu Martinů. *Bohuslav Martinů* [online]. [cit. 2015-12-03].
Dostupné z: <http://www.martinu.cz/cz/martinu/texty-o-bm/>.

POLÁČEK, Jiří. Krajina v literatuře a výtvarném umění. *Ústav pro českou literaturu AV
ČR, v. v. i.* [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/ceska-literatura-v-siti/1933-krajina-v-literature-a-vytvarnem-umeni>.

**Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1**

**Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce
Evidenční list**

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				